

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Методи боротьби радянської влади з українським націоналістичним підпіллям на Станіславщині у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр.»

Студента 2 курсу, групи СОІ-2М
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»
Луцика Владислава Васильовича

Керівник:
кандидат історичних наук, ст. викладач
Паска Богдан Валерійович

Рецензент:
кандидат історичних наук, доцент
Галицька-Дідух Тамара В'ячеславівна

м. Івано-Франківськ – 2023 р.

Анотація

Луцик В.В. Методи боротьби радянської влади з українським націоналістичним підпіллям на Станіславщині у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр. Івано-Франківськ, 2023. 155 с.

У дипломній роботі здійснено всебічне та комплексне дослідження методів боротьби радянської влади з націоналістичним підпіллям на Станіславщині у другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. Охарактеризовано стан джерельної бази та наукової розробки даної проблеми. Здійснено загальну характеристику стану підпілля на території Станіславщини та позицій радянської влади в регіоні у вказаний період. Виділено та проаналізовано основні методи боротьби радянської влади з підпіллям: військові операції та облави, що були спрямовані на придушення повстанського руху; проведення колективізації та масових депортацій; використання агентурної роботи радянських спецслужб та сімейного заручництва для придушення національного руху. Також простежено можливості використання матеріалу про методіку використання матеріалу про боротьбу українського підпілля проти радянських окупантів з метою формування громадянської компетентності та національного патріотизму в учнів середніх закладів загальної середньої освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані під час написання наукових праць, а також у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: агентурно-бойові групи, військові операції, облави, агентурна робота, сімейне заручництво, депортації, Станіславщина, УПА, НКВС, УРСР, СРСР.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	9
1.1. Джерельна база	9
1.2. Стан наукової розробки	15
РОЗДІЛ 2. ВІЙСЬКОВО-РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ	26
2.1. Військові операції	26
2.2. Суцільна колективізація та депортації населення	38
РОЗДІЛ 3. АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНІ ЗАХОДИ	51
3.1. Створення агентурної мережі. Агентурно-розвідувальні вишколи.....	51
3.2. Тиск через родичів. Система заручництва.	67
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ І ПАТРІОТИЗМУ СТАРШОКЛАСНИКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИВЧЕННЯ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ УПА.	79
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ	110

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Боротьба радянських органів влади проти національно-визвольного руху була вкрай жорстокою і з використанням різноманітних методів. Єдине, що турбувало радянську владу, щоб ця боротьба бажаний результат. Ця тема залишається актуальною для деяких історичних, політичних і соціокультурних досліджень. Вона стосується історії України після Другої світової війни і періоду національно-визвольної боротьби Української Повстанської Армії (УПА) проти радянської окупаційної влади.

Хочу навести декілька факторів, що зумовлюють актуальність теми дослідження.

Історична перспектива. Роль УПА та її протидія радянським органам влади і відповідно боротьба силових структур СРСР в Україні та Станіславщини зокрема, після Другої світової війни є важливим елементом історії України в середині ХХ століття. Дослідження цього періоду допомагає краще зрозуміти історичні обставини та події того часу.

Національна ідентичність. Боротьба УПА має велике значення для національної ідентичності українців. Дослідження цієї теми важливо для розуміння формування українського національного самосприйняття і національної свідомості.

Політичний контекст. Розуміння реакції радянської влади на діяльність УПА допомагає вивчати політичні стратегії, репресивну політику та протистояння проти антирадянських груп у різних регіонах колишнього СРСР.

Уроки історії. Аналіз боротьби УПА та реакції радянської влади також допомагає вивчати уроки історії, особливо щодо ролі національних рухів у боротьбі за незалежність.

Хоча багато документів і архівів стосовно цього періоду стали доступними після падіння радянського режиму, дослідження цієї теми

залишається складним завданням через політичні та ідеологічні розбіжності. Тому важливо підходити до цієї теми об'єктивно та з використанням надійних джерел і методів дослідження.

Об'єктом дослідження є боротьба радянського окупаційного режиму проти українського національно-визвольного руху в ХХ ст.

Предметом дослідження виступають методи боротьби радянських окупантів із українським націоналістичним підпіллям в середині 1940-х – першій половині 1950-х рр. на території Станіславської області Української РСР.

Мета дослідження – комплексне та всебічне дослідження ключових методів боротьби радянських спецслужб проти українського національно-визвольного руху у вказаний період.

Для того, щоб досягти цієї мети, необхідно вирішити наступні **завдання**:

- охарактеризувати стан джерельної та наукової розробки даного питання;
- здійснити загальну характеристику стану підпілля на території Станіславщини та радянської влади у вказаний період
- виділити основні методи боротьби радянської влади з підпіллям;
- вивчити військові операції та облави, що були спрямовані на придушення повстанського руху;
- простежити проведення колективізації та масових депортацій для придушення руху;
- розкрити використання агентурної роботи радянських спеціальних органів для придушення повстанського руху;
- дослідити роль заручництва в боротьбі проти підпілля;
- проаналізувати методику використання матеріалу про протистояння українського підпілля та радянських окупантів задля формування громадянської компетентності та національного патріотизму в учнів середніх шкіл.

Методологічна основа дослідження. Дослідження боротьби радянської влади проти націоналістичного підпілля, вимагає системного і наукового підходу. Автор даної роботи ретельно керувався принципами діалектики, історичного детермінізму та цивілізаційного підходу для розуміння глибоких процесів та взаємозв'язків у той час:

- Діалектичний підхід. Автор враховував протиріччя, конфлікти і розвиток подій у своєму дослідженні. Використовуючи діалектичний підхід, він аналізував протистояння між УПА та радянськими владними структурами як суспільні феномени, що розвиваються в процесі.

- Історичний детермінізм. Автор досліджував історію боротьби УПА і радянських органів в контексті історичних умов і обставин. Він розглядав події як результат дії певних обставин і рішень, при цьому ретельно вивчаючи причинно-наслідкові зв'язки.

- Цивілізаційний підхід. Дослідження радянської реакції на УПА в контексті цивілізаційного підходу може допомогти розуміти вплив ідеології, культурних особливостей та цінностей на події того часу. Цей підхід може розкрити, як культурний контекст впливав на сприйняття і реакцію сторін.

- Застосування проблемно-історичного підходу дозволяє досліджувати конкретні питання та проблеми, що виникали в ході боротьби УПА та дій радянської влади. Такий підхід спрямований на розкриття суті конкретних проблем і взаємозв'язків.

Для проведення наукового дослідження автор використовував загальнонаукові методи, такі як аналіз, критика та статистика для об'єктивного оцінювання фактів і явищ. Він також застосовував спеціальні історичні методи, такі як порівняльно-історичний аналіз, хронологічний аналіз і ретроспективний аналіз для поглибленого розуміння історії цих подій. Загальнонаукові та спеціальні історичні методи є важливою основою для забезпечення об'єктивності та наукової обґрунтованості дослідження.

Хронологічні межі охоплюють середину 1940-х – першу половину 1950-х рр. Нижньою межею є вступ радянських військ на територію

Станіславщини в 1944 р., а верхньою – припинення функціонування організованого підпілля в 1954 р.

Територіальні межі охоплюють територію Станіславської області УРСР.

Наукова новизна результатів роботи обумовлена самою проблемою радянської влади і повстанського руху.

Вона конкретизується характеристикою становища радянської влади та націоналістичного підпілля:

- виділення основних військових операцій та облав на території Станіславщини, та їхній вплив у придушенні підпілля;
- було визначено, яку роль відіграли депортації та колективізація у зменшенні потуги повстанського руху;
- з'ясовано, чому надавалася перевага саме агентурній роботі у боротьбі проти націоналістичного руху;
- проаналізовано, як впливав факт сімейного заручництва на мотивацію та психологічний стан бійців національно-визвольного руху.

Практичне значення. Отримані результати мають практичне значення, перш за все, в тому, що вони створюють теоретико-методологічну основу для нового підходу до аналізу боротьби радянської влади проти націоналістичного підпілля на Станіславщині в даний період. Отримані теоретичні засади, висновки та матеріали можуть слугувати основою для подальших досліджень цієї теми.

Практична роль дослідження проявляється в можливості розробки спеціальних навчальних курсів, які вивчають методіку боротьби радянської влади проти націоналістичного підпілля в 1940–1950-х роках. Крім того, отримані дані можуть бути використані для написання наукових монографій і статей, що сприятимуть поширенню знань про цю історичну подію. Зібрані матеріали можуть також бути використані при створенні музею, присвяченому історії визвольної боротьби українців. Окремі аспекти роботи

можна використовувати під час уроків у школі або позакласних чи виховних заходах, спрямованих на виховання патріотизму в учнів.

Апробація результатів дослідження. Робота пройшла апробацію під час щорічної звітної наукової конференції студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 6 квітня 2023 р. Окремі аспекти дослідження були апробовані на XIV Буковинській міжнародній історико-краєзнавчій конференції (м. Чернівці, 27–28 жовтня 2023 р.) та на Всеукраїнській науковій конференції «Четверті Грабовецькі читання» (Печеніжин – Івано-Франківськ, 4 грудня 2023 р.). За результатами виступів опубліковано тези доповіді. До друку подано фахову статтю в журнал категорії «Б» «Південний архів (історичні науки)» (Додатки А, Б, В).

Таким чином, **структура роботи:** визначена метою і завданням, складається із змісту, вступу і чотирьох розділів (містять у своєму складі чотири підрозділи), висновків, списку використаних джерел (94 позиції), додатків (6 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 155 сторінок, із них основного тексту – 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

1.1. Джерельна база

Боротьба між радянською владою та Українською повстанською армією (УПА) належить до складної й довготривалої історії, що стає об'єктом обговорення серед істориків, політиків і громадськості як минулого, так і сьогодення.

Під час військового протистояння між радянським режимом і українським визвольним рухом, сформувалася значна джерельна база, яка може бути розглянута з різних перспектив. Ці джерела можна класифікувати на основі загальноприйнятих характеристик, таких як речові (криївки підпілля, зброя, військове обладнання тощо), усні свідчення (звідки взяті свідчення учасників та очевидців), письмові документи (включаючи документи, пов'язані з військовим конфліктом) і фото- та кінодокументи.

Серед різних видів джерел найбільший інформаційний об'єм мають письмові документи, які можна поділити за декількома критеріями. По-перше, за їхнім походженням – на радянські і повстансько-підпільні. За хронологією, такі документи можуть бути створені під час самого протистояння або після його завершення. За доступом, документи поділяються на опубліковані і неопубліковані. Також їх можна виділити за типами, такими як актові документи (закони, укази, постанови), діловодні (звіти, інформаційні записки, повідомлення, інструкції, протоколи), наративні (спогади, щоденники) та інші.

Перші видання документів, що стосуються історії радянсько-українського військового протистояння, з'явилися за кордоном. Вкрай важливим є серія публікацій "Літопис УПА", створена ветеранами УПА в США та Канаді у 1973 році. Ця серія включала 53 томи, які входили до "основної" серії і містили діловодні документи та наративи про структуру визвольного руху та його учасників. Деякі томи також включали

роздруковані підпільні журнали, наприклад, "Чорний Ліс", що детально описував бойові події УПА в Станіславщині в 1947–1950 роках.

Відзначимо, що вісімнадцятий та дев'ятнадцятий томи "Літопису УПА" містили матеріали, пов'язані з історією ВО "Говерля", включаючи звітну документацію, спогади, статті з підпільних газет і інше. Ці матеріали дають можливість уявити частину історії "Говерлі", як однієї з гілок УПА, спільно з раніше опублікованими і недрукованими документами [13; 14].

Книга "Літопис УПА 19. Група УПА 'Говерля'. Книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру" є складовою серії "Літопис УПА" і розкриває історію Групи УПА під назвою "Говерля". Книга детально описує боротьбу між УПА та радянською владою, включаючи антипартизанські операції, насильство, репресії, стратегії та тактики влади для придушення визвольного руху та спроби придушити повстанські групи.

У книзі містяться спогади, статті та інші історично-мемуарні матеріали, що стосуються Групи УПА "Говерля". Це особисті спогади учасників групи, описи бойових подій, взаємодія з місцевим населенням, організаційна структура та тактика групи "Говерля", а також інші аспекти їхньої діяльності [14, с. 21].

Наприклад, в книзі можна знайти спогади вояка під псевдонімом "Співак", який розповідає про численні засідання, включаючи опис святкування святого вечора 1945 року у селі Майдан, описує бойові зіткнення між УПА та радянськими силовими структурами [14, с. 118].

Книга також містить спогади інших вояків УПА, таких як Георгій Костюк "Вишневий" і сотник Володимир Чав'як "Чорнота", що розповідають про боротьбу з радянською владою на Станіславщині [13, с. 124, 140].

Суттєвими для дослідження є "Спогади" Євгенії Андрусак, дружини Василя Андрусяка "Різуна", зібрані у 1990 році. Книга розповідає про боротьбу за незалежність України, їхнє спільне життя та кохання, а також роль Василя Андрусяка в національно-визвольному русі. Книга "Спогади Євгенії Андрусак" пропонує читачам глибше розуміння історії та досвіду

двох людей, присвятивших себе боротьбі за свободу України. Тут ми можемо побачити, які перешкоди чинила радянська влада підпільному руху та родичам.

Крім того, книга надає деталізовану інформацію про повстанське життя та боротьбу з радянською владою, включаючи блокади повстанських підрозділів та використання різних видів зброї та авіації [15, с. 201–204].

П'ята книга "Літопису УПА «Грім». Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали" докладно розповідає про протистояння радянської влади та націоналістичного руху. В цьому виданні зібрані спогади та матеріали, пов'язані з командиром підпільного загону "Грім" – Миколою Твердохлібом. Мемуари різних осіб, що стикнулися з цим командиром повстанського загону, розкривають різні сторони його життя.

Ці спогади показують образ Миколи Твердохліба та охоплюють різні етапи його життя. Вони охоплюють його діяльність в міжвоєнний період, участь у націоналістичному підпіллі, сімейне життя, роль на посту командира Воєнного округу та останні роки боротьби. Читачі дізнаються про активну участь "Грому" в українському культурно-просвітницькому русі, його роль у ОУН, його вміння як командира та тактика УПА, його відвагу як бійця та дипломата, і як героя, який присвятив себе боротьбі за незалежність України. Спогади також розкривають зіткнення з радянськими силами та методи, які використовували більшовики для придушення українського національного руху [17, с. 21–24].

Для дослідження історії радянсько-українського протистояння велике значення мають спогади та мемуари його учасників, які становлять окремий набір документів. Основний стиль таких мемуарів – наратив, що відносить їх до історичного жанру. Мемуари, незважаючи на їхню суб'єктивність порівняно з офіційними документами, важливі для розуміння особистої перспективи учасників подій, пов'язаних з протистоянням у Станіславській області та його аспекти.

Повстанські спогади докладно описують деталі, пов'язані з автором, що дозволяє оцінити події та явища згідно з їхнім сприйняттям. Вони можуть бути суперечливими або недостатньо конкретними, але їх можна аналізувати та порівнювати з іншими джерелами. Керівники, у своїх спогадах, нерідко надають своє бачення ситуації та причин, що впливали на їхні рішення. Це сприяє глибшому розумінню ситуації під час аналізу різних аспектів боротьби та підсилює принцип історизму.

Особливо цінні мемуари керівних осіб, які мали доступ до більшої кількості інформації. Наприклад, спогади командира тактичного відділення "Магура", Степана Фрасуляка, відомого як "Хміль", є важливим джерелом про діяльність загонів УПА в Калуському окрузі. Також важливий мемуарний твір сотника Петра Мельника "В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу. 1943–1945" для вивчення історії підрозділів ТВ-22 "Чорний Ліс" [20].

У книзі «Літопис УПА», Т. 3 «Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959)» зібрані документи, що передають інформацію про боротьбу сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху в різні роки [9, с. 128].

У книзі «Літопис УПА», Т. 4 «Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959)» містяться зібрані документи, що докладно описують історію протистояння сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1949–1959 років [10, с. 28].

У даний час значна кількість істориків займаються переосмисленням наукових досліджень, включаючи аналіз радянської історіографії, з метою розкриття нових фактів та отримання глибшого розуміння подій, які насправді відбувалися під час років післявоєнної реконструкції в Україні.

Важливими для розуміння методів боротьби радянських каральних органів проти українського підпілля є навчальні посібники для працівників

радянських спецслужб, які були розсекречені відносно недавно. У збірнику "Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов" викладено заходи, які були прийняті органами державної безпеки СРСР для протидії "буржуазно-націоналістичним" організаціям. Даний посібник детально описує заходи, що розглядалися органами державної безпеки СРСР щодо припинення та протидії діяльності цих буржуазно-націоналістичних організацій [22, с. 34].

У книзі "Украинские буржуазные националисты" докладно розглядаються різноманітні підходи, якими радянська влада вживала для протидії Українській Повстанській Армії (УПА) після закінчення Другої світової війни, такі як: бойові операції, дезінформація, репресії проти повстанців та населення застосування диверсій та шпигунств [26, с. 202].

У цій книзі показуються різні аспекти діяльності НКВД-МВС у зазначених регіонах, включаючи операції з розгрому угруповань, протистояння антикомуністичному руху та націоналістичному спротиву, арешти та судові процеси щодо підпільних організацій. Книга також надає історичний контекст та аналізує політичну обстановку того часу [8, с. 501].

Поруч із цим, автори глибоко аналізують соціально-політичні умови, які привели до зародження та подальшого розвитку УПА. Вони розглядають ідеологію та тактику бойової діяльності УПА, а також її стосунки з місцевим населенням та іншими політичними групами. Книга також детально описує різні військові операції та бої, в яких брали участь як УПА, так і радянські війська.

Книга під назвою «Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов против СССР и борьба с нею органов государственной безопасности», авторами якої є Л. С. Бурдин, І. В. Хамазюк, С. В. Прудько та Н. А. Кулешов, висвітлює важливий аспект діяльності Української повстанської армії (УПА) та її спроб протистояти радянській владі на

території Західної України в 1940-50-х роках. В рамках даної книги розглядаються основні стратегії та методи підривної діяльності "буржуазних націоналістів" проти радянської влади, а також контрзаходи радянської контррозвідки для протидії цим зусиллям [23].

В розділі, присвяченому методам протидії УПА, автори розглядають дії радянських спецслужб та органів державної безпеки у контексті придушення діяльності УПА та припинення її впливу [23, с. 50-54].

Книга Володимира Руднева "Українські буржуазні націоналісти – агентура міжнародної реакції" (1955, видавництво "Держполітвидав") аналізує історію та ідеологію українського націоналізму, звинувачуючи його у співпраці з тоталітарними режимами під час Другої світової війни. Автор висвітлює взаємодію з іншими національними групами в Україні та Радянському Союзі, зазначаючи про злочини, терор та співпрацю з нацистськими окупантами. Книга мала ідеологічний підтекст та пропагандистський характер, намагаючись дискредитувати український націоналізм та політичні рухи [25, с. 62].

Загалом, наукова база дослідження радянсько-націоналістичного протистояння на Станіславщині є значущою, але її обсяг ще потребує додаткового вивчення.

Отже, існує значна наукова база для аналізу радянсько-націоналістичного протистояння на Станіславщині, хоча вона ще не вивчена у повному обсязі. На сьогоднішній день багато документів та розповідей вже ввійшли до наукового обігу через їх публікацію у збірниках джерелознавчого характеру або у формі окремих наукових праць.

Значна кількість документів та наративів вже використовується у наукових дослідженнях. Насамперед це Літопис УПА. Велике значення мають спогади безпосередніх учасників подій. Посібники з військової та агентурної тактики також відносяться до джерел у зв'язку з тим, що вони склалися учасниками цих подій.

Масив неопублікованих джерел є значно більшим ніж той, що відомий загалом. Але за допомогою цих джерел можна прослідкувати еволюцію українського руху і зміну методів боротьби у різний час, що використовувалися до УПА.

В архівах Російської Федерації на сьогодні є вкрай багато важливих документів про діяльність карально-репресивної системи і методів, що використовувалися його учасниками. Зокрема у Російському державному воєнно-історичному архіві, Державному архіві Російської Федерації та інших. Але на сьогоднішній день українські дослідники не мають до них фізичного доступу.

1.2. Стан наукової розробки

Боротьба між радянською владою та Українською повстанською армією (УПА) належить до складної й довготривалої історії, що стає об'єктом обговорення серед істориків, політиків і громадськості як минулого, так і сьогодення. Сучасна історіографія виступає останнім інструментом для вивчення минулого, особливо коли мова йде про події, які роками піддавалися ідеологічній обробці Радянського Союзу. Ця наука надає можливість аналізувати та оцінювати інші джерела, свідчення та дослідження для розкриття цього процесу. Протягом останнього десятиліття проведено вагомі дослідження та аналізи, спрямовані на розкриття боротьби між радянською владою та УПА.

Варто зазначити, що питання, пов'язані з УПА та її опором проти радянської влади, залишаються предметом розбіжностей серед істориків, особливо в Україні, де ці питання мають суттєвий політичний та національний вплив. Різні політичні, ідеологічні та соціокультурні чинники можуть впливати на інтерпретацію цих подій. Отже, актуальність теми "історіографія боротьби радянської влади проти УПА" обумовлена потребою

у подальшому дослідженні, аналізі та обговоренні цих подій, а також у розумінні впливу цього історичного процесу на історію України.

Радянська історіографія визначала УПА як терористичну організацію, яка здійснювала акти насильства проти мирних громадян і прагнула розширити територію України через такі дії. Радянські спецслужби, включаючи НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ), діяли з метою придушення цієї організації, застосовуючи різноманітні методи, такі як заслання, ліквідація керівництва та членів групи, диверсії тощо.

Варто відмітити, що радянська історіографія була ідеологізованою, тож факти та документи були відібрані та змінені для підтримки конкретної ідеологічної позиції. Багато документів, що були зібрані після розпаду СРСР іноземними дослідниками, сьогодні критично переосмислюють багато положень, які були висунуті в радянській історіографії.

Книга "Вирок виносить народ" авторства С. Г. Герасименко досліджує діяльність УПА на заході України під час та після Другої світової війни. Вона описує злочини, зокрема знищення сільських населених пунктів та вбивства цивільних осіб, вчинені УПА. Книга також аналізує реакцію радянських влад на діяльність УПА та описує військові операції для її придушення. У ній використовуються архівні матеріали та свідчення очевидців [42, с. 62].

Ці книги мають антинаціоналістичну спрямованість. Історія в них виступає не наукою як такою, а тільки засобом пропаганди на населення. Вони намагаються зобразити УПА як співпрацюючу з радянськими ворогами, створену за підтримки західних спецслужб або навіть терористичну організацію. Це вказує на ідеологічну спрямованість цієї історіографії та підкреслює політичну позицію радянської влади.

Однак важливо враховувати, що ці книги є однією історичною перспективою і вплинули на формування радянського історичного нарративу. Для більш об'єктивного розуміння історії боротьби радянської влади з УПА проводяться додаткові дослідження, використовуючи різноманітні джерела та підходи, щоб отримати комплексне та об'єктивне уявлення про ці події.

Діаспорні історики почали досліджувати УПА та її опір радянській владі наприкінці 1940-х, коли ці події ще відбувалися. На той момент були невеликі повідомлення про окремі події цієї боротьби. Першим серйозним дослідженням, що розпочало діаспорну історіографію, стала праця Петра Мірчука, учасника ОУН і товариша Р. Шухевича, "Українська Повстанська Армія. 1942-1952", видана у Мюнхені в 1953 році. В цьому дослідженні вперше була систематизована інформація про створення УПА, її тактику, бойові дії проти німецьких та радянських військ, а також тактику радянського режиму проти українських повстанців [63, с. 197–198].

Починаючи з 1955 року, українські прихильники ОУН, які перебували за кордоном, почали видавати серію книг під назвою "Бібліотека українського підпільника". Метою цієї серії було поширити інформацію про боротьбу УПА проти радянської влади та німецьких окупантів серед читачів.

Одна частина цієї серії присвячена довіднику "Українська Повстанська Армія. Бойові дії 1943–1950 років. Частина 2". В ньому зібрана інформація про різні битви, сутички та операції УПА протягом 1943–1950 років. Довідник містить описи бойових дій, тактики та стратегії УПА, а також дані про противників, з якими стикалися [77, с. 117].

Цей довідник став ключовим джерелом для дослідників, істориків та всіх зацікавлених у вивченні історії УПА. Він допоміг зберегти пам'ять про УПА та розповсюдити знання про їхню діяльність у діаспорі [26, с. 124].

Після незалежності України було опубліковано працю П. Содоля "Українська Повстанча Армія 1943–1949", складену у двох томах. Робота проводить систематичний аналіз матеріалів з повстанською тематикою, зокрема територіальну структуру підрозділів УПА та біографічні довідки про багатьох учасників цього руху. Праця П. Содоля має важливе значення для української історіографії, що досліджує повстанські події до 2000-х років. Її висока систематизація стала основою для української історіографії, що вивчає повстанську тематику [74; 75].

Історики діаспори відіграли дуже важливу роль у дослідженні боротьби визвольного руху і методів, які використовувалися радянським режимом у боротьбі з ним. Ними було опрацьовано велику кількість документів, що мають безпосереднє відношення до діяльності УПА на Станіславщині. Ними було видано наукові праці, документальні збірники, а також засновано видавництво «Літопис УПА», що досі відіграє важливу роль у дослідженні науковцями даної тематики. Основне послання, яке несли діаспорні історики це те, що УПА та ОУН вели визвольну боротьбу проти окупантів і це було протиставлення радянській парадигмі історії, яка зображала їх як колабораціоністів та зрадників, які працювали на іноземні розвідки.

Сучасна історіографія виступає останнім способом для вивчення минулого, особливо коли мова йде про події, які викликають контраверсії. Ця наука надає можливість аналізувати та оцінювати інші джерела, свідчення та дослідження для розкриття цього процесу. Протягом останнього десятиліття проведено вагомі дослідження та аналізи, спрямовані на розкриття боротьби між радянською владою та УПА.

Але питання, пов'язані з УПА та її опором проти радянської влади, залишаються предметом розбіжностей серед істориків, особливо в Україні, де ці питання мають суттєвий політичний та національний вплив. Різні політичні, ідеологічні та соціокультурні чинники можуть впливати на інтерпретацію цих подій. Отже, актуальність теми "боротьба радянської влади проти УПА" обумовлена потребою у подальшому дослідженні, аналізі та обговоренні цих подій, а також у розумінні впливу цього історичного процесу на історію України.

Праці, що стосуються боротьби ОУН і УПА проти радянського режиму, можна класифікувати за різними критеріями. По-перше, це хронологічний підхід, який розділяє праці на ті, що написані до та після незалежності України. Далі, методологічний аспект враховує різні джерела: спогади свідків, документальні матеріали, інші історичні дослідження тощо.

Також є ідеологічний критерій, який відокремлює праці, створені прихильниками однієї зі сторін конфлікту або нейтральними дослідниками.

Тема боротьби НКВС проти УПА є ключовою у вивченні української історії. Сучасні дослідження охоплюють аналіз архівних документів, свідчень очевидців та порівняльний аналіз з іншими періодами. Розкриваються методи КДБ, такі як психологічний тиск, пропаганда та спецоперації, а також роль УПА у формуванні національної свідомості. Багато дослідників зазначають жорстокість зіткнень та порушення прав людини в боротьбі НКВС з УПА.

"Визвольна боротьба ОУН та УПА (1939–1960)" Івана Патриляка – ключова книга про історію УПА та її опір радянському режиму. Автор докладно розглядає становлення ОУН та УПА, їх протистояння нацистській окупації та відповідь радянської влади. Книга висвітлює різні методи боротьби НКВС з УПА, такі як масові репресії, спецоперації та дезінформація, а також воєнні дії для ліквідації УПА. Важлива роль УПА у співпраці з іншими опозиційними силами також наведена, зокрема з польськими та литовськими партизанами. Особлива увага приділяється діяльності УПА на західній Україні, що відіграла важливу роль у національній боротьбі. Книга багата архівними матеріалами та свідченнями, що робить її цінним джерелом для вивчення історії УПА та опору проти радянського режиму [68, с. 502].

"Україна історія з грифом секретно" авторства Володимира В'ятровича зосереджується на історії України з 1917 по 1991 рік. Книга докладно аналізує діяльність УПА та репресії радянської влади проти неї. Автор розглядає різні способи, якими радянська влада боролася з УПА, такі як масові репресії, табори, примусові переселення та голодомор. Також наводить приклади спроб дискредитації діяльності УПА та провокацій міжетнічних конфліктів на західних землях України. Книга також висвітлює роль Комісії з питань боротьби з бандитизмом, створеної в 1944 році, у масових рейдах на місця можливого перебування повстанців. Детально

описана система контролю за населенням, включаючи території, де діяла УПА. Автор підкреслює використання радянською владою голодомору як інструменту проти повстанців та їхніх прихильників, включаючи блокаду сіл та знищення.

Книга також звертає увагу на репресії проти населення, що співпрацювало з УПА, включаючи дискримінацію та переселення. Описана роль радянської пропаганди в дискредитації УПА та спонукання населення співпрацювати з владою вона надає докладну інформацію про репресивну політику радянської влади проти УПА та важливі історичні події в Україні в ХХ столітті [36, с. 215].

У книзі «Українська повстанська армія. Історія нескорених», написаній спільно Володимиром В'ятровичем, Русланом Забілим, Ігорем Дерев'яним та Петром Соделем, розкривається багато аспектів боротьби УПА з радянською владою. У книзі висвітлено методи, які використовувала радянська влада для придушення повстанського руху та підтримуючого його населення [35, с. 100]. Описані різні підходи, що застосовувалися радянською владою для придушення УПА. Вони включають масові розстріли, депортації, паління населених пунктів, хат та церков, блокади та голодування. Автори наголошують на психологічних методах тиску, які використовувалися для дискредитації УПА, включаючи поширення фальшивих звітів про їх терористичну діяльність [35, с. 124].

Пропагандистські засоби були також використані для дискредитації УПА в очах населення та світової спільноти, поширюючи неправдиву інформацію про їх терористичну природу та дестабілізуючий вплив на регіон.

Крім військових дій, УПА організувала життя в укриттях, забезпечувала населення продовольством, медичною допомогою та захистом від радянських репресій. Враховуючи документальні матеріали, включаючи архівні джерела, книга "Українська повстанська армія. Історія нескорених"

зосереджується на багатогранних аспектах історії УПА та боротьби з радянською владою [35, с. 140].

Книга "Карпатський край ОУН в Українському визвольному русі" Василя Ільницького акцентує увагу на діяльності ОУН в Прикарпатті, але також розкриває жорстокі методи радянської влади проти УПА. Зазначається, що радянська влада вживала такі методи, як розстріли під час затримань, підриви збройних сховищ, масові репресії проти прихильників УПА. До методів боротьби радянської влади проти ОУН в Карпатському краї автор відносить наступні: репресивні заходи – арешти, вбивства, депортації, концтабори; провокації та диверсії – спроби підриву авторитету ОУН, дискредитація руху; Інформаційна пропаганда – використання ЗМІ для дискредитації ОУН та пропаганди радянської ідеології; економічний тиск - зниження життєвого рівня населення, обмеження доступу до роботи та ресурсів [46, с. 601].

Книга "Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій" досліджує протистояння між ОУН та радянською владою на території Західної України під час Другої світової війни та після неї. Книга описує методи боротьби обох сторін: радянська влада використовувала спеціальні підрозділи НКВС для рейдів та тортур, агентурну мережу для протидії УПА. ОУН відповідала партизанською боротьбою, терористичними актами та взаємодією з населенням [37, с. 54].

Книга "Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин 'ворогів народу' в Україні (1917–1953 рр.)" авторства Тетяни Вронської розглядає насильницьку політику радянських влад в Україні проти родин тих, кого вони визначали як "ворогів народу", зосереджуючись на методах тиску, таких як репресії, політичні процеси, депортації та інші форми насильства. Досліджується вплив цих репресій на суспільство та культуру України, хоча сама книга не специфічно присвячена боротьбі УПА з радянською владою. Вона також аналізує практику використання заручників в радянських

репресіях, особливо на території України, та їхню роль у забезпеченні "безпеки" держави [40, с. 398].

Книга "У серці мали те що не вмирає" містить спогади колишніх вояків УПА, що розповідають про методи, що застосовувала радянська влада в боротьбі з УПА. Вона висвітлює різні підходи, використовувані радянськими спецслужбами: провокації, дезінформацію, насильство проти цивільного населення, знищення повстанців та їхніх прихильників, культурний геноцид, ідеологічну пропаганду, дестабілізацію економіки та суспільства, внутрішні ділення серед повстанців тощо.

Також описані методи, якими користувались повстанці УПА для протистояння радянській владі, такі як герилья, диверсії, конспірація, розвідка та зв'язок, мобілізація та підготовка, взаємодія з населенням, формування тимчасових урядів, гуманітарна допомога та інші.

Книга відображає різноманітні методи конфлікту між УПА та радянською владою, хоча слід відзначити, що вона належить до художньої літератури і не пропонує детальних історичних фактів чи аналізів [13, с. 18].

Книга "Історія УПА" авторства Юрія Киричука висвітлює широкий хронологічний діапазон діяльності Української Повстанської Армії, розпочинаючи з її створення у 1942 році і закінчуючи припиненням активних бойових дій у 1954 році. У книзі докладно описані різноманітні методи, якими радянська влада протистояла УПА, такі як збройні напади на українські села, насильство над мирним населенням, арешти, депортації, тортури, пропагандистські засоби та інші. Книга висвітлює масові репресії спрямовані на підтримників УПА, включаючи примусові роботи, заселення на несвої території, розстріли та депортації до Сибіру [51, с. 12].

Додатково, радянська влада використовувала агентурні операції для виявлення та ліквідації лідерів УПА, а також використовувала військову силу для здолання повстанців завдяки чисельній перевазі та сучасному озброєнню, яке обмежувало ефективність дій УПА у гірських та лісових умовах [51, с. 18–20].

У книзі також аналізуються спроби радянської влади застосувати терор, але цей підхід виявився неефективним і лише підсилив підтримку УПА серед населення. Також автор розглядає вплив різних факторів, таких як політичні, економічні та соціальні умови, на діяльність УПА. Крім того, він висвітлює спроби УПА залучити до своєї боротьби інші національно-визвольні рухи як в Україні, так і за її межами. Загалом, "Історія УПА" – це докладний огляд історії Української Повстанської Армії та її зіткнень з радянською владою, який враховує багато аспектів цього конфлікту [51, с. 38–40].

Книга "Схрони, криївки і бункери ОУН-УПА" авторства Михайла Паньківа розкриває інформацію про активності Української Повстанської Армії під час та після Другої світової війни. Здійснювалися докладні описи різних методів, що використовувала радянська влада для протистояння УПА, включаючи наступні аспекти. Масштабні репресії були спрямовані на підтримувачів УПА. Влада здійснювала обширні операції, спрямовані на населення, яке підтримувало УПА. Це включало масові арешти, депортації та розстріли. Поширення інформації через радіо та листування між бійцями УПА було також об'єктом контролю влади [67, с. 101–103].

Висвітлено таку проблему як розвідувальна діяльність НКВС. Розвідувальні підрозділи НКВС використовувалися для збору інформації про УПА. Часто це супроводжувалося провокаціями, де розвідувальники НКВС позували як бійці УПА, провокуючи конфлікти з радянською армією. Викладено інформацію про військові дії проти УПА. Радянські війська та місцева міліція активно брали участь у боях проти УПА. Вони здійснювали операції для ліквідації збройних сховищ, затримання та ліквідації командирів УПА. Аналізується також і територіальна ізоляція. Влада встановлювала блокади навколо сіл та містечок, де діяла УПА, з метою утримання контролю [67, с. 111–112].

Книга "Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси" авторства Станіслава Кульчицького розкриває

методи протистояння радянської влади ОУН та УПА, фокусуючись на українській історіографії. Книга описує політичні репресії, масові депортації та дезінформацію, що використовувала радянська влада проти цих організацій. Кульчицький також досліджує внутрішню структуру ОУН та УПА та їхню взаємодію з іншими групами в українському русі, наводячи документи та свідчення. Автор аналізує різні погляди на діяльність ОУН та УПА, включаючи їхнє співвідношення з українською національною ідеєю та роль в історії України. Книга надає глибоке розуміння боротьби ОУН та УПА з радянською владою, використовуючи аналітичний підхід та контекст загальної політичної ситуації в Україні з 1920-х до 1950-х років. Це цінне джерело для дослідників історії України, хто цікавиться боротьбою за незалежність та розвитком української державності [66, с. 475].

Книги відзначені вище докладно розкривають методи, використані радянською владою у боротьбі з УПА, такі як репресії, знищення населення, дезінформація. Аналіз джерел вказує на жорстокість та безжалісність радянського режиму, що призвело до великої кількості жертв та страждань населення України. Українська історіографія відновила активну діяльність після 1991 року, долаючи цензуру та державну ідеологію. Однак існують виклики, такі як брак джерел, різні погляди та дебати щодо інтерпретацій історичних подій, що вимагає подальших досліджень і дискусій української історіографії.

Боротьба радянської влади проти УПА на Станіславщині була інтенсивною та активною, включала в себе різноманітні заходи для придушення повстанського руху. Радянський режим використовував репресії, спецоперації, контррозвідувальну діяльність, масові облави та розстріли повстанців, а також активну пропаганду проти українського націоналістичного руху. Ця боротьба тривала впродовж тривалого періоду від 1940-х до 1950-х років і супроводжувалася значними людськими жертвами та руйнуванням інфраструктури. Цей епізод історії Станіславщини

є предметом активного дослідження та обговорення серед істориків та дослідників.

Наукові дослідження проблематики боротьби радянської влади проти УПА на Станіславщині розпочалися ще у досліджуваному періоді, на початку 1940-х років, і продовжуються до сьогодні. Хоча спеціалізованих праць, що детально розкривають тему збройного протистояння в Станіславській області, не так багато, але є значна кількість публікацій, що освітлюють різні аспекти цієї боротьби.

З урахуванням різноманітних підходів та методологій дослідників, а також їх доступу до джерельних матеріалів, яке визначається місцем і часом проживання, всі наукові праці були розділені на три історіографічні групи: еміграційну, радянську та сучасну українську. Кожна з цих груп має свої особливості.

Еміграційна історіографія створює узагальнюючі праці про радянсько-повстанську боротьбу, базуючись на обмеженому колі джерел, переважно з повстансько-підпільного середовища. Ці праці спрямовані позитивно та упереджено висвітлюють діяльність ОУН та УПА.

Радянська історіографія поділяється на ті, що адресовані загальному читачеві, і ті, що створювалися для органів державної безпеки. Обидві групи праць мають упереджений характер, але друга група відрізняється вищим рівнем аналітичності та залучення документів.

Сучасна українська історіографія є світоглядним продовженням еміграційної, але більш об'єктивна. Вона використовує різноманітні джерельні матеріали та націлена на спеціалізовані дослідження проблем радянсько-українського протистояння на Прикарпатті, що дає змоги більш якісно вивчати і працювати над даною тематикою.

РОЗДІЛ 2. ВІЙСЬКОВО-РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ

2.1. Військові операції

На середину березня 1945 року стало очевидно, що спроби уряду УРСР придушити визвольний рух у західних областях не вдалися. За радянськими джерелами, в Станіславській області було виявлено 11 "банд" і 2150 "бандитів", але справжня кількість повстанців та організацій була значно більшою. До прикладу, як свідчить «Хмара», тактичний відтинок "Чорний Ліс" налічував майже 2000 повстанців. Загалом, кількість членів УПА і ОУН, ймовірно, перевищувала десятки тисяч осіб. В результаті 16 березня 1945 року Політбюро ЦК КП(б)У звинуватило керівництво західних областей у бездіяльності та намагалося перекласти відповідальність на низові структури у своїй постанові. Одночасно з цим, уряд планував провести нову масштабну операцію – "весняну блокаду" 1945 року, або "другий хрущовський нажим". З метою ускладнити дії повстанців, влада вирішила одночасно заблокувати всю територію Галичини, залучивши від 40 до 60 тисяч військ лише у Станіславській області [33, с. 139].

Блокада в області була з середини березня до середини травня 1945 року. Повстанські лідери такі як, "Хмель" (колишній командир ТВ "Магура"), "Хмара" (командир куреня "Дзвони") та "Кривонос" (командир Березівської сотні), свідчать про те, що повстанські одиниці не були готові до такого великого наступу. Наприклад, "Хмара" у своїх спогадах згадує, що єдиним виходом для уникнення поразки було постійне переміщення. Цю точку зору підтверджують втрати в ТВ "Гуцульщина", чий підрозділ слабо володів тактикою маневрування в густо населених ворожими силами районах. За словами "Кривоноса", після завершення блокади на Коломийщині залишилися здатними до ведення бойових дій тільки дві сотні УПА, і решту підрозділів довелося перетворювати знову. Крім того, мережа

ОУН зазнала великих втрат в гірських районах, оскільки її члени не мали достатньо досвіду в області конспірації [6, с. 200].

На початку квітня військами НКВС було встановлено блокаду Рогатинщини; підпілля та повстанські групи зазнали серйозних втрат. Наприклад, у селі Заланів Рогатинського району Рогатинський районний провід був розгромлений, загинуло 18 осіб, включаючи провідника «Дуба». З 14 по 17 квітня в західній частині Рогатинського району під час проведення облави було затримано вбито 7 підпільників та 90 було затримано; у східній частині району в період 16 по 18 квітня було затримано 23 особи і вбито 3. Біля села Фірлеїв відбулася битва з неідентифікованим відділом, радянські дані нам повідомляють, що загинуло 56 осіб і 64 були взяті в полон, а в селах Княгиничі, Загір'я і Долиняни було знищено 13 осіб і затримано 27. Відповіддю на дані дії від повстанців були організовані теракти у Рогатині. Після завершення облави активність УПА у цьому районі зменшилася, також повстанці перестали використовувати сотні, а оперували тільки меншими підрозділами [61, с. 1].

На Калушині блокаду розпочато в середині березня і тривала вона до кінця квітня. Перші сутички із блокуючими військами, які переміщалися з Дрогобицької області, відбулися між сотнями «Хорти» та «Опришки», які, зазнавши тиску блокади, відступили в гори. В одному з таких боїв радянською авіацією було помилково обстріляно власні позиції, що призвело до серйозних втрат у НКВС (60 загиблих проти 5 загиблих у повстанців). Сотні в результаті відступили в гірську місцевість, яку блокада не охопила. Сотні «Журавлі» та «Бистриця» також перебували в горах, сотні «Вітрогони» та «Круки» зупинили свої будь-які активні дії на час блокади. Сотня «Летуни» показали майстерність у маневруванні на території мало лісистого Войнилівського району. У найбільш активний період блокади вони підготували пастку між селами Верхня і Гуменів, в якій їм вдалося вбити 14 осіб з районної номенклатури та ще 14 вони взяли в полон.

Після завершення блокади повстанцями було здійснено напади на районні центри. Зокрема, сотня «Летуни» двічі обстріляла Войнилів, сотні «Опришки» і «Хорти» вчинили напад на винищувальні батальйони у Перегінську. Протягом травня 1945 року на території Войнилівського та Калуського районів було розгромлено більшість сільських рад [24, с. 424].

У Станіславському окрузі блокада тривала від середини березня до кінця квітня 1945 року, а її початок було зафіксовано курінним «Хмарою». Він вказує на те, що були виставлені застави для того, щоб повстанці не могли дістатися до сіл, затримавши таким чином поставку харчування; в результаті повстанці голодували [20, с. 272].

У таких умовах навіть досвідченим підрозділам було важко виживати. Наприклад, курінь "Смертоносці" був відрізаний від шляху до Чорного лісу, його переслідували протягом трьох днів; повстанці нарешті змушені були вступити в бій у не вигідних умовах в урочищі Запуст. У результаті курінь був розгромлений, було вбито курінного "Благого", сотенного "Шума" і майже всю сотню "Лебеді". Частині сотні "Месники" вдалося прорватися через помилку пілотів, які обстріляли власні позиції. Кілька днів потому ця сотня знову потрапила в оточення через втрату 62 повстанців та свого командира "Вершника", який потрапив у полон, як наслідок ця сотня припинила своє існування на певний час. Третя сотня куреня – "Звірі" – вціліла, так як у цей період вона проводила рейди, і саме її командир "Чорний" став новим курінним, відновивши боєздатність підрозділу через декілька місяців. Куренями «Підкарпатський» та «Дзвони» було обрано тактику рейдів, бо перебування на одному місці загрожувало знищенням. У результаті прориву з оточеного лісу «Підкарпатський» курінь пішов на Дрогобиччину, «Дзвони» на Тернопільщину, «Смертоносці» та «Дзвони» діяли на Станіславщині [56, с. 81].

На території Чорного лісу радянська влада задіяла для облав орієнтовно 10 тис. чол. та авіацію. Попри те, що радянська влада змогла

взяти ініціативу на свій бік, вони не змогли повністю знищити підпільний рух.

24 липня 1945 року Політбюро ЦК КП(б) У видало постанову «Про ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР». Відповідальність за знищення несли партійні обласні та каральні органи. Створювалися військово-чекістські групи, що закріплювалися за певним відділом УПА. Це робило боротьбу більш точковою [9, с. 171–172].

У зв'язку з тим, що поверталися солдати з фронту у липні–вересні 1945 року армійські відділи було залучено до боротьби з УПА. З 11 по 27 липня 1945 року було піддано бомбардуванню масив Чорного лісу, але ця акція не принесла серйозних успіхів [52]. Було проведено блокади, але після того як фронтовики залишили область ініціатива знову перейшла до повстанців.

Період з липня по грудень для протистояння характеризувався зменшенням активності відділів УПА. Попри це, повстанці володіли певною тактичною перевагою, хоча вона була недовгою через наближення зими, що була несприятливим часом для підпільників. До того ж була завершена Друга світова війна і радянський уряд зміг цілком і повністю зосередитися на боротьбі з повстанським рухом [49, с. 157].

Для забезпечення порядку, щоб провести підготування та проведення виборів до Верховної Ради СРСР керівництвом УРСР на початку 1946 року було прийняте рішення про введення на західні території УРСР чисельного військового контингенту для проведення цілого комплексу дій, що отримали назву «Велика блокада». Підготовку було розпочато ще у грудні 1945 року. Л. Шанковський виділяє 3 періоди блокади, зокрема з 10 січня по 10 лютого, з 10 лютого до кінця квітня та початок травня до кінця червня [77, с. 648].

Згідно радянських даних у січні–квітні 1946 року на території Станіславщини базувалися 616 гарнізонів, кожен з яких налічував від 10 до 15 чоловік, орієнтовно 2 000 вояків оперативного резерву, що працювали як

рейдово-пошукові групи, а також з східних регіонів УРСР працювали 120 оперативників. Л. Шанковський вказує, що в області у цей проміжок часу знаходилося 132 000 військових армії НКВС, їм у свою чергу протистояли відділи УПА, що становили орієнтовно 37 000 – 38 000 повстанців [78, с. 768].

На перших етапах блокади УПА намагалася проводити певні дії спрямовані на зрив виборів через, що часто виникали збройні зіткнення між УПА та радянськими силовими структурами. На думку проводу, це підривало легітимність радянської влади перед іншими державами та надихнуло б місцеве населення для продовження боротьби. Попри значні успіхи, радянська влада оголосила перемогу на виборах з результатом 98,9 %. Блокада, у свою чергу, продовжувалася [78, с. 769].

Якщо брати по районах Станіславщини, то, до прикладу, на Рогатинщині інтенсивність бойових дій була слабка, оскільки діяльність підрозділів УПА була припинена. У квітні військові залишили населені пункти Рогатинщини і блокада була завершена [80, с. 381].

На Калушині блокада йшла з Дрогобицької області і перші сутички трапилися у Болохійському лісі та Болехівському районі. Курінь «Дзвони» у цей час намагався рейдом пройти до Чехословаччини, але після зіткнень та втрат, цей курінь повернувся на свою базу в Чорному лісі. Через втрати, послаблення блокади не призвело до відновлення колишньої активності повстанців. Втрати загалом становили з січня до квітня 1946 року близько 400 осіб, що складало 40% від складу, що призвело до зменшення сотень та бойової активності [55, с. 22].

Найбільшим на Станіславщині було угруповання ТВ «Чорний Ліс». Обидві сторони завдавали значних втрат іншій. До прикладу, повстанцями було здійснено напади на гарнізони у с. Грабівка та с. Гринівка, 6 та 11 січня, але вже 24 січня НКВС завдало удару у відповідь, прочесавши територію, та здійснив атаку на курінь «Дзвони» авіацією. Повстанці у день виборів спробували перехопити ініціативу, та обстріляли такі села, як Майдан, Посіч,

Нивочин, Грабівка, але у відповідь 5 000 радянських військових зайнялися постійним прочісуванням території, в результаті сотні мали численні сутички та втрати [77, с. 153–155].

У квітні спостерігався певний відхід силових структур УРСР, у цей час відділи УПА намагалися відновити діяльність поповненням новими людьми та здійсненням нападів на гарнізони НКВС. Але вже у другій половині травня 1946 року було відновлено проведення операцій. Зокрема 3–16 червня була проведена масштабна облава Чорного лісу, а в кінці місяця було прочісування Тлумацького району. Рейдово-диверсійні групи чинили засідки на підпільників, де були шляхи відділів УПА, завдаючи їм таким чином втрат. Зокрема, полягли чимало командирів – сотенні «Вовк» («Лебеді»), «Явір» («Стріла») «Гроза» («Звірі»). У результаті це призвело до подальшого дроблення бойових частин УПА [56, с. 28–36].

На Коломийщині військова активність була значно нижчою, так як військова сила ТВ «Гуцульщина» була меншою, у свою чергу сотні «Березівська», «Чорногора» та ім. Хмельницького зупинили будь-які активні дії. Тільки «Березівська» відновила літом 1946 року свою діяльність. Відповідно є менше відомостей щодо втрат підпільників [29, с. 66–67].

Попри підготовку за здійснені заходи із забезпечення правопорядку для виборів, лідерами партії систематично висловлювалося власне незадоволення недостатніми діями обласного керівництва, які воно спрямовувало для придушення повстанського руху. У постанові від 15 січня 1946 року Станіславським обкомом КП(б)У вказувалося, що слабе керівництвом і відсутність необхідного контакту між структурами, невміле використанням засобів, що є у розпорядженні спецслужб, є одними з головних причин незадовільних результатів [80, с. 140].

«Велику блокаду» варто поділити на 4 періоди за умови протистояння. Зокрема, з початку січня до 10 лютого 1946 року була вкрай велика активність, з 11 лютого до 9–10 квітня 1946 року характеризується ініціативністю радянської влади та постійним прочісуванням території,

третій період з 11 квітня до середини – кінця травня 1946 року характеризується відходом більшості військ і відновленням функціонування підпілля. Четвертий етап – середина – кінець травня – і до кінця червня 1946 року – це відновлення блокади і перехід повстанців до боротьби меншими групами. Радянський режим зміг цією блокадою підірвати потужність визвольного руху та завдати йому дуже значних втрат.

У другій половині 1946 року в Україні та Станіславській області почався новий етап боротьби між ОУН та УПА з одного боку та радянськими силовими структурами з іншого. Через завершення Другої світової війни, певну стабілізацію міжнародних відносин, керівництвом УПА було прийнято рішення щодо часткової демобілізації відділів УПА, поповнення цими вояками мережі ОУН. Таким чином почався перехід визвольного руху від партизанських до підпільних форм боротьби. Формально зберігалися сотні, що налічували вже 30–50 осіб, але акції проводили половина членів відділу, акції були менші за масштабністю, але відзначалися інтенсивністю і більшою адресованістю. Цей період дослідники характеризують як збройне підпілля. У червні 1946 року було здійснено 34 акції, липні – 75, у серпні – 103. Тобто тактика приносила свої успіхи. Активність радянських силових структур навпаки зменшилася [11, с. 198–199].

Вже восени 1946 року почався новий наступ на визвольний рух. Постанова Політбюро «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів» від 4 жовтня 1946 року вказувала, що Станіславська область стала місцем, де збираються «бандити» для перегрупування та відпочинку. Розроблено нові плани боротьби з підпіллям, тепер тактика полягала у перехопленні та виявленні керівних центрів, використовувалася практика закріплення рейдово-пошукових груп за відділами УПА. За допомогою цієї тактики було знищено крайовий провід на чолі з «Робертом». За останній квартал 1946 року було убито або заарештовано 7 членів та охоронців крайового проводу, 15 – окружного, 23 – надрайонного, 20 – районного та 9 камендантів СБ, 3 курінних УПА і 4 сотенних. Але якщо

порівнювати, то за перші 4 місяці 1946 року втрати повстанців склали орієнтовно 5 500, то за останні 3 місяці – 987 осіб [55, с. 19].

Попри успіхи, радянська влада республіканського рівня була незадоволена темпами боротьби з підпільниками, тому 21 грудня 1946 року була видана нова постанова де покладалося завдання швидкого знищення повстанського руху, було введено армію та працівників МВС, було розпочато третю блокаду. Оскільки ТВ «Чорний Ліс» і «Магура» зупинили діяльність на зиму, ТВ «Гуцульщина» була роздроблена на піввідділи. Але було завдано втрат підпіллю – у січні 111 осіб було вбито 201 арештовано і здалися 21 особа, у лютому 75, 71 та 78 чоловік відповідно, у березні цифри склали відповідно 85, 66 та 23. Найбільших втрат зазнали Коломийський, Долинський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський проводи [11, с. 154].

Восени 1946 року активність повстанського підпілля спала у свою чергу спецоперації, в результаті яких було ліквідовано велику кількість командирів повстанців, зокрема це курінний «Іскра» з куреня «Сивуля», сотенний «Тур» - «Гуцули», «Вихор» - «Залізні», чотовий «Гонта» - «Месники», та безліч інших [53, с. 25].

Кінцеву демобілізацію ТВ «Чорний Ліс» своїх відділів провів 1947 року. У січні 1947 року силовиками МВС було проведено успішні операції у Болехівському та Долинському районах, в результаті було знищено Болехівську районну та Долинську надрайонну боївки СБ. Був вбитий провідник районного рівня «Бродяга», а «Бунтар», надрайонний провідник, захоплений. Також було проведено військові операції, в результаті яких було ліквідовано кілька відділів УПА. До прикладу, сотня «Рисі» втратила політвиховника та командира, а у «Бистриці» загинули чотовий, сотенний і 3 стрільці біля с. Луги [56, с. 47].

Протягом 1946–1947 років український визвольний рух змінив свою тактику через завершення «Великої блокади» та втрати, що були нею спричинені, також безперспективність масштабної війни проти СРСР, було здійснено перехід від партизанських методів боротьби до підпільних в

результаті було проведено часткову демобілізацію та змінено тактику з великих повстанських відділів до ведення боротьби малими групами, та з використанням не партизанських, а підпільних методів боротьби. Як відповідь радянська влада перейшла до агентурної боротьби з підпіллям. Масштабні блокади 1947 року практикувалися рідко так як була низька ефективність проти малих та ретельно законспірованих підпільних частин. Рівень військового протистояння в області зменшився, особливо у Станіславській окрузі через значні втрати, винятком був тільки Коломийський округ ОУН.

У результаті вже у другій половині 1946 року військові дії, що були масштабні за розміром змінюються на велику кількість точкових операцій. Почався етап діяльності українського підпілля та боротьба з ним радянськими спецслужбами.

Збройне протистояння у 1948–1950 рр. мало значно менші масштаби, але все-таки було присутнє. Органами МДБ проводилося кілька сотень операцій протягом місяця. До прикладу, у березні це 393 операції, у квітні – 363, у травні – 334. Характерною їх ознакою була локальність, але були окремі випадки облав, коли залучали значну кількість військ. Зимом 1948–1949 рр. чотири дивізії МДБ влаштували облаву у гірських районах на Калушині, на початку 1950 року було проведено детальне прочісування гірських територій Калуського та Станіславського округу. Бойова активність підпілля залежала у свою чергу від пори року, відповідно зимою була менша, а в інші пори – зростала [52, с. 147].

Щодо втрат підпільників, то станом на 1948 рік в УМБД на обліку перебувало 1860 осіб як члени підпілля, а вже станом на травень 1949 року їхня кількість становила 1 384 особи; у березні 1950 року вона зменшилася до 896 чоловік. З «бандгруп» у березні 1949 р. кількість зменшилася з 26 до 15 у лютому 1950 року і зі 194 «організацій ОУН» до 144. Найбільш сильно серед надрайонних проводів постраждали Калуський, Рогатинський, Тлумацький, Станіславський, Городенківський та Коломийський [12, с. 329–331].

У цей період повстанці перейшли до підпільних форм боротьби остаточно, та не мали ресурсів для відновлення розбитих відділів. Жодна зі сторін не мала вирішального успіху щодо іншої.

У другій половині 1950 року радянська влада змогла завдати підпіллю значних втрат на Західній Україні, зокрема на Станіславщині. Проте військові операції практично не проводилися, реалізовувалися тільки агентурна розробка. Бойова активність самого підпілля значно зменшилася, а у 1951–1952 роках була майже відсутня. Згідно радянських даних з серпня 1951 року до 17 квітня 1952 року відбулося тільки 15 акцій [28, с. 607].

На Коломийщині було проведено масштабну облаву 15–25 жовтня 1950 року, під час її проведення були вбиті окружний провідник «Борис», а також «Сталь», що був Буковинським окружним провідником, «Сталевий», який займав посаду Городенківського надрайонного провідника; загалом було вбито 26 підпільників, 7 було захоплено у полон.

У грудні 1951 року керівництвом МДБ УРСР було проведено обласно-розшукову операцію, що тривала 7 днів, в якій приймало участь 4 574 особи, серед них 153 – це співробітники Станіславського та Дрогобицького УМБД та задіяно 110 службових собак. Тобто бачимо, що більшість учасників склали працівники інших областей України. Під час її проведення було вбито члена Центрального проводу ОУН «Петра», а також Петра Полтаву, що був головним пропагандистом ОУН. Окружного провідника Рогатинщини «Вишню» було вбито також у грудні [50, с. 31].

Якщо брати до уваги бойові дії зі сторони підпілля, то у другій половині 1950 року ще проводилися певні операції, у цей період їх нараховується орієнтовно 20, за 1951–1952 роки кількість була орієнтовно та ж сама. У більшості це були диверсії.

У 1950 році радянська влада вже закріпилася на Станіславщині, значна кількість членів ОУН була вбита або взята в полон, у 1951–1952 роках, знищення відбувалося за допомогою агентури і рідкісним проведенням

військових операцій та облав. Визвольний рух практично припинив свою діяльність, тільки в деяких місцевостях воно продовжувало діяти.

Станом на 1953 рік радянська влада змогла фактично перемогти організований спротив українських підпільників в Україні загалом та на Станіславщині зокрема. На 1953 рік в області продовжували функціонувати пункт зв'язку Центрального проводу, залишки Карпатського крайового проводу, Коломийського та Рогатинського надрайонних проводів, Чернелицького, Косівського, Бурштинського, Яблунівського, Жаб'євського районних проводів та боївки СБ Надвірнянського надрайонного проводу; також було ліквідовано окремі боївки у Більшівцівському, Печеніжинському, Букачівському та Солотвинському районах, групи збіглих спецагентів під командуванням «Хмари», і поодинокі підпільники, що працювали самостійно [9, с. 521].

Протягом 1953 року радянські силові структури продовжували розшук підпільників, проте структурованого підпілля вже не існувало. Підпільників ліквідовували за допомогою агентурних даних. Було розгромлено референтуру пропаганди Косівського району та кущовий провід Яблунівського району, ліквідовано Рогатинський районний провід та вбито провідника «Сірка» тощо [72].

У 1954 році увага радянської влади була зосереджена на Надвірнянському та Солотвинському районах, тут діяв «Грім», його боївку було розбито за допомогою АГБ. За цей рік відомо про 2 акції підпілля, зокрема, у 17 червня в с. Жураки Солотвинського району відбулося вбивство В. Попойлика, а 12 липня у с. Поплавники Більшівцівського району групою «Білого» було здійснено пограбування колгоспної каси [12, с. 530].

За 1955 рік було знищено усі формування ОУН у Солотвинському та Надвірнянському районах. Вже у лютому 1956 року під час XX з'їзду КПРС окупаційною владою було оголошено про остаточну ліквідацію ОУН [26, с. 277].

Але ця інформація не відповідає дійсності, бо тільки на Станіславщині відомо про 3 групи, що діяли і надалі. Одна з них проводила свою діяльність в Яблунівському та Жаб'євському районах. Швидше за все, збройні акції 15 травня 1956 р. у с. Уторопи, коли було поранено працівника РВ МВС Г. Боднарєнка та поранено уповноваженого РВ МВС Захарова, було здійснено саме ними. Остання відома сутичка на території Станіславщини між УПА на радянськими військовими структурами сталася у вересні 1956 року неподалік с. Хмелева у Чернелицькому районі. Працівниками КДБ було виявлено бункер, де знаходилося 7 осіб, що були з реферантури пропаганди та районного проводу. Один з повстанців мав псевдо «Миросько», його було засуджено до смертної кари, решта осіб було засуджено до різних термінів ув'язнення [28, с. 634].

Також на території хутора Кубань на Рогатинщині діяла до 1959 року остання, відома на сьогодні в Україні група ОУН, що складалася з 3-х осіб: «Чорного» – член Подільського проводу, Цетнарського Олега, а також дружини «Чорного» – «Стефи». Вони у 1959 році перейшли на Тернопільщину. Остання збройна сутичка на сьогодні відома відбулася 14 квітня 1960 року, радянські служби вистежили їх і чоловіки були убиті, а «Стефа» взята в полон [64].

Ю. Киричук наводить дані, що окремі підпільники продовжували боротьбу ще десятки років, до самої незалежності. Повстанець Ярослав Галащук проживав у будинку сестри у м. Тлумач і тільки в серпні 1991 року легалізувався. Ольга Ференчак переховувалася у с. Вишнів Рогатинського району до 1992 року [52, с. 273].

Останній етап боротьби характеризується тим, що діяли тільки окремі осередки, що не мали між собою чітко налагодженого зв'язку. Але, попри це, радянською владою наполегливо здійснювалися дії по знаходженню і знищенню залишків осередків підпільників. У період 1953–1955 років проводилися активні дії проти націоналістів. Тільки після того, як було

оголошено про ліквідацію збройного націоналістичного підпілля, активність дій значно зменшилася.

Загалом період до 1946 року характеризується великими військовими зіткненнями, у другій половині 1946 року їм на зміну приходять методи боротьби з підпіллям за допомогою агентурної мережі, та використанням блоkad, коли брали в оточення певну територію та прочісували її чим завдали значних втрат підпіллю. У період 1947–1948 років вирішальна роль відводилася агентурі, але все ще проводилися певні військові дії, хоча їх було зведено до мінімуму. Протягом 1950–1952 роках радянська влада змогла розгромити мережу ОУН завдяки агентурним операціям, так як підпілля було знекровлене і виснажене за попередні роки боротьби. Період 1953–1956 років характеризується тим, що військове підпілля ОУН практично не діяло, а УМДБ знищувало поодинокі відділи та боївки за допомогою військових методів та агентурній мережі.

Перспектив для того, щоб збройний опір відродився в області, не було. Радянська влада мала абсолютну перевагу, зокрема завдяки репресивній політиці, що проводилася, міжнародні відносини попри певні загострення були унормалізовані. ОУН була повністю військово розгромлена, господарське, культурне та суспільне життя було підпорядковане радянським нормам, чимала кількість населення співпрацювали з радянською владою. У ситуації, що склалася, практично не було шансів для перемоги. З військової точки зору бійці УПА повністю програли, але стали прикладом для сучасності й надихнули майбутні покоління на боротьбу, чим показали, що Україна боролася скільки вистачало сил, залишившись один на один з ворогом.

Військові операції як такі відіграли важливу роль у послабленні українського визвольного руху, що згодом дозволило радянській владі перейти до масового використання агентури у зв'язку зі знекровленням УПА. Попри це повстанці продемонстрували відданість ідеї незалежності, так як, навіть, в таких надскладних умовах продовжувалася боротьба. Підпільники

з змогли зрозуміти умови в яких вони опинилися і боротьба продовжувалася, змінювалася тільки методи та стратегія.

2.2. Суцільна колективізація та депортації населення

Важливим методом боротьби було зменшення соціально-економічних можливостей підтримки підпілля. 17 серпня 1947 року вийшла постанова, у якій вимагалось знищення баз підтримки для повстанців у тих населених пунктах де були вчинені будь-які дії проти радянської влади. Для виконання цієї постанови було підготовано депортацію населення на цілій території Західної України.

Також проводилися приготування, щоб провести масштабну депортацію українського населення, що проживало на Західній частині України, адже це б значно зменшило підтримку повстанців від місцевих жителів.

22 серпня 1947 року вийшов наказ Міністра державної безпеки СРСР №00430: «О выселении семей осужденных, убитых и находящихся на нелегальном положении активных националистов и бандитов с территории Западных областей Украины». У цьому указі зазначалося про виділення і направлення для міністра Державної Безпеки УРСР генерал-лейтенанту Савченку 24-ій мотострілецький полк, 2 батальйони 260-го стрілецького полку 5-ї дивізії; 2 батальйони 8-го мотострілецького полку; 2 батальйони 13-го мотострілецького полку та Саратовське училище МДБ; 26-ий стрілецький полк 4-ї дивізії 284 стрілецького полку 7-ї дивізії. Ці всі сили згідно плану повинні були прибути на західноукраїнські землі до 5 жовтня 1947 року. Саму ж операцію планувалося провести у період з 10 по 20 жовтня, але важливим було дотримання умов конспірації всіх приготувань, що відбувалися для проведення цієї акції [34, с. 341].

У період з серпня до жовтня йшли активні приготування, зокрема у Станіславській області. Доповідна записка від 14.12.1947 року від

Станіславського обласного комітету КП(б)У «О результатах операции по выселению семей активных участников оуновского подполья и бандитов из Станиславской области» зазначає, що розробкою операції займалися районні відділи МДБ, до них було прикомандировано оперативний склад МДБ-МВС, а також «Смерш». Було строге дотримання конспірації, залучалися сили з інших областей, вивчалася місця проживання сімей, що були родичами повстанців або ж підозрювалися у контактах з підпіллям їхній склад родин, де розташовувалися їхні будинки [65, с. 198].

15 жовтня 1947 року під час активних підготовчих дій щодо проведення операції по депортації українського населення вийшла нова постанова від Ради Міністрів Української РСР і ЦК КП(б)У «О порядке использования земель и имущества, оставляемых после выселения семей националистов и бандитов». У ній вказувалося зокрема доля майна виселених українців. Воно повинно було бути занесеним до спеціальних актів, підлягало оцінюванню, ґрунтувалося дане оцінювання на пропозиціях районних виконавчих комітетів, а також комітетів КП(б)У, після проведення цих дій надавалося десять днів, від моменту коли укладався акт, потім майно передавалося колгоспам та МТС, але вони повинні були сплатити оцінену вартість у термін від 3-х до 5-ти років. На міністра МВС УРСР Т. Строчака покладалася обов'язок захисту майна, що було вилучено. Він мав призначити комендантів та наглядачів за їхнім виконанням роботи. Обласні виконкоми та комітети КП(б)У повинні у свою чергу були подати повний звіт до 5 листопада 1947 року, що стосувався обліку вилученого майна, а також про його використання [65, с. 201–202].

Перший звіт про темпи виконання постанови від 15.10.1947 року на Станіславщині поступив до ЦК КП(б)У 23 жовтня 1947 року. В даному звіті йде мова про те, що майно все описане і тільки потрібно провести певні уточнення, які будуть зроблені цього ж 23 жовтня. Але попри це повідомлення, в оперативному зведенні, що стосувалося обліку майна від 27 жовтня, яке стосувалося саме Станіславського області відсутні будь-які

дані, щодо кількості вилучених птахів, великої та малої рогатої худоби, вуликів, возів, плугів, рядових сіялок, немає даних про обсяги вилученої пшениці, вівса, картоплі, проса та ячменю. Навіть відсутня інформація щодо вилучених господарських споруд та будинків. Відповідно, на основі цього можна ставити під сумнів наскільки правдиві дані, що наводяться у звіті від 23 жовтня 1947 року [79, с. 41].

Операцію було розпочато у більшості регіонів о 6-й ранку 21 жовтня 1947 року, під час її виконання було примусово виселено з території Станіславщини біля 12 746 осіб. У попередніх планах вимагалось піддати депортації 13 941 особу. Під час проведення операції Захід жителі Станіславщини намагалися масово ховатися від представників силових структур, але попри ці намагання і обізнаність місцевих мешканців щодо проведення майбутньої операції немає свідчень про організований масовий спротив вояками УПА на ТВ «Чорний Ліс», натомість є згадки про поодинокі засідки на території Косівського, Коломийського, Жаб'євського та Рогатинського районів [16, с. 88].

Радянська влада хотіла створити видімість підтримки даної акції серед жителів Станіславщини, ніби воно вважало, що дані дії влади це вимушена ситуацією необхідна міра, а дану операцію показувала як «укріплення суспільної безпеки та порядку». Але попри намагання показати таким чином ситуацію, краще свідчать про справжнє ставлення судові вирокі за розкрадання державного майна. До прикладу, у Тисменицькому районі за січень–жовтень був винесений 21 вирок, а за першу половину 1948 року – 97, у Тлумацькому районі аналогічно за червень–листопад 1947 року 8 вироків, то за лютий–березень 1948 року – 46 вироків. У Яремчанському районі з 13 вироків за цілий 1947 рік кількість зросла до 59 за першу половину 1948 року. Попри це варто зауважити, що проведена операція завдала великої шкоди діяльності націоналістичного підпілля на території Станіславщини. Також одним з наслідків операції «Захід» є факт скорочення документообігу в СБ ОУН, а також особисте і внутрішнє листування між референтами СБ,

куріннями, районними та надрайонними округами ОУН тощо. Це зумовлюється зменшенням чисельності національно-визвольного руху у регіонів, стала слабшою підтримка серед місцевого населення, так як багато тих, що допомагали вивезли, а інші мали страх, щоб не повторити долю своїх співжителів. У свою чергу радянські органи безпеки навпаки збільшили чисельно свою присутність, вивчили краще ситуацію [9, с. 105].

Також у 1947 році було розпочато урядом УРСР масову колективізацію, що стосувалося сільського господарства, так як саме воно було матеріальною базою для забезпечення підпільників. 20 червня 1947 року було видана ще одна постанова, в якій наказувалося збільшити швидкість створення колгоспів та організації їхньої роботи, а постанова 21 червня, що була видана РМ УРСР запроваджувала вкрай важкі податки, що стосувалися індивідуальних господарств, якщо постанови не виконувалися з боку селян, вони тягли за собою депортацію. 12 серпня було видано ще одну постанову в результаті видачі якої на території Західної України появилися люди, основним заняттям яких було контролювання як саме дотримуються темпи колективізації [9, с. 281–285].

Попри такі заходи, що вживалися зі сторони радянської влади, результати не можна назвати успішними, оскільки всього діяв 41 колгосп станом жовтень 1947 року, а кількість господарств, що увійшли до них становила біля 1900. Це не складало навіть 1% від усієї загальної кількості, що було явно менше від запланованого радянського владою [9, с. 298].

До цих повільних темпів колективізації значною мірою було причетне збройне націоналістичне підпілля. ОУН видала 15 жовтня 1947 року постанову, де вони закликали селян усіма можливими способами, які тільки вони матимуть у своєму розпорядженні, не вступати до колгоспів. Самі відділи підпілля, що функціонували, повинні були ліквідувати вже створені колгоспи, а також тих, хто займався їхньою організацією [27, с. 602].

Організовувалися також різноманітні заходи, що ставили перед собою мету перешкоджання проведенню депортацій, зокрема це: вбивства

посадових осіб, що були за це відповідальні, організація засідок де проходив маршрут депортованих осіб, різноманітні способи попередження людей, що мали бути депортовані, якщо в підпільників була дана інформація та інші методи, що були у розпорядженні повстанців. Такі дії націоналістів допомогли великій кількості жителів Західної України врятуватися від депортації [78, с. 640–644].

Депортації, що проводив радянський уряд мали нерозривний зв'язок з колективізацією, що також впливала на боротьбу з повстанським рухом і ставив перед собою мету остаточне утвердження в західних областях України радянської влади, для цього необхідним було знищення соціально-економічної основи існування УПА, а також колгоспи повинні були давати дохід для промислового і культурного розвитку цих земель, як складової частини радянської системи, а роль селян зводилася до перетворення їх на дешеву робочу силу. Селянство, у свою чергу, попри сильні старання радянського уряду, не бажало записуватися у колгоспи і чинило даному процесу спротив. Якщо брати загальні дані, то з 1944 по 1953 рік було знищено 1 004 підпали майна, що належало кологоспам, і, звісно головну роль тут відіграла УПА. Радянський режим у свою чергу проводив значну пропагандистську роботу та давав багато обіцянок щодо покращення життя селянства. Але це не мало значних успіхів.

Щоб придушити опір населення і організувати роботу колгоспів, проводилася репресивна політика, що була головним інструментом радянської влади, зокрема це різноманітні залякування, погрози, шантаж населення і, звісно, важливим методом тиску було проведення депортацій. Для так званого «стимулювання праці українського селянства» Радою міністрів СРСР за подачею керівництва УРСР було прийнято указ № 446 від 21.02.1948 і № 1841-340 від 02.06.1948 року про виселення з усіх республік, в т.ч. УРСР тих осіб, що «не бажали приймати участь у трудовій діяльності, сільському господарстві, а також вели паразитичний спосіб життя». Це стосувалося колгоспників, що не виробляли необхідний мінімум трудоднів, а

також тих мешканців сіл, що не являлися членами колгоспу. У разі першого випадку проводилися збори колгоспників, у другому – збори села, де виносився вирок про виселення [39, с. 37–38].

30–31 березня 1949 року у Львові було проведено міжобласну нараду партійних працівників, що призвело до збільшення тиску на селян органами влади на місцях. Під час її проведення були різко розкритиковані представники партійних організацій Станіславської, Львівської, Тернопільської, Рівненської областей через незадовільні темпи колективізації. Після проведення цієї наради у всіх областях посилювалися депортаційні процеси, зокрема зі Станіславщини було виселено 610 селянських сімей [39, с. 39].

Також, окрім масштабних акцій депортацій проводилися виселення дрібних груп членів підпілля до східних регіонів РРФСР. Такі систематичні депортаційні акції малих груп сімей радянською владою розцінювалися як виправданий метод у боротьбі з так званими «проявами бандитизму». До прикладу, з даних начальника управління НКВС Амурської області Жалибінська, 04.08.1949 року було заселено 97 сімей, що становило 448 осіб, у вересні ще додатково прибули в межах депортацій прибуло ще 1236 осіб, що класифікувалися як оунівці, у жовтні ще 350 сімей у складі 1 236 осіб із західноукраїнських областей, а саме Станіславської, Львівської та Рівненської. Всіх прибулих було розподілено на різних п'яти районах підприємства «Амурзолото». Якщо брати загальні цифри, то станом на 15.07.1949 року осіб, що були класифіковані як підпільники, радянською владою було виселено 95 552 людини, з яких 22 269 це чоловіки, 48 583 становили жінки і 24 400 це діти, що вказує, на масштаби і наскільки жорстокою була боротьба радянського уряду з національно-визвольним рухом [65, с. 207].

27 квітня 1950 року Політбюро ЦК КП(б)У було прийнято постанову «Про підготовку документів щодо виселення родин ОУНівців і зміну існуючого порядку комплектування груп охорони громадського порядку»,

що посилювало депортаційну політику. Націоналістичне підпілля на такі дії у свою чергу відповідало організацією збройного спротиву. На середину 1950 року по списках виселення зі Станіславської області було винесено 610 господарств у складі 2 178 чоловік, але після узгодження там залишили 100 господарств у складі 370 чоловік [65, с. 215–218].

Загальну кількість депортованих з 1944 по 1952 роки точно встановити вкрай важко, Орест Субтельний говорить про 500 000 осіб, матеріали, спецвідділу МВС СРСР, ВСП НКВС СРСР та інших відомств щодо депортованих подають інформацію про 171 566 осіб, що були виселені; дані МВС України говорять про 203 662 особи депортовані з яких 182 5423 особи класифікувалися як члени підпілля та їхні родини, 12 135 – це так звані куркулі з родиною, 8 984 складають єговісти та члени їхніх сімей [65, с. 230–232].

Також варто додати про те, що інколи за допомогою депортації виселяли ціле село. Яскравим прикладом є село Селище тодішнього Галицького району Станіславської області, що було знищено 1950 року за наказом радянської влади. Було виселено 108 родин, будівлі у селі розібрано на будматеріали та вивезені, а все що залишилося спалили або закопали. Були викорчовані сади, щоб не було видно взагалі слідів будь-якого життя. Така доля чекала на нього через активну підтримку місцевими жителями УПА. В одній з хат розташовувався курінний штаб УПА, господаря за це повісили у Станіславі [30].

Спочатку було створено спеціальну комісію, яку очолив Іван Голубцов «По організованому переселенню колгоспників ім. 8 березня в південні області УРСР». Очолив її заввіділом сільського господарства Мовчан. Члени комісії мали такі завдання: перемірювання колгоспних посівів і присадибних ділянок всіх членів колгоспу, проведення обліку трудоднів, взяття на облік всього матеріалу після розбору будівель, далі простежити його відвантаження на залізничну станцію у Боднарєві, забезпечення жителів взуттям, одягом, борошном, а також мобілізуватися автомобілі з інших

колгоспів, заводів та направити у Селище 29.06.1950 року до закінчення перевезення. Переселення нібито відбувалося добровільно, але це було сфабриковано, так як підписана вона не жителями села, а головою Ільківом та секретаєм Фетерком та список людей подався без років народжень, місць виселення та номерів переселенських квитків.

28 червня 1950 року було затверджено виселення 108 родин з колгоспу 8 Березня, що був у селі Селище у колгоспи Херсонської області, а ешелон планувалося відправити 13 липня 1950 року. 105 родин виселили на Херсонщину, 3 родини переселили у сусідні села через те, що в родині були перестарілі люди. Вже згідно рішення Галицького райвиконкому від 17 липня 1950 року збирання урожаю у Селищі покладалося на Блюдницький колгосп, начальник міліції Демонтов повинен був надати охорону посівів та будматеріалів, що ще залишалися у Селищі до їхнього відправлення у Херсонську область, райвиконком просив дозвіл щоб використати бляху церкви Селища для потреб району, райвиконком повинен подати клопотання перед ВР УРСР щодо ліквідації Селищанської сільської ради і її приєднання до Блюдницької. Село так і не було відновлено [69].

Подібна доля була у села Бовшів Більшівцівського району Станіславської області з якого було виселено 52 сім'ї, що складалося 169 осіб у період з 1946–1952 роки, але село попри такі обставини не припинило свого існування [71, с. 42].

Схожа доля була також у села Посіч, що було ліквідоване через систематичний спротив радянській владі та допомогу УПА. Тут свою сотню організував у 1944–1945 роках Василь Андрусак, згодом він взяв шлюб з Євгенією Гуцуляк. 7 квітня 1945 року курінь УПА знищив спецвідділ НКВС, де було вбито 60 енкаведистів, захоплено багато зброї та амуніції, повстанці втратили 2-х вояків і 2 були поренені. Протягом 1946–1947 років село було повністю виселена в Сибір та Одеську область. Микола Бринздей та Іван Курій так описують виселення: «Під штиками, обскочили ціле село і кожну хату. 15 хвилин давали зібрати щось у торбу і на цьому кінець. То страшне

було!» «Село розтягали, хати руйнували», «Жодної хати тут не було, не залишилось, жодної хати як село переселили». 1950 року було виселено з села близько 400 осіб у Красноярський край та Одеську область . Але у 1990-х роках село почало відроджуватися, було відновлено дорогу, проведено електропостачання, колишнім мешканцям села або вже їх нащадкам повертають землю. З слів місцевих у селі вже заселено орієнтовно 80 дворів, але більшість все ще запустілі [57].

12 травня 1950 року виконавчим комітетом Лисецької районної Ради депутатів було ухвалено рішення «Про ліквідацію Посічської сільської ради трудящих» [57].

Каральна акція НКВС була проведена у селі Курів Галицького району, що вчинена 24 серпня 1944 року. Під час цих дій село знищено радянськими НКВСниками спалено близько 100 господарств і вбито 47 мешканців села. Дана операція розпочалася о 4-й ранку, передумовою була відмова мешканців мобілізуватися у Червону армію. Солдати знищували кожену будівлю, якщо вона не горіла, то ще кидали гранату в неї. Дана акція тривала до 15-ї години. Живими залишилося жінки та діти та незначна кількість чоловіків. Вже за 4 дні 15 чоловіків, що залишилися живими мобілізували до Червоної армії. Репресії проти мешканців продовжувалися і надалі. Про ефективність таких дій вказує, що 1943 у селі проживало 472 особи, а вже протягом нецілих 2-х років їх кількість становила 115 осіб [41].

За прикладом цих кількох сіл можемо побачити, як розправлявся радянський режим з населенням, що виявляло будь-які симпатії і допомагало українському підпіллю.

У 1948–1950 роках одним з важливих чинників, що мав значний вплив на успішність боротьби українського підпілля з радянською владою це була колективізація, яку власне націоналісти зривали різними методами. Зокрема це було здійснення нападів на створені кологоспи, організація вбивств осіб, що були головами колгоспів, а також різноманітних людей, що були яскравими прихильниками їхнього створення, та допомагали організовувати

їхню роботу, знищення збіжжя, транспорту, господарських споруд [76, с. 283–285].

На жаль, точну кількість осіб, що були ліквідовані у акціях, що ставили перед собою мету припинення роботи кологоспів, вказати неможливо у зв'язку з тим, що радянська влада у своїх документах та пропагандивних статтях вказувала їх як мирних жителів, що не мали нічого спільного з роботою радянських служб на території Станіславщини та Західної України загалом. Але можна обережно припустити, що у 1947–1950 роках на Станіславщині було вбито декілька сотень активістів, що були прихильниками кологоспів та їхніх очільників [59, с. 98].

Через сильний спротив національно-визвольного руху, а також систематичного саботажу, процес колективізації розтягнувся на кілька років і був закінчений тільки у 1950 році, коли вже станом на 01.07 даного року у Станіславській області було створено 655 колгоспів, що об'єднували у собі 96.8% від усіх селянських господарств області [33, с. 242].

Радянський режим використовував всі доступні методи для боротьби з українським національно-визвольним рухом в Україні і на Станіславщині. Важливим було не тільки ліквідувати фізично членів підпільного руху, а і підірвати соціально-економічну базу. Для цього, зокрема, використовувалися депортації та колективізація, що йшли часто в парі.

Підсумовуючи аграрну політику радянського режиму, можна сказати, що до 1953 року вона була завершена, але без репресій, тиску влади, суцільної колективізації, масових депортацій це було б неможливо. Наслідком перемоги радянської влади у аграрній сфері було руйнування господарської бази національно-визвольного руху, так як практично все виробництво продуктів харчування селян було під наглядом радянського режиму у зв'язку з чим повстанці не мали можливості їх отримати від селян.

За допомогою депортацій знищувалася соціальна база підтримки, так як було виселено справді багато осіб, що мали причетність до допомоги націоналістичному руху, а також членів їхніх сімей. Також були піддані

депортації люди, що не мали жодного зв'язку до націоналістичного підпілля. У результаті таких дій радянська влада поширила атмосферу страху, через що населення боялося допомагати членам національно-визвольного руху, не маючи бажання піддавати ризику себе і близьких репресіям з боку радянського режиму. Депортації часто дорівнювали смерті у зв'язку з тим, що вивозили населення у вагонах, що не призначалися для людей, і ті хто були слабші чи мали будь-які хвороби мали вкрай малі шанси доїхати. А якщо їх і довозили до місць перебування, то, зважаючи на нелюдські умови, в яких вони перебували, вижити було також вкрай складно. Вдавалися до виселення цілих сіл, а мешканців виселяли у південні області України та далекі регіони РРФСР. Таким чином було виселено за межі області значну кількість людей.

Щодо військових операцій, які використовувалися для боротьби з підпіллям, то можна їх поділити загально на два етапи. Перший –це час проведення операцій, які були масштабними за об'ємом території і із залученням десятків тисяч військ різних структур, проводячи масштабні блокади. Саму «Велику блокаду» на Станіславщині поділяють на 4 періоди:

1) – початок січня – 10 лютого 1946 року – обидві сторони проявляли високу активність під час протистояння, підпільники попри складне становище намагалися здійснювати наступальні дії;

2) 11 лютого – 9-10 квітня 1946 року, ініціатива вже повністю була на стороні радянської влади, через систематичні облавно-розшукові заходи більшість відділів УПА припинили свою активність;

3) 11 квітня – середина-кінець травня 1946 року – цей період відзначається тим, що війська з території області були виведені у більшій своїй частині і відділи УПА змогли відновити свою діяльність. Відповідно змінилася і тактика УПА щодо зменшення чисельності груп, що діяли до чотів і роїв;

4) Середина – кінець травня – кінець червня – блокада у цей період поновилася, а відділи УПА остаточно перейшли до дрібних груп.

Сама блокада, що була проведена радянським режимом, завдала значної шкоди українським повстанцям і військова ситуація, що склалася була повністю на боці радянської влади. Але, попри це, на території області діяла система ОУН, що була досить розгалужена, і відділи УПА, що шукали нової тактики для боротьби. Під час другого етапу боротьби, що був у другій половині 1946 до 1956 року, була проведена демобілізація відділів УПА, тому операції, що проводилися мали локальний та адресний характер. Великі облоги не проводилися так як вони не мали великої ефективності, але випадки облог менших за масштабами були. Із вище сказаного можна побачити, що радянська влада прикладала цілий комплекс методів для боротьби з національним рухом.

РОЗДІЛ 3. АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНІ ЗАХОДИ

3.1. Створення агентурної мережі. Агентурно-розвідувальні вишколи.

Радянський режим не обмежував себе у заходах щодо боротьби проти УПА, головне щоб вони давали результат. Але найбільше уваги приділялося агентурно-оперативній роботі. Втілювали ці плани МДБ-МВС-КДБ. Саме засобами агентурно-оперативних заходів було знекровлено найбільше УПА на Станіславщині та підпільну мережу ОУН. Для того, щоб детально знати ситуацію в практично в кожному населеному пункті, було організовано у кожному районному центрі агентурно-оперативні, а також слідчі апарати. 21 січня 1947 року за наказом союзних міністерств так звана «ліквідація бандитизму» передавалась МДБ, координацією займалося новоутворене управління 2-Н. Зокрема, серед завдань, що входили до компетенції даного управління, були наступні: 1) захоплення та ліквідація керівників підпілля та «оперативна» обробка; 2) агентурне проникнення в структуру УПА та ОУН; 3) знаходження каналів зв'язку та постачання і їх знищення; 4) руйнування морально-психологічного стану вояків за допомогою дій агентів та провокацій; 5) здійснення під виглядом вояків УПА оперативно-бойових дій [80, с. 62].

Відділ 2-Н створював зокрема агентурну мережу в області найнижчої ланки, тобто інформатори. Вони намагалися вербуватися на кожні 10 дворів селян 2-х осіб. Для того, щоб розділити обов'язки між різними силовими структурами 01.06.1948 року, Політбюро видало постанову про те, що МДБ звільнялося від обов'язку несення служби охорони громадського порядку. У результаті займалося наступальними операціями МДБ, а на МВС покладалося завдання прикривати населені пункти та об'єктів [10, с. 334].

Агентурні заходи мали багато спільного з військовими і включали до себе певну військову складову. До агентурних заходів відносилися наступні:

заслання агентів у середовище підпілля; вербування агентів серед підпільного руху; створення мережі інформаторів серед цивільного населення. Інформатори були корисні у тому плані, що вони могли бачити настрої односельчан, і таким чином виявляти, хто є симпатиком УПА; їх називали сексотами. Створення мережі почалося практично одразу після того, як радянська влада відновила контроль над територією. Спочатку осіб, що йшли на співпрацю з радянською владою вираховували практично одразу, адже вони з допитів поверталися без фізичних ознак тортур. Через це в постанові ЦК КП(б)У від 27.11.1945 року рекомендувалося здійснювати виклики до 50 осіб за одну-дві доби, а потім відпускати всіх, незважаючи на те яким був результат. Це дало можливість краще законспірувати інформаторів і ускладнило діяльність для підпілля [80, с. 72].

Радянські спецоргани засилали своїх агентів у саме середовище націоналістичного підпілля і цей процес почався ще до повернення радянською владою контролю над територією Станіславської області. М. Андрусак нам наводить дані, що такі курінні командири як «Степовий» та «Лісовий» у ТВ «Гуцульщина» були засланими агентами радянських спецорганів, але вояки УПА змогли виявити це та перевербували їх [6, с. 141–142].

Після повернення на Станіславщину радянської влади одним з головним методів діяльності агентури стало впровадження в повстанське середовище власних агентів. Для кожного агента була своя роль і був чіткий поділ: агенти-бойовики здійснювали захоплення підпільників, їхнього вбивства або інших збройних провокацій; агенти-зв'язківці повинні були контролювати канали та лінії зв'язку, а також пошту ОУН; на агентів-внутрішників лягала робота у проводі чи референтурі й повідомлення про неї своїх керівників. Деякі агенти були провокаторами, що повинні були компрометувати роботу певних осіб чи груп у національно-визвольному русі. У результаті таких дій у Богородчанському районі протягом серпня–листопада 1947 року було вбито чотирьох членів ОУН, серед них був

референт пропаганди; ці дії були вчинені СБ ОУН. Деякі з агентів були просто рядовими інформаторами. Із самих агентів створювали агентурно-бойові групи та легендовані проводи. В. Рясний, нарком внутрішніх справ повідомляв, що станом на червень 1945 року на території області діяло 11 АБГ у складі 70-ти учасників. А з 1948 року розпочалися перші спроби створення легендованих структур, зокрема це був Тлумацький надрайонний провід [73, с. 76].

Навчальний посібник для КДБ виданий у Москві за 1978 рік дає інструкцію як потрібно вербувати та використовувати агентів у націоналістичному середовищі, що будуть найбільш корисні. Зокрема це були такі категорії осіб:

- особи, що були членами націоналістичного підпілля і мають певний авторитет та комунікаційні зв'язки, що залишили націоналістичну діяльність, але добре ознайомлені з особливостями тактики націоналістів;

- особи, що мають певний зв'язок закордоном; це більше стосується пізнішого періоду;

- родичі націоналістів, що були репресовані, оскільки так легше влитися у довіру серед націоналістичного середовища;

- члени розкритих націоналістичних угруповань та відділів, що відбувають покарання і мають певну довіру до себе;

- у пізніший період рекомендувалося вербувати інтелігенцію та студентів, що мали націоналістичні настрої і навчалися, як правило, у гуманітарних навчальних закладах.

Репресивні органи також враховували, що націоналісти не особливо довіряли людям, що були піддані репресіям через свою діяльність. У першу чергу, що ті могли бути завербовані КДБ, і відповідно, що зв'язок з ними погубить всіх решту. Також під час вербування потрібно дізнатися, що саме зумовлює його участь у націоналістичному русі це допоможе вибрати ефективну тактику по вербуванню і щоб воно було успішним [22, с. 102–104].

Джерела Станіславському обкому нам наводить дані, що в травні 1945 року у націоналістичному середовищі діяло 23 агенти, 2 резиденти і 182 інформатори, а в березні 1947 року нараховувалося вже 495 агентів, 141 резидент і 4 112 інформаторів [62, с. 79–80].

Каральні органи надавали великого значення саме діяльності та організації АБГ, вони вчиняли злочини проти мирного населення під виглядом повстанців. МДБ також констатувало, що АБГ діють більш успішно, якщо її учасники це місцеві селяни або колишні повстанці, що вже були ознайомлені з специфікою середовища націоналістичного підпілля. Дані групи під виглядом представників СБ ОУН чи проводу ОУН намагалися дізнатися місця перебування підпільників, зв'язатися зі зв'язковими тощо через справжніх повстанців. У Станіславській області станом на 20 лютого 1950 року при відділах 2-Н було організовано 3 групи, що склалися з 20 осіб, зокрема це «За радянську Україну» – 6 осіб, «Верховинці» – 7 і «Відважні» – 7.

Суттєвого удару націоналістичному підпіллю завдали АБГ МБД, що склалися з числа колишніх повстанців. Більшість з них були особами, що потрапили в полон, і їх фактично змусили співпрацювати з каральними структурами, але були серед колишніх повстанців і такі, що за власним бажанням покинули національно-визвольний рух, встановлювали контакт з УМДБ для того щоб розпочати боротьбу проти колишніх побратимів. Причини, чому досвідчені повстанці, що вели багаторічну боротьбу проти СРСР, ішли на зраду, були різні [62, с. 9–10].

Варто тут відзначити роботу агентів-бойовиків. Часто підпільник йшов на зустріч з агентами бойовиками в результаті якої він потрапляв у полон, а далі вже йшла обробка. Його різними методами схиляли до співпраці з МДБ люди, що були раніше його побратимами, вони переконували як правило, що потрібно в першу чергу рятувати власне життя так як перемога неможлива, підпільний рух розгромлений, далі вже працювали працівники МДБ, вони вказували, що раніше підпільнику озвучили всю правду і перед ним стоїть

вибір: він або йде під слідство в результаті якого отримає обвинувальний вирок або ж він може співпрацювати з радянською владою, отримати певну матеріальну нагороду, також він матиме шанс «врятувати від неминучої смерті» власних побратимів.

До даного підпільника, якого намагалися завербувати, ставилися вкрай доброзичливо, із великою ввічливістю, систематично наголошуючи, якою військовою потугою володіє СРСР і про те, що підпільний рух немає жодних шансів у цій боротьбі, так як шанси зовсім нерівні. Також очорнювали людей, що стояли на чолі українського підпілля. «Сокіл» – Лисецький районний провідник – написав у протоколі, що М. Гречуха – член політбюро ЦК КП(б)У – йому говорив, нібито вони всі задурманені пропагандою ОУН, займалися збиранням наклепу на СРСР, що відсилалися Бандері, а останній в свою чергу отримував кошти від західних країн, самі ж підпільники гинуть [20, с. 222].

Звісно багато підпільників не витримували психологічного тиску, що на них здійснювався за допомогою різноманітних маніпуляцій. На це впливало також те, що вони вже ведуть боротьбу роками, надії на перемогу не було практично. Якщо вони відмовляться від співпраці з каральними органами, їх однозначно очікує слідство, що буде супроводжуватися тривалими допитами та тортурами та вбивство, а якщо пощастить вижити, тоді однозначно тривалі тюремні терміни. Вони побачили, що їхні колишні побратими успішно співпрацюють з радянською владою, а також відчували доброзичливе відношення до них їхнього ворога.

Якщо підпільника схилили до співпраці, тоді УМБД старалося використати його якнайшвидше, щоб психологічний стан не встиг стабілізуватися і підпільник не передумав. До прикладу Станіславського надрайонного провідника «Шварна» було використано в операції проти підпілля вже на третій день після того як він погодився на співпрацю, «Байденка» на четвертий день [20, с. 235].

По суті, якщо підпільник думав дати фіктивну згоду на співпрацю, щоб використати в майбутньому її для втечі, після здійснення ворожих дій проти своїх колишніх побратимів йому було набагато важче повернутися до підпілля. Як свідчив «Сокіл», спецагентів не утримували не у в'язницях, їх поселяли на околицях Станіслава у цивільних квартирах, тобто можливість втекти і повернутися до підпільників була, але мало хто міг наважитися на це. Як підтвердження служать дані, що з 50 спецагентів тільки 13 змогли наважитися на втечу [20, с. 259].

Каральні органи ретельно працювали з агентами, що втекли. До прикладу, 27 квітня 1952 року деякі спецагенти втекли до підпілля і одну з них – «Мирославу» – захопили повторно у лютому 1953 року і завербували, діяла вона як «Василина». Завдяки їй та агенту «Лесі» вдалося дізнатися місце зустрічі підпільників «Дуба», «Залізняка» та «Хмари» з «Довбушем». 27 квітня підпільники потрапили у засідку у результаті «Залізняка» захопили та завербували як агента «Второй», «Хмара» загинув», «Дуб» утік. Завдяки даних, що надав «Залізник» було вбито окружного референта Станіславщини «Сокола» [20, с. 256–257]. «Залізник» встановив вийшов на зв'язок з «Дубом», останнього захопили завдяки спецапарату «Нептун» і його завербували повторно як «Павла Івановича», потім вони вийшли на «Голуба» – Надвірнянського районного провідника і хотіли вийти на «Грома», але успіху вони не мали. «Сокіл» і «Галайда» – решта агентів, що втекли були вбиті завдяки спецагентам «Зенку» та «Якову», які були з легендованого проводу Перегінського району [6, с. 169].

Як можемо побачити, у попередньому випадку було використано спеціальний хімічний апарат, це також була поширена тактика для боротьби з підпіллям. Зокрема, 8 травня 1955 року у с. Зелена спецагентами «Верещаком» та «Горським» було підсипано в їжу підпільникам «Деркачу» і «Яркому» препарати, що мали тимчасового паралізуючу дію, завдяки чому їх і було взято у полон [45, с. 20].

У Станіславській області УМБД захопили члена крайового проводу ОУН «Дзвінчука». Вони його змусили організувати зустріч з ним заступника керівника Солотвинського проводу ОУН «Вернигори» та референта пропаганди Надвірнянського надрайонного проводу на псевдо «Промінь». Не знаючи про засідку прийшовши на зустріч «Промінь» був захоплений разом зі своїм охоронцем «Буком» агентурно-бойовою групою.

Під час проведення допиту над «Буком» він розкрив місце проживання коректора референтури пропаганди надрайонного проводу ОУН "Жука", підпільників "Ліщини", "Кармелюка" та друкарки "Марусі", а також вказав де знаходилася надрайонна друкарня. Крім того, "Бук" вказав на дві криївки, де були знайдені близько 50 кілограмів друкарського шрифту, 2 друкарські верстати, а також значна кількість підпільної літератури. У результаті цієї провокації, що була організована УМБД, радянські силові органи змогли затримати шість підпільників з Надвірнянського надрайонного і Солотвинського районного проводів. Було вилучено одну гвинтівку, шість автоматів, п'ять гранат, п'ять пістолетів, 500 одиниць патронів і нелегальну друкарню [62, с. 11–12].

Найкращі результати ефективності на Калущині радянські силові структури отримали під час ліквідації членів крайового проводу. Завдячуючи даним, отриманим із агентурних джерел у с. Топільське Перегінського району 3–6 грудня 1948 року було вбито крайового референта СБ на псевдо «Митар», який був на цій посаді 4 роки. Підрозділами 215-го полку ВВ МДБ було здійснено обшук всі подвір'я під час цього виявлено 42 криївки, заарештовано 11, та вбито 14 підпільників у них, серед цих повстанців був і «Митар», який загинув під час однієї з перестрілок [21, с. 441].

Під час захоплення повстанців працівники МДБ знаходили багато внутрішніх документів ОУН, де вказувалося місце розташування окремих відділів, тактичні прийоми антирадянської діяльності, вказувалися дати зустрічі, паролі та інші дані, що були вкрай цінні для оперативної розробки. Уміле використання радянськими спецслужбами завдавало серйозної шкоди

для повстанців. Таким способом МДБ ліквідували «Дениса» – очільника СБ крайового проводу ОУН на території Рожнятівщини. Серед документів, що були захоплені у нього, виявили шматок паперу, де була схема місцевості з умовними позначеннями. Після опрацювання було виявлено, що на ньому зображено ділянку Перегінського району Станіславської області неподалік від хутора Ружарня. Оперативні працівники припустили, що на карті було позначено, що на схемі позначені місця зустрічей або укриття членів крайового проводу ОУН.

Було проведено зустріч з агентами, що проживали в районі хутора Ружарня, щоб перевірити це припущення. Агенти підтвердили появу підпільників неподалік. У результаті проведеного пошуку 14 квітня 1949 року у гірсько-лісистій місцевості було вбито Сидора Василя Дмитровича на псевдо «Шелест», також була вбита його дружина «Тирса» та ще 3 підпільники [26, с. 110–111].

Група УМБД під командуванням А. Костенка протягом 13–17 червня за допомогою агента-внутрішника провела успішну для каральних органів операцію, в процесі якої радянські силовики змогли захопити практично цілу керівну ланку Обертинського і Коршівського районних проводів, їх охоронців, членів станичних та кущових проводів. У результаті інформація, що вони отримали від затриманих, була використана для того, щоб знищити надрайонний провід [28, с. 239].

До ліквідації Вигодської районної організації приклав руку її ж районний провідник на псевдо «Волиняк». Його була захоплено у полон, перебуваючи у якому він погодився на співпрацю, ставши таким чином спецагентом [58, с. 188].

МДБ змогло встановити зв'язок у жовтні 1951 року з Калуським надрайонним провідником «Шумом», він погодився на співпрацю. Його псевдо було «Іван Гаврилович». Розпочалася агентурна справа «Розгром», що була генеральним етапом по знищенню підпілля в окрузі. Завдяки даним, що надав «Шум», 13 грудня було вбито «Вира», що був окружним провідником

та крайового провідника на псевдо «Байрак» у с. Сваричів. Далі вже у січні 1952 року каральні органи знайшли криївку у с. Новишин, де полягли у бою надрайонний референт Долинщини СБ «Боян», та окружний референт СБ «Сторож» [58, с. 189]. Завдяки спецагентам «Гая» та «Гаврила», що були колишніми кур'єрами Центрального проводу, було ліквідовано окружну референтуру пропаганди [50, с. 29].

МДБ вирішило ліквідувати провідника Журавнівського надрайонного проводу – для цього було направлено спецагентів «Гаврила» і «Гая». За допомогою зв'язків вони організували зустріч з керівником СБ ОУН Журавнівського надрайонного проводу «Буревій» де були присутні охоронці також. Але «Буревій» не з'явився на зустріч, а прибули його охоронці «Богдан» і «Опришко» за допомогою спецапарату. Під час допиту «Опришка» він розповів про структуру Журавнівського надрайонного проводу на території Долинського, Войнилівського та Журавнівського районів. Після було організовано очну ставку «Гаврила» і «Гая» з «Опришком», якого вдалося завербувати і він почав працювати разом з ними, він був завербований під псевдом «Михайло». Підпільник «Богдан» відмовився від співпраці і був арештованим. Пізніше «Гаврило», «Михайло» і «Гай» згідно завдання МДБ прийшли у с. Верхнє, так як були дані, що там був «Буревій» де вони зв'язалися з повстанцем «Токарем», якого було вбито під час зустрічі, а його охоронців «Іллю» та «Остапа» захопили у полон [62, с. 42–43].

Було завербовано з Коломийського окружного проводу також у 1951 році заступника провідника проводу ОУН Турчака Р. С. «Клим», як спецагент діяв під псевдо «Тарас Степанович» та «Кіров», а у 1952 році завербували заступника референта СБ Ільницького М. В. на псевдо «Орест» [62, с. 78].

4 травня 1952 року емдебісти захопили п'ятьох повстанців, серед яких був слідчий надрайонної СБ «Степ» з охоронцем «Сокільським». Його змогли швидко змусити розповісти всю необхідну представникам спецслужб

інформацію про свої майбутні зустрічі, зокрема: 10 травня зустріч з «Кучером», «Буркутом», «Козачком» і 26 травня з «Байраком» та «Сибіряком». Завдяки цим даним «Буркута» – районного провідника Жаб'ївщини було захоплено живим. Кучер» (Василь Хімчак) та «Козачок» (Василь Чорниш) були вбиті, оскільки їх не змогли взяти живими. Василь Білінчук («Сибіряк») був фізично розвинутим; хоча операція передбачала взяття у полон, але при зустрічі, як тільки він наблизився до «Степа», у нього вистрілили з автоматної черги. «Байрака» (Івана Зітинюка) було вбито між селами Кривополе і Красник 28 травня 1952 року. «Степ» у квітні 1953 року також був розстріляний згідно винесеного судом вироку. Дмитра Білінчука «Хмару» було схоплено у червні 1952 року; у Києві 24 червня 1953 року його було розстріляно [70, с. 193–194].

Важливою була пропаганда серед населення. У січні 1945 року Станіславським обласним комітетом КП(б)У було направлено у райони області для проведення політичної роботи серед населення біля 300 членів партії, за 2 місяці було проведено 314 мітингів, 1 284 зібрань, 8 227 індивідуальних співбесід, у загальному було охоплено населення в кількості 472 800 осіб. Радянські джерела вказують, що з повинною з'явилося з 20 січня по 20 лютого 8 749 членів підпілля [19, с. 127–128].

У збірнику для секретних служб Махов наводить приклад, що у селі Озеряни Станіславської області місцевий житель з прізвищем Міцний звернувся у місцевий відділ НКВС, далі вказуються слова: «Мій син, Міцний Василь – бандит, прийдіть і заберіть його. Я йому кілька раз казав, що він явився з повинною. Мені це набридло, час покінчити з бандитами і жити спокійно» [19, с. 129].

Використовували також метод, відомий за назвою «бочка». На Калущині і с. Підгорки було затримано селян Федорка, Балавина і М., але селяни повідомляли, що нічого не знають про підпільний рух. Ввечері М. у супроводі солдата та оперативника вирішено було доставити до Станіслава, за легендою для продовження допиту, дорогою у машину сіли два агенти, які

холостими пострілами начебто вбили комвой, а М. забрали у ліс. Оскільки селянин думав, що його визволили повстанці, а допитувала його СБ він розповів, що у с. Підгорки було засновано боївка, що налічувала 13 осіб, також було озвучено 47 імен учасників та симпатиків ОУН, що були йому відомі. Дані особи, склали практично цілу теренову гілку мережі ОУН, їх всіх було заарештовано [62, с. 14–15].

Також цей метод було використано по відношенню до Артемізії Галицької «Мотрі», яку було формально заарештовано 18 квітня 1945 року, але фактично її захопили 27 грудня 1944 року. Вона спробувала вчинити самогубство під час арешту в лікарні, допити результату не дали, тому щодо неї було проведено спецоперацію 7 січня 1945 року їй була організована втеча вдаваними оунівцями, її доставили на квартиру в Чернівцях. Там був лікар, що продовжив лікування, який вдавав отамана відділу Тараса Боровця, це був хірург Булевський, іншими учасниками цієї спецоперації були: заступник начальника УНКВС підполковник Біленко – він вдавав представника Проводу ОУН «Тараса», старший лейтенант Гусак – у ролі повстанця «Стецька», він був оперуповноважений відділу боротьби з бандитизмом, начальник оперативного відділення УНКВС старший лейтенант Гончаренко, та залучено двох жінок, наче вони утримували конспіративні квартири «Клава» і «Даша». Під час цієї спецоперації кілька раз міняли квартири для більшої правдивості. Таким чином в результаті допиту було отримано інформацію про більш ніж 600 осіб з території 3-х областей Чернівецької, Львівської і Станіславської, вбито 239 осіб, затримано 174 осіб [36, с. 254–258].

Радянські органи спецпризначення також проводили роботу щодо виявлення членів національно-визвольного руху, що проживали легально і не вели підпільного способу життя. 1949 року органами державної безпеки було виявлено одну з таких груп, що складалася з оунівців, що жили легально і м. Станіслав. Ці дані радянській владі надала агентурна мережа, яка вказала,

що дані люди пов'язані з підпільником на псевдо «Марко». Була розроблена спецоперація, у результаті якої «Марка» взяли живим.

Вже під час допиту оунівець повідомив, що він спочатку керував пропагандою надрайонного проводу ОУН, а згодом очолив і міську організацію. Він повідомляв, що йому вдалося дістати типографічний шрифт, що був викрадений в типографії обласної газети «Прикарпатська правда». Працюючи на локомотиворемонтному заводі слюсарем, він виробив типографічний станок, який був встановлений у підземному укритті в садибі Гуцуляка. Зброєю їх забезпечував член ОУН Габрутя, що перебував на посаді участкового міліції Станіславського району, він також надавав свою квартиру в якості укриття. За допомогою наданої інформації працівники МДБ виявили таємне укриття і захопили так званих «бандитів». В результаті дій, що були проведені каральними органами в рамках даної справи було заарештовано 40 осіб, 7 осіб, що чинили спротив були вбиті. Слідство встановило, що «Марко» збирав детальні дані щодо членів партії для їхньої ліквідації у майбутньому, допомагав йому в цьому Трач, що також був членом ОУН, який працював у гаражі обласного комітету партії на посаді бухгалтера. Трача в результаті також було арештовано [23, с. 82–84].

Значні втрати у структурі підпілля дали можливість для УМБД створення легендованого проводу на Калушині. Вже у березні 1952 року було розроблено план, згідно з яким потрібно було вивести на контакт підпільників округу. Легендований провід очолював «Іван Гаврилович», керівником СБ став «Петро Іванович», що до вербування був референтом СБ Городенківського надрайонного проводу ОУН. У процесі створювалися нові структури: Калуський, Долинський, Перегінський, Надвірнянський, Войнилівський, Надвірнянський районні так звані проводи та окружна референтура СБ. 22 квітня було захоплено Гамалія, який був районним провідником, він у свою чергу дав свідчення на двох підпільників «Хруща» та «Ведмеда», які у свою чергу були залучені до роботи к спецагенти

«Южний» та «Сєверний». Вони допомогли знищити інших членів районного проводу і референта СБ Калуського надрайону [58, с. 190].

Далі проводилися ліквідація членів Перегінського та Рожнятівського проводів, в процесі було завербованого охоронця «Шпака», що був Перегінським районним провідником; його було вбито. З Калуської округи, що налічувала 188 осіб на серпень 1951 року: 109 – вбиті, 69 – захоплені у полон, 14 – стали спецагентами, 7 – вийшли з повиною [58, с. 186].

Розгром мережі Станіславського округу розпочався з моменту захоплення і залучення до роботи як агента «Байденка», що був утримувачем зв'язку та окружним референтом пропаганди. Після погодження його на співробітництво у АБГ він допоміг захопити керівників, що були підлеглі округу районів та надрайонів, що у свою чергу погодилися на співпрацю. Таким чином було розгромлено Станіславський округ [20, с. 190].

Легендований Войнилівський районний провід ОУН було очолено спецагентом «Гаврилом» та двом агентам-бойовикам: «Гаю» і «Михайлові», що повинні були виявляти членів ОУН у їхньому регіоні. На Долинщині легендований провід було доручено спецагентам «Відважному» і його напарнику «Стефану». «Відважний» був членом ОУН і знав багато цінної інформації, зокрема про членів ОУН. Група діяла у Болахівському районі. Легендований районний провід Вигоди очолили спецагенти «Данило» та агенти-бойовики «Коваль» і «Петро». Вони намагалися вийти на провідника «Грома». Перегінський легендований районний провід віддавався під керівництво спецагентів «Зенка» та агента «Якова» вони обое були підпільниками, тоді вони підтримували контакт з групою крайового проводу ОУН «Ярко», це було використано також щоб вийти на «Грома». Легендований провід у Надвірні був відданий під керівництво спецагенту «Любомиру» та бойовику «Іванку». «Любомир» був до 1951 року членом підпілля і очолював виробничо-пропагандивну дільяність Надвірнянського надрайонного проводу. Він був особисто знайомим з «Громом», «Соколом» та іншими провідниками [62, с. 80].

Коломийська округа ОУН поширювали свою діяльність на території Печеніжинського, Косівського, Жаб'ївського, Кутського, Яблунівського, Городенківського, Коломийського та Гвіздецького районів тут були чисельні збройні формування у складі 4-ї ВО «Говерля». Легендований окружний провід було доручено очолити спецагенту «Тарасу Степановичу» і бойовику «Михайлу». У Косівському, Коломийському, Кутському районах також було створено окремо легендовані районні проводи. Завдання, що лягали на них, це вистежувати осіб, що симпатизували ОУН, членів ОУН та місця їхнього перебування, молодіжні організації ОУН, структури легальної мережі ОУН, інтелігенцію, що мала так звані «націоналістичні нахили», греко-католицьких священиків, також вони мали викривати хто був членом ОУН серед переселенців тощо.

Планувалося створення Карпатського крайового проводу, його б мав очолити захоплений 6 жовтня 1952 року В. Охрімович «Посол», але він відмовився і був розстріляний. Такі дії планувалися щодо Василя Кука і «Грома» [62, с. 85–86]. Згідно даних УМБД, членами легендованих проводів було взято в полон або вбито на території області більше ніж 300 підпільників [80, с. 65].

Микола Твердохліб очолював 4-ту воєнну округу «Говерля», та був керівником СБ Карпатського краю (Додаток Д. Рис. 1). Щодо нього розроблялася операція «Завершення», яка почалася з захоплення в полон «Довбуша» 12 травня за допомогою спецагентів. У повстанців була домовленість, що якщо 3 дні немає зв'язку, тоді потрібно змінити місце перебування. «Довбуш», попри тортури, мовчав до 16 травня, але, на жаль, «Грім» вирішив ще зачекати. Його криївку 17 травня 1954 року було оточено КДБ; у криївці перебували «Грім», його дружина та зв'язкова, бій тривав практично цілий день. Знищивши практично всі документи, повстанець із дружиною застрелилися [31, с. 86–87].

Щодо Василя Кука «Леміша», то план по його арешту передбачав вербування зв'язкового Юрка, створення агентурної групи, що складалася з

спецагентів Богуна (Юрко), Карпа і Жарова. 23 травня 1954 року «Леміш» з дружиною прибули у наперед визначене місце зустрічі, куди невдовзі прийшов «Юрко», що запропонував їм відпочити у криївці неподалік, на що вони погодилися. Коли вони прибули до криївки і заснули, агент натиснув кнопку тривоги; коли Василь Кук з дружиною прокинулися, то побачили направлені на них дула автоматів [35, с. 350–351]. З нейтралізацією цих двох командирів – М. Твердохліба та В. Кука – організоване підпілля припинило свою діяльність.

Після попадання людини в полон, потрібно було допитати, роздобути інформацію та схилити до співпраці у процесі допиту. Полковник Майоров дає рекомендації щодо допиту затриманих підпільників, це зокрема врахування того факту, що в УПА входять люди різних класів і з різним майновим становищем. Тому він рекомендує користуватися цим, щоб давати на класові інтереси. У першу чергу це стосувалося селян та робітників, що ставали членами УПА, так як вони були менш ідеологічно стійкі, їх рекомендувалося обробляти інформацією у різниці між класами і що не в його інтересах підтримувати «буржуазних націоналістів». Рекомендується це звісно робити для того щоб таким чином вийти на інших членів підпілля. Слідчий повинен проводити не тільки слідчі дії, а і переконувати підпільника у помилковості його дій та поглядів. Це стосувалося не тільки селян, а і застосовували до керівників [32].

Під час проведення допиту, якщо є кілька затриманих, то рекомендувалося вибрати звинувачених, що більш схильні «розколотися» і піти на співпрацю, а тоді використати їх проти тих, що не бажають давати будь-які свідчення. Але перед цим співробітник каральних органів повинен був ретельно вивчити осіб, яких він допитує, щоб не помилитися з вибором. Також потрібно враховуватися значення національної культури, звичаїв, традицій. Тому Майоров рекомендував проводити допити українською мовою, так як російська мова одразу показує окупацію та національний гніт. Також вказується, що потрібно усувати чинники, які сприяють тому, що

затриманий не хоче співпрацювати з радянською владою. Майоров наводить приклад затриманого священника Бориса, який під час допиту вказав, що був учасником націоналістичного руху, але не хотів видати інших учасників. Було затримано єпископа Шамаліса з єпархії Бориса, якого спитали чи правильно чинить Борис, який зізнався в належності до організації, але не бажає вказати імена інших, той вказав, що неправильно. Після організації зустрічі Шамаліса і Бориса, останній розповів про інших учасників підпілля, яких він знав. Також потрібно враховувати особливості кожної людини і підходити індивідуально [18, с. 30–35].

Агентурно-оперативна розробка займала чільне місце в роботі радянських репресивних органів у боротьбі проти націоналістичного підпілля, оскільки військові методи мали певний успіх, але не давали можливості повністю ліквідувати збройний визвольний рух. Для цього було організовано агентурно-оперативні та слідчі апарати. Їхнім завданням було вивчення їхніх регіонів, вони мали знати, що відбувається у кожному селі, містечку та місті. Особливо ретельно стежили за громадянами, що були більш активними. Ефективним методом була також амністія для повстанців, адже менш вмотивовані з них на це погоджувалися.

Було організовано мережу інформаторів, що доповідали про все, що бачили у певному населеному пункті. Змушували до співпраці членів підпілля, що погодилися на амністію, а також підпільників, що вели тривалу боротьбу і виснажилися за цей період, втративши віру в перемогу йшли на співпрацю з владою. Також радянська влада шантажем змушувала працювати як інформаторів осіб, що мали будь-які інші порушення проти закону, їх називали «сексотами», «донощиками», «агентами». Масово арештовуючи людей, радянській владі вдалося завербувати значну кількість осіб, що були інформаторами.

Найбільшу роль успіху у боротьбі проти національно-визвольного руху дало вербування діючих та щойно арештованих членів підпілля. Для успішності ведення агентурної роботи для підпільників, що погодилися на

співпрацю придумували легенди, що мали бути якнайбільше схожими на правду. Цих спецагентів відсилали у підпілля для проведення різної роботи: від збору інформації, до ліквідації чи захоплення у полон певних осіб. Значна роль тут належала АБГ, що видавали себе за підпільників і чинили різноманітні злочини проти цивільного населення. Найбільші успіхи мали ті АБГ до складу яких входили колишні підпільники, оскільки вони були ознайомлені зі специфікою діяльності націоналістів. Вони відповідно і захоплювали у полон підпільників, так як ті не знали, що колишні їхні побратими працюють на радянську владу. На останніх етапах діяльності підпілля ОУН створювалися легендовані проводи, що проводили агентурну роботу щодо підпільників. Більшу частину успішних операцій МБД проти підпілля було здійснено за допомогою вже завербованих учасників. Також ті учасники не могли вже повернутися у підпілля, адже фактично вони вже провели операції проти підпілля і їм могли просто не повірити в те, що вони просто захотіли повернутися.

Вкрай велику небезпеку представляли агенти-внутрішники, що проникали в середовище повстанців. Був поділ агентів за роботою, яку вони мали виконувати це: агенти зв'язківці, що були вкрай цінними, так як завдяки ним бралися під контроль пошта та зв'язкові лінії ОУН, агенти-бойовики – що займалися убивствами, вербуванням тощо, агенти-інформатори – які повинні були збирати дані і передавати інформацію. Тобто, можемо побачити, наскільки різноманітною була агентурна робота проти підпілля і той факт, що національно-визвольний рух зумів продовжувати активність такий тривалий час, говорить про їхній великий героїзм.

3.2 Тиск через родичів. Система заручництва.

Радянська репресивна система використовувала широкий спектр методів для тиску на підпільників, а одним із найбільш ефективних із них було використання родинних зв'язків. Цей метод відомий як "сімейне

заручництво", він передбачав застосування тиску на члени сімей підпільників, таких як діти, дружина, чоловік, батьки, інші родичі та близькі люди, з метою змусити підпільника вийти з підпільної діяльності або співпрацювати з радянською владою.

Такий тиск включав у себе наступні методи:

- Вербування: Радянські органи намагалися переконати членів родини підпільника стати агентами або співпрацювати з ними. Це може включати навіть підставні обіцянки про їх захист та підтримку.

- Арешти: Особи, що мали родинний зв'язок з підпільником, часто ставали об'єктом арештів. Це було засобом тиску на підпільника через страх за долю своїх близьких.

- Шантаж: Радянські служби безпеки часто використовували компрометуючу інформацію або загрози для тиску на членів родини підпільника, змушуючи їх співпрацювати.

- Депортація: Влада може призначити депортацію членам сім'ї підпільника як покарання за зв'язки з ним. Це включало виселення з рідного регіону.

Сімейне заручництво було дуже ефективним методом для розкриття та придушення підпільницького руху, оскільки багато очільників різного рівня мали близьких родичів і були зацікавлені в їхньому благополуччі та безпеці. Цей підхід демонструє жорстокість радянської репресивної системи та готовність використовувати будь-які засоби для досягнення своїх цілей.

Досвідчені члени підпілля йшли на співпрацю з радянською владою через різні причини, зокрема і через загрозу піддання репресій їхніх родичів зі сторони радянської влади. Показовою тут є агентурна обробка Романа Тучака «Клима», що був референтом Коломийської СБ ОУН. Почалася вона із захоплення зв'язкових «Сміхуна» та «Яросевича», які вивели МДБ на «Клима». «Яросевич» під час допиту назвав де саме переховувався Роман Тучак. За чотири дні емдебісти вирушили до криївки і взяли її в оточення, вони були замічені чотовим і почався бій, в результаті якого вояки УПА

попередньо знищивши документи, вчинили самогубство, так як ворог мав значну перевагу. У криївці були дві сестри Надія та Любов, остання померла миттєво у Надії пістолет дав осічку і її взяли живою.

Спочатку ті, що проводили операцію, були розлючені, оскільки серед вбитих не було «Клима», але потім вони довідалися, що в полон потрапила Надія Кульчицька, яку вони вирішили розробляти. Вони вже знали, що Роман Тучак вкрай сильно прив'язаний до сина та дружини. Також радянські силові органи схилили до співпраці батька Надії Кульчицької [72].

За два тижні після проведення облави і потрапляння Надії в полоні «Клим» написав листа полковнику Захарову (Додаток Г. Рис 3.). В листі він повідомив, що він знає про те, що одна з жінок жива і якщо це його дружина тоді він готовий до співпраці. Щоб переконати Захарова, він погодився видати одного з керівників націоналістичного підпілля у терені. Після того, як лист потрапив за призначенням, почалася операція під назвою «Перехоплення». Цією операцією керував особисто міністр державної безпеки УРСР Ковальчук, а участь в ній приймали очільники МДБ СРСР. Між Романом та Надією відбувалося листування, яке контролювали працівники МДБ, але в міру, щоб «Клим» не запідозрив підступності (Додаток Г. Рис 1). Кульчицька описувала йому, як вони проводили час, потім як їх оточили і своє потрапляння у полон, писала, що хоче звичайного і спокійного життя: «Мені згадується наше щасливе, хоч і бідне життя... Чому ми не можемо жити далі разом, як колись щасливо...». В іншому листі вона тиснула на батьківські почуття Романа: «Ти ж батько маленької дитини, яка залишилася беззахисною... Не залишай мене в такому становищі, я вірю, що ти все ж мене послухаєш. Зроби це для мене, зроби це для маленької дитини». Листи Тучака до дружини були наповнені подібними емоційним забарвленням» (Додаток Г. Рис. 2) [36, с. 331–335].

Листи Романа до емдебістів були наповнені тільки справами. У Коломиї відбулася зустріч «Клима» та працівників МДБ. Йому було організовано зустріч з дружиною, що схилило його ще більше до співпраці.

Також він був отримав псевдонім під яким працював «Тарас Степанович». «Клим» практично одразу надав весь список керівництва підпілля в Коломийському районі, відомі йому місця переховування членів підпілля, а також давав поради кого потрібно ліквідувати спочатку, це були очільники Коломийського надрайонного проводу ОУН – Печеніжинський і «Сірий», а також районний провідник «Сивий».

Територію, на якій працював Роман Тучак, було довірено досвідченим агентам, щоб забезпечити від випадкової зустрічі і виявлення. Першими було вбито за допомогою «Клима» провідників «Сірого» та «Кошового». У звітах МДБ вказується, що завдяки «Тарасу Степановичу» було знищено Коломийський окружний, надрайонний і районний проводи ОУН, у результаті ним було очолено окружний провід ОУН. З часом Романа почали підозрювати його охоронці: «Когут» та «Голуб», він організував на них засідку, «Голуба» було вбито, «Когут» втік і надав СБ ОУН інформацію, що кидала тінь на «Клима». Найбільші результати Роман Тучак приніс у 1952-му році. За літній період було вбито і захоплено 52 підпільників, ліквідовано районні проводи – Яблунівський, Вижницький, Буковинський, Кутський, Буковинський, Жаб'ївський, Косівський; 5 кущових груп і 5 сільських груп ОУН. Протягом 1952 року вбито або взято у полон 85 членів підпілля. Операція «Перехоплення» тривала до 1953 року, її було припинено через допущені помилки зі сторони МДБ і Романа Тучака в результаті виникли підозри. Від початку операції і до кінця 1952 року було захоплено або вбито 172 членів національно-визвольного руху. Роман Тучак та Надія Кульчицька отримали квартиру на проспекті Перемоги у Києві, він працював на заводі і дожив до 2000 року (Додаток Д. Рис. 2) [36, с. 336–339].

Респондентка Наталія Пилипів, поділилася вражаючим свідченням про важливий період історії, коли люди в селах долали надзвичайні виклики та ризики, щоб захистити своїх рідних від репресій і переслідувань. Мама її чоловіка була дружиною вояка УПА, і ця сім'я жила в постійному страху за своє життя. Очевидно, радянські владні органи намагалися захопити її, щоб

оточити чоловіка тиском та змусити його здатися. Але селяни відважно і солідарно переховували цю жінку, що свідчило про сильну спільноту та глибокий патріотизм. Дітей цієї сім'ї вивезли до села Витвиця інші вояки УПА, приховуючи їх від депортації та ув'язнення. Цей вчинок відображає надзвичайну обізнаність та відданість ідеалам УПА, які пройняли цих людей. Вони робили все можливе, щоб забезпечити безпеку своїм дітям в умовах складної епохи [2].

Наталія також вказує, що близькі родичі долали небезпеку, ховаючи хлопця під накриттям стодоли. Зробивши подвійний дах, вони забезпечили для нього приховане місце, де він міг, уникаючи ризиків від зовнішніх загроз, провести час. Ці сімейні зусилля та міцна підтримка близьких говорять про надзвичайну солідарність і готовність жертвувати власним комфортом для захисту рідних і національних цінностей в часи терпких випробувань [2].

Михайло Арсенич розповідає долю дітей вояків, які зазнали надзвичайної трагічної долі. Багато з цих дітей стали "дітьми ворога народу" у радянському суспільстві, що ставило їх у надзвичайно вразливе положення. Один із аспектів цієї складної ситуації було те, що багатьом з цих дітей не видавали паспорти до 1965 року. Це обмеження у громадянських правах і можливостях було наслідком їхнього родинного статусу і було своєрідним покаранням за те, що їхні батьки служили в УПА. Вони зазнавали соціальної маргіналізації та обмежень у звичайному житті. Крім того, діти вояків УПА мали обмежені можливості у пересуванні і отриманні земельних ділянок. Це ставило їх у нерівні умови порівняно з іншими громадянами і ускладнювало їхнє соціально-економічне положення [4].

Вказує також, що Провід був також обережний стосовно дівчат, які були привезені зі Сходу, оскільки вони могли бути потенційними агентами МДБ з метою ліквідації повстанського руху. Романтичні відносини із зазначеними дівчатами могли стати джерелом ризику для повстанців, тому вони ставилися до цього питання дуже обережно і пильно слідкували за потенційними загрозами [4].

Любомир Грабець син командуючого групи УПА «Південь» Омеляна, повідомляє, що доля дітей була різноманітною, інколи виховували родичі, інколи виховання відбувалося в дитячих будинках, інколи всиновлювали різні люди або брав на виховання хтось зі знайомих. По суті проводилася терористична політика щодо членів родин підпільників. Тиснули часто на батьківські почуття [3].

Для того щоб упіймати Миколу Твердохліба «Грома», радянськими силовиками було вияснено, що його дружина Ольга Герасимович, залишила їхнього чотирирічного сина Ярему на вихованні власній сестрі Іванні Герасимович, так як сама Ольга перейшла у підпілля. Сестру було депортовано 1949 року у Хабаровський край, а сина Ярему було відданого до дитячого будинку у Рогатині. У цьому дитячому будинку Ярему фотографували з різних сторін, фото ж були відправлені «Грому» де був також лист, який був написаний почерком сина, але написав його вчитель з дитячого будинку. Це робилися з метою щоб змусити «Грома» співпрацювати з радянською агентурою, але безуспішно. «Грім» намагався викрасти також сина з дитячого будинку, але без успіхів [40, с. 346].

Володимир Лівий, відомий під псевдонімами "Йордан" та "Митар", виконував важливу роль у структурі СБ (Служби Безпеки) Карпатського крайового проводу Організації Українських Націоналістів (ОУН) (Додаток Д. Рис. 8). Його дружина, Дарія Цимбаліст, відома під псевдонімом "Оля", була машиністкою референтури СБ ОУН Карпатського крайового проводу. У них було двоє дітей, які були віддані на виховання родичам.

З часом, органи МДБ дізналися про існування цих дітей та їх місце перебування. В результаті цього вони були знайдені та поміщені у дитячий будинок. Радянська сторона спробувала використати цих дітей як метод впливу на "Йордана" з метою спонукати його до співпраці, навіть у ролі спецагента. Однак ці спроби виявилися марними, оскільки Володимир Лівий залишався вірним своїм ідеалам і не піддавався тиску ворога. У відповідь на цю ситуацію, Володимир Лівий видав наказ колишньому референту СБ

Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Ярославу Томину, відомому під псевдонімом "Віктор", щоб викрасти дітей або викупити їх. Для цього було виділено значну суму в розмірі 4 000 карбованців. Однак і ця спроба не мала успіху, оскільки Володимир Лівий і його родина залишилися віддані принципам боротьби та відмовилися від будь-якого компромісу з радянською владою [47].

Не краще доля склалася у сина і дружини Василя Андрусяка «Різун» (Додаток Д. Рис 3). 11 травня він одружився з Євгенією Андрусяк у селі Посіч, 24 лютого 1946 року його було вбито. 10 березня 1946 року Євгенія Андрусяк, дружина Василя Андрусяка «Різун» народила сина – Василя (Додаток Д. Рис 3). Оскільки вона перебувала у підпіллі, вона дала на виховання сина Василя Марії та Василю Безушків. Потім хотіла дати брата у Снятин на виховання, але працівники МДБ знали, що вона має дитину і був ризик, що сина заберуть. 7 серпня 1947-го року її було схоплено разом з дитиною працівниками НКВС, даною операцією керував полковник Нечаєв [43]. Їй не могли інкримінувати чогось серйозного, але справедливий суд також її явно не чекав. Пропонували підписати документи, що її чоловік злочинець, засудити діяльність ОУН та УПА, як нагороду обіцяли надати квартиру де вона забажає і повернути сина. Слідчими було визнано факт, що підстав для суду над Євгенією немає, якщо вона відмовиться, їй погрожували, що вона отримує вирок у вигляді 25 років. Вона відмовилася, у результаті сина віддали на виховання подружжю Корсакових [38].

У 1940 році батька Володимира Лівого, відомого також як "Митаря", було виселено з його місця проживання в результаті репресивної політики режиму. Проте після закінчення Другої світової війни у 1946 році, батько «Митаря» зміг повернутися назад до свого рідного дому і спробувати відновити звичний спосіб життя

У цей час, радянські владні органи отримали інформацію про те, що в селі Спас, що знаходилося в Рожнятівському районі, проживала родина, яка мала родинні зв'язки з провідниками Карпатського крайового проводу

Організації Українських Націоналістів (ОУН). Ця інформація викликала серйозний інтерес у владних структурах. Для отримання всієї доступної інформації про цю родину та їхні зв'язки з ОУН була відправлена велика кількість агентури. Ці агенти проникли в село та почали здійснювати розвідувальну діяльність, вивчаючи діяльність родини та їхніх зв'язків з організацією. Цей процес став частиною спроби контролю та придушення підпільного руху [48, с. 45–46].

У травні 1949 року, в рамках проведення однієї з операцій сталася трагедія, яка вразила життя родини Богдана Яцківа, відомого під псевдонімами "Денис" і "Сафрон", і розкрила безжальність радянського режиму (Додаток Д. Рис 5). Під час цієї операції була вбита його дружина. Богдан Яцків мав маленького сина на той момент, якому було всього 4 роки. Після смерті матері доля цього маленького хлопчика залишилася невідомою. Він був поміщений у дитячий будинок, і подальший його шлях є предметом загадки. У Богдана Яцківа також була донька на ім'я Оксана, яка на той момент мала 10 років. Її переховував її рідний брат, який знаходився у Львові. Це була нелегка ситуація для родини, розділеної та переслідуваної владою, але вони намагалися зберегти родинний зв'язок навіть у найважчі часи.

Анастасію та Василя, батьків Богдана Яцківа, заарештували 2 грудня 1948 року. Вони були піддані судовому переслідуванню і засуджені Особливою нарадою при МДБ 28 травня 1949 року на 10 років позбавлення волі. Така доля стала долею багатьох сімей, які опинилися під впливом жорстокої репресивної політики радянського режиму в ті роки [46, с. 407].

У жовтні 1946 року, НКВС отримав повідомлення про можливе розташування криївки повстанця під псевдонімом "Роберт" (Додаток Д. Рис 6). Ця криївка знаходилася в важкодоступному районі, високо над потоком Глибокий, який впадає в річку Мизунка, приблизно біля гори Яворини, що розташована на південному сході від села Липа в Долинському районі. Ця інформація була ключовою для радянських органів безпеки, оскільки

"Роберт" був відомим повстанцем, і їхня мета полягала в його локації та ліквідації [54, с. 6–7].

За додатковою розвідкою, протягом тижня війська МГБ проводили виважений та ретельний пошук цієї підпільної криївки, де приховувався "Роберт" та його спільники. 31 жовтня 1946 року, завдяки відмінно виконаній розвідці, війська НКВС (Наркомату внутрішніх справ) знайшли це сховище і оточили його. На момент виявлення криївки, там перебували "Роберт", його дружина, а також їхнє немовля, а також провідник СБ на прізвисько "Скала" і кілька військових, які були відповідальні за забезпечення безпеки. Бій із військами НКВС тривав аж до ночі 1 листопада 1946 року. Енкаведисти намагалися переконати повстанців здатися, але останні відмовились від такої можливості. У цьому сутичці Ярослав Мельник, відомий як "Роберт", разом із своєю дружиною Антоніною, їхнім немовлям та товаришами віддав своє життя у боротьбі за свою справу, по-геройськи загинувши. Ця подія стала однією з головних подій в історії антикомуністичного опору у ті роки [60, с. 80].

Щодо дітей, то в них 13 травня 1946 року народилася двійня – хлопчик Роман та дівчина Віра. Саме Роман загинув у криївці з батьками. Віру переховували до 7 років у Слободі-Болехівській, виховувала її місцева жінка Ганна Бучко, яка розповіла їй правду про батьків тільки у 1992 році. Вона розповіла, що її мама двічі приносила їй доньку і сказала, що родом вона з Войнилова і там її родина, на випадок якщо більше не прийде. Останні слова були: «Я не знаю, чи буду жива. Чи хтось із нас виживе. Ми йдемо на вірну смерть. Як Віра виросте, скажіть їй, що ми з батьком дуже її любили, але загинули за Україну» (Додаток Д. Рис 7). У 7 років приїхав Михайло Юрочко, що був родом з Войнилова та забрав її на виховання до себе [44].

28 серпня 1950 р. в лісі біля полонини «Плоска» поблизу села Ясіня Закарпатської області в них народилася донька, яку згодом люди, що її виховували назвали Ганнуся. При народженні батьки дали їй ім'я Мотря. Було вирішено, що дитину потрібно віддати на виховання перевіреним

людям. Спершу дитинча переховували на горищі, а потім підкинули на ганок, де ночували робітники що ремонтували дорогу. Почувши плач, люди повиходили надвір і побачили згорток. Незабаром прийшли люди з сільської ради щоб забрати дитину та віддати її в притулок. Але проти цього рішуче виступив господар хати Яків. Єдине, що залишилось доньці від батьків це два листи від матері і батька (Додаток Г. Рис. 4, 5). Григорій Вацеба поляг у бою разом зі своєю дружиною Марією Бабінчук на хуторі Ловаги Перегінського району 1 липня 1951 р. [1]

Управлінню МДБ Станіславської області надійшла інформація, що у селі Люча, що розташоване в Коломийському районі, мешкає Варвара Генік – мати заступника референта СБ Коломийського проводу Організації Українських Націоналістів, під псевдонімом "Крук". Ця інформація викликала підвищений інтерес у владних структурах, оскільки "Крук" був одним з ключових фігурантів націоналістичного підпілля, що була на офіційному контролі радянських влади. Для розкриття питання про місце перебування "Крука" та отримання додаткової інформації про його діяльність, спецслужби вирішили використовувати агентів-бойовиків. За допомогою цих агентів, які під прикриттям проведення розслідування зустрілися з Варварою Генік, була зібрана інформація, яка була надзвичайно корисною для подальшого розслідування. Під час цієї зустрічі Варвара Генік розповіла агентам-бойовикам, що протягом певного періоду, а саме з 1944 по 1949 рік, вона підтримувала зв'язок із своїм сином, а також розкрила інформацію про місце його проживання. Ця інформація стала ключовою для подальшого спостереження та розслідування діяльності "Крука" та його спільників [62, с. 16].

Радянськими органами влади уміло використовувалися близькі відносини між повстанцями або якщо повстанець був одружений з людиною за меж підпілля. Якщо підпільники тривалий час вели боротьбу в них відбувалася часто втома, з часом виникало бажання пожити спокійним

життям, як це ми побачили у випадку Романа Тучака, якого схилили до співпраці.

Для радянських органів було характерним використовувати підходи для виявлення та використання впливу на повстанців, за допомогою залучення близьких осіб до цього процесу, включаючи родичів або навіть членів сім'ї повстанця. Головною метою було змусити повстанця змінити свою діяльність, вийти з підпілля або навіть перейти на сторону радянських органів.

Особливий акцент у справах, пов'язаних із керівним складом повстанців, робився на отриманні інформації про їх місце проживання та всі родинні зв'язки підпільників. Також важливим завданням було встановлення місця проживання і контроль над родичами, пошук осіб, що вже були репресованими, оскільки їх можна було використовувати для побудови агентури та надання інформації, яка допомагала виявити та ліквідувати повстанців. Загалом, ця стратегія виявлення і впливу на повстанців займала важливу складову репресивної діяльності радянських органів у період підпільної боротьби.

У боротьбі з Українською Повстанською Армією, радянський режим вживав різноманітні заходи, спрямовані на ліквідацію підпільного руху. Один із таких заходів був використання репресій проти родин і близьких підпільників. Ця жорстока політика включала арешти, масові виселення і санкції проти тих, хто мав які-небудь зв'язки з повстанцями або відомості про їхню діяльність. Особливу увагу влада приділяла родинам провідників ОУН, яких вона вважала найбільшими загрозами. Одним із найпоширеніших методів було використання близьких вояків та членів сімей як агентів для розвідки та збирання інформації про підпільників. Це ставало серйозною загрозою для повстанців, оскільки вони ніколи не могли бути впевнені в безпеці навіть серед власних рідних.

Однак важливо підкреслити, що ця тактика, хоча вона й була часто доволі ефективною, в окремих випадках, спричинила значну обуреність

серед населення. Багато близьких родичів і членів сімей повстанців обурювалися діям влади. Це в свою чергу призвело до того, що деякі повстанці та їхні близькі виступили ще більш рішуче проти радянського режиму, продовжуючи боротьбу на новому етапі.

Учасники цієї війни несли на собі великий вантаж фізичних та психологічних випробувань, і вони були неодмінно жертвами цих трагічних подій. Проте слід також пам'ятати, що у цьому протистоянні страждали не лише безпосередні учасники бойових дій, але й беззахисні люди, які мали родинні зв'язки з ними. З погляду радянської влади, ці родичі і близькі були часто сприйняті як винні тільки через своє родинне становище. Така непримиренна позиція влади призвела до репресій, арештів, і виселень цих невинних осіб, що змусило пройти важкі випробування та відчувати загальну несправедливість того часу.

Тривала війна та її соціальні наслідки неодмінно вплинули на життя багатьох громадян. Та історія цих подій нагадує нам про важливість вивчення минулого для того, щоб уникнути подібних помилок у майбутньому.

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ І ПАТРІОТИЗМУ СТАРШОКЛАСНИКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИВЧЕННЯ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ УПА.

На уроках історії формування національної свідомості та патріотизму в учнів має вирішальне значення для становлення національно свідомої особистості, яка є майбутнім нашої країни. Це особливо актуально в сучасному світі, де глобалізація і доступ до інформації роблять світ більш об'єднаним і водночас вимагають від нас збереження своєї унікальної національної ідентичності. Формування національної свідомості на уроках історії включає в себе розгляд важливих подій і фігур з історії країни, вивчення культурної спадщини, традицій та цінностей. Учні повинні розуміти свою історію та походження, а також цінувати свою національну спадщину.

Патріотизм, відданість власній державі та народу є важливими складовими формування національної свідомості. На уроках історії вчителі мають можливість розкрити історичні факти та події, які вплинули на формування сучасної держави та нації. Учні повинні бути свідомі власної ролі у майбутньому розвитку країни і бути готовими долати виклики та перешкоди [9].

У сучасний період, коли Україна переживає складний час через війну з Російською Федерацією та намагається зберегти свою територіальну цілісність, патріотичне виховання учнів стає однією з найбільш важливих завдань середньої освіти. У цьому контексті основні завдання патріотичного виховання включають в себе сприяння зміцненню української державності як основного фактора суспільного розвитку, відстоювання та утвердження національних цінностей, а також формування в учнів патріотизму і відданості своїй країні. У таких умовах надзвичайно важливо, щоб освітні заклади та вчителі здійснювали ефективну роботу з патріотичного виховання,

формуючи серед учнів національну свідомість і патріотизм, які є важливими для майбутнього розвитку України.

Існування незалежної України сьогодні – це результат багатовікової боротьби українського народу. При вивченні славних сторінок історії важливо звертати увагу на величні досягнення, які підняли наш народ на висоти цивілізації і визначили його внесок в світову спадщину. Особливу увагу, особливо у старших класах, слід приділити питанням патріотизму та моральності діячів визвольного руху, дисидентів та політичних в'язнів, які віддавали свою самопожертву в ім'я нашої держави. Ці теми мають великий емоційний потенціал і дозволяють розкрити глибокі людські цінності [83, с. 36].

Боротьба органів безпеки СРСР проти УПА, а згодом націоналістичного підпілля ОУН є важливою темою для вивчення і має кілька цілей у системі освіти:

1) Історична обізнаність: Вивчення історії дозволяє учням отримати об'єктивну інформацію про події минулого, включаючи конфлікти та події, що відіграли ключову роль у формуванні сучасного світу. Це допомагає учням розуміти контекст і наслідки тих подій.

2) Розвиток критичного мислення: Вивчення конфліктів історії допомагає учням аналізувати інформацію, виробляти власні погляди і ставити запитання. Це сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок.

3) Запобігання повторенню помилок: Вивчення історії конфліктів може слугувати запобіганням повторенню подібних помилок у майбутньому.

4) Виховання патріотизму: Вивчення історії своєї країни і її боротьби за незалежність може сприяти формуванню громадянського патріотизму та відданості власній державі. УПА знаходилася у вкрай важких умовах боротьби і вивчення методів боротьби, що використовувалися проти неї це яскраво демонструють.

У сучасному світі формування національної свідомості та патріотизму в учнів є актуальною та важливою задачею, і ця тема зацікавлює багатьох вчених та педагогів. Дослідники з різних галузей, такі як О. Субтельний, С. Терно, О. Пошетун, В. Мисан, Б. Ступарик та інші, присвятили свої праці формуванню патріотизму та національної свідомості серед молодого покоління на уроках історії. Вони розглядають різні аспекти цього процесу, включаючи методи навчання, педагогічні підходи та психологічні аспекти виховання. Ці дослідження допомагають педагогам краще розуміти, як впливати на учнів та сприяти їхньому формуванню як громадян своєї країни. Крім того, важливими джерелами інформації щодо патріотичного виховання є твори видатних українських письменників і філософів, таких як Іван Франко та Григорій Сковорода. Їхні праці містять важливі філософські роздуми щодо національної самосвідомості та патріотизму, які і донині залишаються актуальними [81, с. 240].

Відомий педагог Василь Сухомлинський підкреслював значущість патріотичного виховання, вказуючи на те, що патріотизм об'єднує різні аспекти життя людини і допомагає їй розуміти своє місце у великій нації. Усі ці дослідження та погляди свідчать про те, що формування патріотизму та національної свідомості в учнів має важливе місце в освіті та сприяє створенню громадян, які беруть активну участь у розвитку своєї країни і розуміють її історію та культуру [93, с. 198].

Спонукаючи учнів до розвитку національної свідомості слід на всіх уроках, під час позакласних заходів та вільного часу. Сучасним вчителям доречно сприяти розвитку патріотичних цінностей у дітей, таких як прив'язаність до батьківщини, природи, рідної мови, культури, повага до історії нації, глибоке розуміння своєї національної ідентичності та бажання сприяти підвищенню духовності і добробуту всіх українців, а також готовність захищати свою землю від будь-яких загроз [83, с. 16].

Уроки історії визначають основу для розуміння минулого українського народу, його культури, мови, а також політичного, економічного та

соціального розвитку. Учні повинні здобувати основні історичні знання на уроках, які стануть фундаментом для формування національної свідомості та патріотизму.

Патріотичне виховання молодого покоління має ґрунтуватися на вивченні історії боротьби українського народу за свою державну незалежність, починаючи з періоду Київської Русі (IX століття) і до сучасних подій 2023 року. Особлива увага повинна бути приділена опору проти тоталітарного режиму Радянського Союзу. Трагічні події з минулого, що відбулися, зокрема жорстока боротьба проти УПА, повинні детально вивчатися з наведенням для учнів прикладів героїзму, зрад тощо [84, с. 26].

Патріотизм, за словами І. Беха, є надзвичайно важливим поняттям, яке відображає глибоке почуття приналежності і відданості своїй державі, народу, культурі та історії. Він є проявом глибокої цінності та любові до свого батьківщини, її традицій і цінностей. Патріотизм передбачає готовність докладати всі можливі зусилля для сприяння благополуччю своєї держави і її народу. Це може включати в себе активну участь у громадських справах, волонтерство, захист прав і свобод громадян, а також збереження культурної спадщини та історії країни.

Одним з головних завдань патріотизму є відстоювання своїх прав і свобод. Патріоти готові стояти на захисті прав громадян і відстоювати принципи правової справедливості, які лежать в основі суспільства. У цілому, патріотизм відображає важливість духовних цінностей, національної ідентичності та відповідальності перед власною країною і громадянами. Він має значущий вплив на формування громадянської свідомості і активної участі у суспільному житті [82, с. 211].

В. Гонський, будучи видатним педагогом та освітянином, наголошував на тому, що патріотичне виховання молодого покоління є однією з найважливіших складових навчального процесу. Він вважав, що це виховання повинно охоплювати всі аспекти життя учнів і виступати як основна місія освітніх закладів. Патріотичне виховання має пронизувати всі

сфери освіти та виховання школярів, включаючи навчальні предмети, позаурочну діяльність, спільноти та проекти школи. В. Гонський підкреслював, що це виховання має ставати центральною фігурою кожного уроку, а зокрема на уроках історії України. Він вважав, що через вивчення історії своєї країни учні мають можливість поглиблювати своє розуміння та почуття національної ідентичності, розвивати почуття гордості за свою державу та бажання долучитися до її розвитку. Таким чином, патріотичне виховання на уроках історії стає ключовим інструментом для формування національно свідомої та відданої своїй країні особистості, яка готова активно допомагати в її розвитку [87].

Формування громадянина починається ще з шкільного віку, закладення культурно-ціннісних основ особистості дитина, та виховання любові до рідної землі, свого народу та готовності працювати в ім'я розбудови національної гідності. Завдання школи і вчителів зокрема полягає виховати на уроках дитину в цьому дусі. Особлива відповідальність тут лягає на вчителя історії, одне з завдань якого полягає, щоб учень коли йому виповниться 18 був патріотом своєї держави і розумів свою відповідальність за долю нації як такої [87].

Олена Пометун, відома педагог та дослідниця, ставить перед закладами шкільної освіти ряд важливих завдань, які визначають успішний навчальний процес і сприяють формуванню національної свідомості та патріотизму учнів. Основні з цих завдань включають наступне:

- Формування національних цінностей і почуття патріотизму: Освіта має сприяти усвідомленню учнями важливості та цінності власної культури, історії та мови. Вони повинні розуміти, що їхня держава має унікальну спадщину і відчувати патріотичну прив'язаність до неї.

- Розвиток критичного мислення: О. Пометун підкреслює важливість навчання учнів аналізу інформації, критичного мислення та вміння вирішувати реальні завдання. Це допомагає учням розуміти події у світі та у власній країні, а також розвивати самостійність.

- Формування основних компетентностей: В освітньому процесі кожен урок має сприяти розвитку ключових навичок та компетентностей учнів, таких як навички спілкування, творчого мислення, критичного аналізу тощо.

- Розвиток індивідуальних особливостей учнів: Важливо враховувати індивідуальні особливості та потреби кожного учня у навчанні. Школа має створювати умови для розвитку талантів та інтересів кожної дитини.

Ці завдання допомагають сформувати освічених, свідомих громадян, які не лише розуміють важливість своєї держави та її історії, але й готові активно долучитися до її розвитку та підтримувати національну ідентичність [93, с. 214].

Розуміння важливості патріотичного виховання в сучасних умовах свідчить про те, що навчально-виховний процес повинен бути насиченим патріотичними цінностями. Особливу роль у цьому відіграють уроки історії, на яких формується національна свідомість та патріотизм молодого покоління. Важливою задачею є впровадження нових методів та підходів для досягнення цієї мети. Радянська система використовувала неймовірно великий комплекс методів для боротьби з національно-визвольним рухом. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави [88].

Для ефективного формування патріотизму та національної свідомості серед учнів, на уроках історії можна використовувати різноманітні методи та підходи:

- Позитивний вплив: Вчителі повинні надихати учнів і показувати, як історія сприяла становленню країни та її національної ідентичності.

- Мотивація: Сприяти підтримці учнів, які виявляють інтерес до історії та патріотизму, через конкурси, проекти та інші заходи.

- Живі приклади: Використання реальних історичних прикладів, по даній темі це показ потужності репресивного апарату проти

націоналістичного підпілля, а також який героїзм проявляли повстанці, які попри все продовжували боротьбу.

- Саморозвиток: Спонукаючи учнів до саморозвитку та активної участі в патріотичних ініціативах, таких як благодійність та волонтерство.
- Базові знання: Передавати основні факти та події історії країни зрозуміло та доступно, щоб сприяти розумінню і цінуванню національного спадку.
- Інтерактивні методи: Залучати учнів до активних уроків, використовуючи рольові ігри, дебати та дискусії.
- Експерсії та відвідування історичних місць: Організовувати відвідування музеїв та пам'яток історії, що допомагає учням глибше зануритися у минуле та зрозуміти його цінність.

Застосовуючи ці методи, учителі допомагають учням більше досягнути та цінувати історію своєї країни та розвивати свій патріотизм [93, с. 188].

Подання історії України у школах часто спрямовує увагу наших громадян на те, що це сумна історія підданого народу, де відзначалися зрада, недоброчливість та спроби підкупу; історію народу, який здавалося, що він тільки відстоювався від різних завойовників. Сьогодні нам важливо ретельно переглянути підходи та акценти у викладанні історії – представляти наш народ як не пригнічений, а незламний і миролюбний народ, гідний поваги і захисту своїх цінностей [47].

Національна свідомість – це більше, ніж просто усвідомлення свого походження і належності до великого українського народу з його багатою історією. Вона також включає в себе розуміння і прийняття цінностей, культури та спільних долень історичного спадку.

На уроках історії, шляхом вивчення життя та важких долей таких видатних історичних особистостей, як Василь Андрусак «Різун», Євгенія Андрусак, Микола Твердохліб «Грім» та його дружина Ольга, Мельник Ярослав «Роберт», його дружина Антоніна та багато інших членів національно-визвольного руху поклали своє життя за боротьбу, попри те, що

ворог мав тотальну перевагу і всьому, використовував всі методи, що були доступні, ми маємо можливість формувати національну свідомість та патріотизм у кожному учні. Ці історичні особистості відзначалися відданістю своєму народу, вони боролися за свободу і права, незважаючи на всі труднощі та перешкоди. Їхні історії служать прикладом справжнього патріотизму і відданості ідеалам, які допомагають нашим учням краще розуміти та цінувати власну історію та спадок.

У боротьби національно-визвольного руху, можна виокремити, певні своєрідні аспекти патріотизму:

1. Національного, він себе виявляє у боротьбі учасників національно-визвольного руху за власну державність та ідентичність

2. Культурного, так як вояки перебуваючи в таких умовах, повстанці складали власні пісні, колядки, також пізніше був написано цілу серію спогадів

3. Етичний аспект проявляється у тому, що вояки попри все продовжували боротьбу за державність, які б наслідки це не тягло за собою.

Вони частково дали можливість повстанцям продовжувати боротьбу такий тривалий термін в умовах масштабних облав, агентурних операцій, терористичної політики щодо цивільного населення і їхніх родичів, членів сімей та інших близьких людей.

Вчитель повинен донести до учнів, наскільки жорстоким був репресивний режим із його боротьбою проти національно-визвольного руху і також те, що боролися повстанці саме за те, щоб українці жили у вільній державі без терору щодо населення іншою державою. Також те, що повстанці віддали для цього все, життя, здоров'я, втратили близьких щодо яких було здійснено репресивну політику.

Здійснюючи підготовку до уроку, вчитель повинен у першу чергу створити проблемні запитання, які стимулюватимуть учнів активно думати і вирішувати питання, пов'язані з темою. Також, вчитель має зосередити увагу на тому, що боротьба повстанців спрямована на досягнення національного

визволення. Для покращення засвоєння матеріалу, варто підготувати цікаві методи та прийоми. На уроках історії, старшокласники мають навчитися розуміти головну суть історичних подій і фактів, вміти виражати та підтримувати свою позицію аргументами та розвивати власний критичний погляд [93, с. 182].

Весь національно-визвольний рух даного періоду пронизаний національною свідомістю та патріотизмом. Основною метою вчителя є зацікавити старшокласників у вивченні теми боротьби каральних органів СРСР проти УПА. Таким чином, важливо пропонувати учням розглядати даний період як можливість дізнатися про історичне минуле, використовуючи спогади самих повстанців, їхніх близьких та працівників силових відомств, що проводили боротьбу проти них, тоді можна буде ознайомитися з поглядами на це з різних сторін. Обов'язковим є використання критичного підходу, так як спогади це висловлення суб'єктивної думки певної людини, тому критичний аналіз необхідний [92, с. 28–29].

Спостерігаючи за боротьбою УПА, варто підкреслити їхню непохитність і стійкість духу. Незважаючи на фізичні та психологічні тортури, тотальну перевагу ворога, розуміння пізніше того, що перемога неможлива, вони залишалися вірними своїм переконанням і ідеям. Важливо розглянути різноманітні методи боротьби, що були використані проти них, який було вкрай багато, так як кожна ситуація має свої особливості (Додаток Г).

Старшокласники повинні належним чином усвідомити масштаби тоталітарного радянського режиму тогочасного періоду і відчути величезний патріотизм та національну свідомість повстанців. Вони готові були пожертвувати своїми життями заради своїх переконань [86].

Учні повинні глибше осмислити суть боротьби підпільників та відповісти на питання, що стоїть за їхніми вчинками і з якою метою вони ризикували власними життями та життями своїх близьких. Для досягнення

цієї мети, вчитель історії повинен застосовувати різні педагогічні методи та форми проведення уроку.

Зокрема, важливо розвивати у учнів критичне мислення, навички аналізу та порівняння фактів і подій, навчити їх виділяти найважливіше і розуміти, які цінності та ідеали керували вояками. Уроки історії можуть стати платформою для глибокого обговорення та роздумів над цими питаннями, а також для формування в учнів високого рівня освіченості та свідомості [89].

Розвиток критичного мислення є надзвичайно важливим для учнів, оскільки це дозволяє їм аналізувати та об'єднувати інформацію, самостійно та логічно мислити, а також робити висновки і знаходити вирішення проблемних ситуацій. Важливо навчити старшокласників висловлювати власну точку зору і обгрунтовувати її, що стимулює їхнє критичне ставлення до представленої інформації. Розвиток цього виду мислення допомагає учням краще розуміти та оцінювати надходячу інформацію [93, с. 136].

Під час проведення уроку по даній темі для формування патріотизму вчителю слід використати ряд методів і прийомів. Також можна запропонувати переглянути фільми про боротьбу УПА, зокрема: «Червоний», «Залізна сотня», «Жива», «Нескорений» [90].

Також запропонувати учням доцільно б було складання історичних портретів відомих діячів на території Станіславщини, таких як: Микола Твердохліб, Василь Різун, Мельник Ярослав та інші.

Щодо методів та прийомів вчителем можуть бути використані наступні: «незакінчені речення», «мозковий штурм», «товсті та тонкі запитання», «дискусія» «кола Вена», «есе», тощо [93, с. 212].

«Мозковий штурм» – метод, що є корисним інструментом для формування національної свідомості та патріотизму серед учнів за допомогою якого можна полегшити засвоєння теми, а також учні зможуть усвідомити суть і важливість боротьби національно-визвольного руху даного періоду за державність. Можна задати до прикладу такі питання: наскільки

була важлива боротьба УПА за власну державність у її відродженні вже 1991 року? Як впливала боротьба репресивних органів проти УПА на тогочасне суспільство Станіславщини? Яка роль населення у тому, що націоналістичне підпілля могло продовжувати боротьбу тривалий час, попри тотальну перевагу противника? [93, с. 234–235].

Старшокласникам можна пропонувати застосовувати метод "гронування", що передбачає можливість вільно висловлювати свої думки та роздуми на тему, після чого записувати їх та встановлювати зв'язки із ключовим словом чи фразою, що розміщені в центрі запису на дошці або в зошиті. Також корисним буде використання методу «кубування», який дасть можливість розглянути боротьбу проти націоналістичного підпілля з різних сторін. Учням потрібно відповісти на шість питань, перед цим вони об'єднуються у групи [93, с. 239].

Зокрема можна запропонувати такі питання: Для чого здійснювався тиск на близьких підпільника? Який результат принесли блокади у послабленні повстанського руху? Що спонукало деяких повстанців йти на співпрацю з радянським режимом? З якою метою радянською владою здійснювалися депортації населення, а в окремих випадках цілих сіл? Чи об'єктивно звинувачувати людей, які йшли на співпрацю? Що спонукали цивільних жителів співпрацювати з радянською владою?

Цей метод допоможе учням навчитися працювати у парах, засвоєнню інформації, та вирішувати проблемні питання. Застосовувати краще на етапі актуалізації або рефлексії [93, с. 241].

Метод «асоціацій» допоможе у вивченні понять, що асоціюються з даною темою. До прикладу можна почати зі слова підпілля, а учні вже висловлюють власні думки. Як приклад це: боротьба за державність, репресії, терор, військові операції, агентура тощо. Вже далі можна відштовхуватися від запропонованого учнями це дасть можливість заглибитися у вивченням теми [93, с. 246].

Гарними прийомами виступають «чиста дошка», він допоможе в опрацюванні матеріалу. До прикладу:

- 1) Яку роль відіграли агентурно-бойові групи у боротьбі проти УПА?
- 2) Чому деякі з підпільників, що погоджувалися на співпрацю з МДБ втікали і поверталися до підпілля, інші ж активно допомагали у боротьбі проти своїх колишніх побратимів?
- 3) Яка роль цивільних інформаторів для МДБ проти боротьби з підпіллям?
- 4) Чому МДБ перейшло від масових облав до агентурних операцій у боротьбі проти УПА?

Також дієвим є прийом «закінчи речення», які допоможуть учням у нагадуванні їм знаного факту, до прикладу:

- Метод масових облав як спосіб боротьби проти підпілля використовувався у ...
- Агетурна робота проти підпілля включала у себе...
- МДБ схияло до співпарці колишніх підпільників за допомогою... [85, с. 208].

Сучасна ситуація, зокрема війна Росії проти України та загроза для нашої культурної, духовної та матеріальної спадщини, виносить на перший план необхідність активного формування національної свідомості серед дітей і молоді. Забезпечення майбутнього незалежного та сильного державного утворення має великого значення.

Наполегливе виховання національної свідомості стає засобом зміцнення національної ідентичності та готовності боротьби за незалежність та суверенітет. Діти та молодь повинні усвідомлювати важливість нашої культури, мови, історії та національних цінностей. Інакше існує реальна загроза втрати національної ідентичності та підпорядкування іншим культурним впливам. У відповідь на цю загрозу, освітній процес має активно впроваджувати патріотичні цінності, формувати у дітей глибоке розуміння

власного національного спадку, інформувати про історичні події, які вплинули на формування нашої країни. Навчання національній історії, культурі і мові є обов'язковим елементом патріотичного виховання. Крім того, важливо акцентувати увагу на тому, що збереження та розвиток української культури і мови є важливою складовою національної самосвідомості. Молоде покоління має розуміти, що саме вони є спадкоємцями великої історії та відповідальними за майбутнє України [94].

Таким чином, наголошення на формуванні національної свідомості та патріотизму стає надзвичайно важливим завданням сучасної освіти, оскільки це створює основу для збереження національної ідентичності та впорядкування суспільства в умовах внутрішньої та зовнішньої загрози.

Звісно цьому сприяє донесення до учнів у наскільки важких умовах перебувало підпілля у 1940-х – 1950-х роках, який комплекс методів застосовувався проти національно-визвольного руху радянською системою і до чого призводить втрата державності, через що підпільники боролися в таких умовах, згодом вже розумівши, що вони приречені на поразку. Також донесення до учнів, що окупант ніколи не матиме пощади до підкореного і несе тільки репресії, терор і нищення національної ідентичності. Люди, що воювали у вкрай нерівних умовах з СРСР своїм прикладом можуть надихати молоде покоління щодо факту нескореності української нації. Також важливим є відійти від комплексу «постійної жертви історії», натомість розповідати учням, що в нашій історії є безліч сторінок неймовірного героїзму і одна з них це боротьба національно-визвольного руху проти окупаційного радянської режиму. Попри поразку, приклад людей, надихає майбутні покоління на боротьбу.

ВИСНОВКИ

Боротьба радянської влади проти УПА на Станіславщині була насиченою і активною, включала в себе широкий спектр заходів для придушення повстанського руху. Радянський режим використовував репресії, спеціальні операції, контррозвідувальні заходи, масові облави та розстріли повстанців, а також активну антипропаганду щодо українського націоналістичного руху. Ця боротьба тривала впродовж тривалого періоду з 1940-х по 1950-ті роки і супроводжувалася значними людськими жертвами та руйнуванням інфраструктури. Цей період історії Станіславщини становить предмет активних досліджень та обговорення серед істориків та дослідників.

Наукові дослідження щодо боротьби радянської влади проти УПА на Станіславщині розпочалися ще під час самих подій у 1940-х роках і продовжуються до наших днів. Хоча спеціалізованих праць, що докладно розглядають цю тему збройного протистояння в Станіславській області, може бути небагато, проте існує значна кількість публікацій, які розглядають різні аспекти цієї боротьби. Враховуючи різноманітні підходи та методології дослідників, а також їх доступ до джерельних матеріалів, яке обумовлено їхнім місцем і часом проживання, всі наукові праці можна розділити на три історіографічні групи: еміграційну, радянську та сучасну українську. Кожна з цих груп має свої особливості.

Еміграційна історіографія створює загальні праці про радянсько-повстанську боротьбу, базуючись на обмеженому колі джерел, переважно з повстанського підпільного середовища. Ці дослідження орієнтовані на позитивне висвітлення діяльності ОУН та УПА, а також відзначають певний позитивний бік цих організацій та їхню діяльність.

Радянська історіографія поділяється на дві категорії: перша адресована загальному читачеві, а друга призначена для органів державної безпеки. Обидві ці групи праць мають виражений упереджений характер, але друга

група виділяється вищим рівнем аналітичності та використанням офіційних документів.

Сучасна українська історіографія є продовженням еміграційної школи, але вона більш об'єктивна в своїх дослідженнях. Вона активно користується різноманітними джерельними матеріалами і спрямована на спеціалізовані дослідження проблем радянсько-українського протистояння на Прикарпатті, що дозволяє якісніше вивчати та розробляти дану тематику.

Щодо військових операцій, спрямованих на придушення підпілля, можна поділити їх на два основних етапи. Перший етап включає масштабні операції з великою територією і залученням десятків тисяч військ різних структур, які проводили обширні блокади. "Велику блокаду" на Станіславщині можна розділити на чотири періоди:

1. З початку січня по 10 лютого 1946 року – обидві сторони демонстрували високу активність у протистоянні, і підпільники, незважаючи на складні обставини, намагалися проводити наступальні операції.

2. З 11 лютого по 9-10 квітня 1946 року – ініціатива вже повністю перейшла на бік радянської влади, завдяки систематичним облавам і розшуковим операціям більшість відділів УПА припинила свою активність.

3. З 11 квітня до середини або кінця травня 1946 року – більшість військ було виведено з території області, і відділи УПА змогли відновити свою діяльність. Внаслідок цього змінилася тактика УПА стосовно зменшення чисельності груп, які діяли до цього у великих формуваннях.

4. З середини до кінця травня і до кінця червня 1946 р. – блокада була відновлена, і відділи УПА остаточно перейшли до дій у менших групах.

Сама блокада, яку впровадив радянський режим, спричинила значні втрати українським повстанцям, і військова ситуація на той момент була повністю на користь радянської влади. Проте, незважаючи на це, на території області діяла структура ОУН, яка була досить розгалуженою, і відділи УПА, які шукали нові тактики боротьби. Під час другого етапу, який тривав з другої половини 1946 року до 1956 року, проводилася демобілізація відділів

УПА, тому операції мали локальний і цільовий характер. Великі облави не проводилися, оскільки вони не були дуже ефективними, але облави меншого масштабу відбувалися. З усього сказаного можна зрозуміти, що радянська влада використовувала широкий спектр методів для придушення національного руху.

Радянський режим використовував всі можливі засоби для придушення українського національно-визвольного руху в Україні загалом та на Станіславщині зокрема. Важливим завданням було не лише фізичне ліквідування членів підпільного руху, але й підірвати соціально-економічної основи цього руху. Для досягнення цієї мети радянська влада використовувала депортації та колективізацію, які часто застосовувалися одночасно.

Оцінюючи аграрну політику радянського режиму, можна сказати, що до 1953 року ця політика була завершеною, але без застосування репресій, тиску влади, абсолютної колективізації та масових депортацій цього досягти не вдалося б. Наслідком перемоги радянської влади в аграрній сфері було руйнування економічної основи національно-визвольного руху. Оскільки майже всю виробничу діяльність сільського населення контролював радянський режим, це утруднило повстанцям отримувати підтримку від селян.

Депортації призводили до руйнування соціальної підтримки, адже було виселено велику кількість осіб, які підтримували націоналістичний рух або мали зв'язки з його членами і їхніми сім'ями. Депортовані також включали людей, які не мали жодних зв'язків із націоналістичним підпіллям. Внаслідок таких дій радянська влада створила атмосферу страху, і населення було вкрай обережним у наданні допомоги членам національно-визвольного руху, оскільки вони боялися репресій щодо себе або їхніх близьких зі сторони радянського режиму. Найбільш масовою на території Станіславщини була операція «Захід», що тривала 21.10.1947 року. Під час її виконання було

примусово виселено з території Станіславщини біля 12 746 осіб. У попередніх планах вимагалось піддати депортації 13 941 особу.

Агентурно-оперативна діяльність відіграла ключову роль у роботі радянських репресивних органів під час боротьби з націоналістичним підпіллям. Хоча військові методи досягали певного успіху, вони не надавали можливості повністю придушити збройний визвольний рух. Саме тому було створено агентурно-оперативні та слідчі структури. Завданням цих структур було дослідження ситуації у своїх регіонах, знання всього, що відбувалося в кожному населеному пункті, з особливою увагою до активних громадян. Ефективним засобом була амністія для повстанців, оскільки менш вмотивовані з них готові були погоджуватися на таку угоду.

Була створена мережа інформаторів, які надавали звіти про все, що вони спостерігали в конкретних населених пунктах. Деяких членів підпілля, які погодились на амністію і тих, хто виснажився під час тривалої боротьби та втратив віру в перемогу, змусили співпрацювати з владою їх називали "сексотами", "донощиками", "агентами". Шляхом масових арештів радянській владі вдалося залучити значну кількість інформаторів.

Однак найбільший вплив на успіх у боротьбі проти національно-визвольного руху мало вербування діючих чи недавно арештованих членів підпілля. Для успішного проведення агентурної роботи серед підпільників, які згодилися на співпрацю, створювали образи, які мали бути максимально правдоподібними. Цих спецагентів відправляли у підпілля з різними завданнями: від збору інформації до ліквідації чи захоплення певних осіб. Велику роль у цьому відігравали АБГ, які видавали себе за підпільників, вчиняючи різні злочини проти мирного населення. Зазвичай, найбільший успіх досягали ті агенти, які вже були колишніми членами підпілля, оскільки вони були більш ознайомлені з особливостями діяльності націоналістів. Вони, відповідно, могли легше визначити та захопити підпільників, які навіть не знали, що їхні колишні товариші працюють на радянську владу. У кінцевому підсумку, більшу частину успішних операцій Міністерства

безпеки в боротьбі проти підпілля вдалося здійснити завдяки вже завербованим агентам. Після проведення таких операцій ці учасники практично не могли повернутися у підпілля, оскільки вони вже брали участь у діяльності проти підпілля, і зазначити, що вони просто бажають повернутися, було б дуже сумнівно.

Вкрай серйозною загрозою були агенти-внутрішні, які проникли в середовище повстанців. Агенти класифікувалися за функціями, які вони виконували. Серед них були агенти-зв'язківці, від яких залежало контролювання пошти та зв'язкових ліній ОУН, агенти-бойовики, які виконували завдання, пов'язані з убивствами, вербуванням та інші агенти-інформатори, їхнє завдання полягало в зборі і передачі інформації. Отже, різноманітність агентів та їх функцій в агентурній роботі проти підпілля була значною. Той факт, що національно-визвольний рух продовжував існувати та діяти в умовах такої інтенсивної агентурної роботи, свідчить про великий героїзм та відданість його учасників.

У спробі ліквідувати Українську Повстанську Армію, радянський режим вживав різноманітні заходи з метою припинення діяльності підпільного руху. Один із таких заходів полягав у застосуванні репресій проти родин та близьких осіб, які були пов'язані з повстанцями.

Учасники цього конфлікту несли на собі великий вантаж фізичних і психологічних випробувань і були невід'ємними жертвами цих трагічних подій. Проте варто також відзначити, що у цьому протистоянні страждали не лише безпосередні учасники бойових дій, але й беззахисні люди, що мали родинні зв'язки з ними. З точки зору радянської влади, ці родичі і близькі часто розглядалися як винні тільки через свій родинний стан. Така непримиренна позиція влади призвела до репресій, арештів і виселень цих невинних осіб, що змусило їх пережити тяжкі випробування та відчуття загальної несправедливості того часу. Доля дітей також була вкрай важкою: були випадки смерті разом з батьками, виховання у дитячих будинках, у чужих людей за домовленістю, родичів чи інші варіанти.

Тривала війна та її соціальні наслідки обов'язково вплинули на життя багатьох громадян. І ця історія нагадує нам про важливість вивчення минулого, щоб уникнути подібних помилок у майбутньому.

У сучасному періоді, коли Україна зазнає складних випробувань у зв'язку з війною з Російською Федерацією і намагається зберегти свою територіальну цілісність, патріотичне виховання учнів стає однією з найбільш суттєвих місій середньої освіти. У цьому контексті основні завдання патріотичного виховання включають підтримку зміцнення української державності, яка є ключовим чинником суспільного розвитку, а також захист і закріплення національних цінностей. Крім того, важливо формувати у учнів почуття патріотизму та відданості своїй країні. У таких умовах освітні заклади і вчителі повинні проводити ефективну роботу з патріотичного виховання, сприяючи формуванню національної свідомості і патріотизму серед учнів, що є критично важливим для подальшого розвитку України.

Спостерігаючи за боротьбою УПА, важливо висвітлити їхню незламність та стійкість духу. Незважаючи на фізичні та психологічні тортури, а також на тотальну перевагу ворога, і навіть пізніше, коли стало зрозуміло, що перемога майже неможлива, вони залишалися вірними своїм переконанням і ідеям. Важливо дослідити різноманітні методи боротьби, які були застосовані проти них, оскільки цих методів було чимало, і кожна ситуація мала свої особливості. Учні старших класів повинні адекватно оцінити масштаби тоталітарного радянського режиму тогочасного періоду та відчути великий патріотизм і національну свідомість повстанців, які були готові пожертвувати своїми життями заради своїх переконань. Учні мають глибше розуміти суть боротьби підпільників та відповісти на запитання, що стоїть за їхніми вчинками та якою метою вони ризикували своїми життями та життями своїх близьких. Для досягнення цієї мети вчитель історії повинен застосовувати різноманітні педагогічні методи та форми проведення уроку.

Активна робота над національною свідомістю стає засобом зміцнення національної ідентичності і готовності до боротьби за незалежність і суверенітет. Важливо, щоб діти та молодь розуміли вагомість нашої культури, мови, історії та національних цінностей, оскільки існує реальна загроза втрати національної ідентичності та підпорядкування іншим культурним впливам.

Для протидії цій загрозі, освітній процес повинен активно впроваджувати патріотичні цінності, формувати у дітей глибоке розуміння власного національного спадку та інформувати їх про історичні події, що вплинули на формування нашої країни. Навчання національній історії, культурі і мові стає необхідним елементом патріотичного виховання. Крім того, важливо підкреслювати, що збереження та розвиток української культури і мови є ключовою складовою національної самосвідомості. Молоде покоління повинно розуміти, що саме вони є спадкоємцями великої історії та відповідальними за майбутнє України. Таким чином, акцент на формуванні національної свідомості та патріотизму стає надзвичайно важливим завданням сучасної освіти, оскільки це створює основу для збереження національної ідентичності та укладення суспільства в умовах внутрішньої та зовнішньої загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Інтерв'ю

1. Марійчин Ганна-Мотря Миколаївна 1951 р. н. ; народилася в с. Яблуниця Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., освіта Коломийське медучилище; пенсіонерка; проживає за адресою: с. Яблуниця Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., в Героїв Майдану 27. Записано Луциком В. В. 11.11.2022 р. у с. Яблуниця Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.
2. Респондент Пилипів Наталія Михайлівна 1955 р.н.; народилася у с. Раковець Городенківського р-ну Івано-Франківської області., освіта Коломийське педагогічне училище і Львівський університет ім. І. Франка, філологічний факультет; пенсіонерка; проживає за адресою: с. Ілемня Вигодської ОТГ Івано-Франківської обл., в. Дружби 57. Записано Луциком В. В. 16.11. 2022 р. у с. Ілемня Вигодської ОТГ Івано-Франківської обл.
3. Респондент Грабець Любомир Омелянович 1942 р. н.; народився у с.Слобода Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., освіта Коломийське педучилище; пенсіонер; проживає за адресою: м. Коломия Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., в Січових Стрільців 31. Записано Луциком В. В. 18.11.2022 р. у м. Коломия Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.
4. Респондент Арсенич Михайло Васильович 1974 р. н.; народився у с. Нижній Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; освіта Івано-Франківська духовна семінарія імені святого священномученика Йосафата; священнослужитель УГКЦ у с. Матеївка Коломийського р-ну; проживає за адресою с. Нижній Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл., в Чубанівська 4. Записано Луциком В. В. 18.11.2022 р. у м. Коломия Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.

Опубліковані джерела

5. Андрусяк Є. Спогади. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 128 с.
6. Андрусяк М. Брати грому. Коломия: Вік, 2005. 832 с.
7. Бойчук З. О., Марко Б., Вамчук К. М. У серці мали те що не вмирає упор.: Бойчук. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2005. 224 с.
8. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2002. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні 69 документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 1: 1943-1945. 597 с.
9. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943-1959 / упоряд. Олександр Вовк, Іван Павленко, Юрій Черченко. Київ–Торонто: Літопис УПА, 2001. 650 с
10. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943–1959) / упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. Київ–Торонто: Літопис УПА, 2002. Кн. 1. 1943–1945. 596 с.
11. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943-1959) / упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. Київ–Торонто: Літопис УПА, 2002. Кн. 2. 1946-1947. 572 с.
12. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943-1959) / упоряд.

- Михайло Деркач, Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. Київ–Торонто: Літопис УПА, 2003. Кн. 4. 1949-1959. 716 с.
13. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 18. Група УПА «Говерля». Документи, звіти та офіційні публікації / упоряд. Петро Содоль. Торонто: Літопис УПА, 1990. Кн. 1. 328 с.
14. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Група УПА «Говерля». Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упоряд. Петро Содоль. Торонто–Львів: Літопис УПА, 1992. Кн. 2. 360 с.
15. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 3. Чорний Ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА 1947—1950 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1947—1948) / відп. ред. Є Штендера, співред. П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1978. Кн. 1. 272 с.
16. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 4. Чорний Ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА 1947—1950 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1948—1950) / відп. ред. Є Штендера, співред. П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1979. Кн. 2. 288 с.
17. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 5 “Грім” – полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / упорядник Роман Грицьків. Торонто, 2008. 126 с.
18. Майоров М. Г. Некоторые особенности расследования государственных преступлений, совершаемых буржуазными националистами. М.: Вища школа КГБ при Раді Міністрів ССРСР 1964р. 44с.
19. Махов. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов и борьба с ними органов государственной безопасности Украинской ССР в период Великой отечественной войны К.: Вища школа КГБ при Раді Міністрів ССРСР, 1966. 168 с

20. Мельник Петро [сотник УПА П. Хмара]. В огні повстання. УПА навідинку Чорного Лісу (1943-1945). Перша частина / [упоряд. Степан Лесів, Ярослав Коретчук]. Калуш: Карпатський акцент, 2014. 272 с.
21. НКВД-МВД в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956) . Сборник документов / составители: Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. Москва: Объединенная редакция МВД России, 2008. 640 с.
22. Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подбарывной деятельностью враждебных националистических элементов. Учебное пособие / ред. Нечипоренко П. Москва, 1978. 200 с.
23. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов и борьба с ними органов государственной безопасности. Учебный материал / сост. Бурдин Л., Хамазюк И., Прудько С., Кулешов Н. Москва, 1955. 168 с
24. Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка – «Хмеля» / ред. і упор. Р. Забілий. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 424 с.
25. Руднев В. В. Українські буржуазні націоналісти – агентура міжнародної реакції / В. Руднев. – Київ: Держполітвидав УРСР, 1955. – 216 с.
26. Украинские буржуазные националисты Учебное пособие / ред. Данько В. Т., Шульженко Б. С. , Хамазюк І. В. Москва, 1963, 290 с.
27. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. ІваноФранківськ: КПФ «ЛІК», 2009. Кн. 1. 1939—1945. 600 с.
28. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. ІваноФранківськ: КПФ «ЛІК», 2011. Кн. 3. 1947–1957. 768 с.

Монографії, статті, підручники

29. Андрусак М. Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА «Гуцульщина»: Історико-біографічне дослідження. Коломия: Вік, 2005. 80 с.
30. «Бандерівська столиця». Історія села Селище на Прикарпатті, яке знищила радянська влада. URL: {<https://www.youtube.com/watch?v=zrdoMGnZSZs>}.
31. «Грім» – полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / [упоряд. Р. Грицьків]. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2008. Кн. 5. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»). (дивився в інших роботах стоїть у монографіях)
32. Андрусак М. За межею повернення (ч. 1). URL: http://ifoonsku.ucoz.ua/news/za_mezheju_povernennja/2011-12-22-1131.
33. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Рівне–ІваноФранківськ: Таля, 2001. 335 с.
34. Бажан О. Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. Київ, 2013. Вип. 18. С. 341
35. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. Українська повстанська армія. Історія нескорених. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 352 с.
36. В'ятрович В. М.: Україна. Історія з грифом секретно Харків. 2017. 512 с.
37. Веднєєв Д. В., Биструхін Г. С. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.

38. Вітолін О. Боротьба за сина: історія українки та її вкраденої дитини. [Електронний ресурс]. URL: <https://weekend.today/gorod/istoriya-ukrayinky-ta-yiyi-vkradenoyi-dytyny.htm>.
39. Волков І. М. Виселення селян України у віддалені райони СРСР наприкінці 40-х рр. // Український історичний журнал. 1993. № 7-8. С. 37–43.
40. Вронська Т. В. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин “ворогів народу” в Україні (1917–1953 рр.) Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. 486 с.
41. Гандзюк Р. Розстріляне село [Курів]. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 44 с.
42. Герасименко С., Грицьків Л. Вирок виносить народ. Київ: Політвиддав, 1970. 142 с.
43. Гринчишин С. Я щаслива, що Господь вернув мені сина. Про Євгенію Андрусак. [Електронний ресурс]. URL: <https://sites.google.com/a/vox-populi.com.ua/newspaper/rubriki/istoria/zlocini-nkvd/asaslivasogospodvernuvmenisinaproevgeniuandrusak>
44. Донька “Роберта”: “Багато років поспіль сниться сон про три смереки на високій горі. Там — могили моїх батьків” [Електронний ресурс]. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2013/08/27/14182/view>
45. Зеленчук М. Останні сальви. Київ, 1992. 26 с.
46. Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. 696 с.
47. Ільницький В. І. Референт СБ Карпатського крайового проводу ОУН [Електронний ресурс]. URL: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2020/12/04/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D1%81%D0%B1-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE->

[%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF/](#).

48. Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2012. Кн. 21. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
49. Історія українського війська (1917-1995) / [упоряд. Я. Р. Дашкевич]. Львів: Світ, 1996. 840 с.
50. Іщук О. Розшук органами Державної Безпеки УРСР керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федуна у 1944-1951 рр. Київ, 2008. 66 с.
51. Киричук Ю. А. Історія УПА. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. 55 с.
52. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття. Львів: ЛДУ імені Івана Франка, 2000. 304 с.
53. Когут М. Герої не вмирають. Документальні матеріали. Калуш: Артєкс, 2003. Кн. 5. 52 с.
54. Когут М. Герої не вмирають. Розповіді про провідників ОУН з Калущини: Богдана Бандери – "Митаря", Олеся Капка – "Нестора", Ярослава Мельника – "Роберта", Степана Стебельського – "Хріна", Володимира Калинія – "Артема" та інших. Калуш: Копі-центр, 2007. Кн. 8. 56 с.
55. Когут М. Повстанська доля Байрака. Дрогобич: Відродження, 1999. 48 с.
56. Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс». Торонто—Львів: Літопис УПА, 2011. Кн. 27. 112 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
57. Костюк І. Посіч як символ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/949485.html>.

- 58.Лесів С. Заходи МДБ щодо ліквідації підпілля ОУН на теренах Калуської округи в 1951–1952 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013.№ 24. С. 185–195.
- 59.Літопис УПА, 2012. Кн. 21. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
- 60.Літопис УПА. Події і люди. Кн. 14: Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. Ярослав Богдан – "Всеволод Рамзенко" / Відп. ред. П. Й. Потічний. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2011. 128 с.
- 61.Мельник В. Весною сорок п'ятого // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1995. Вип. 12. Квітень. С. 1.
- 62.Мизак Н. Поцілунок Юди. Агентурна робота МДБ, МВС проти ОУН, УПА. Чернівці: Прут, 2011. 222 с. (Додаток до серії «За тебе, святаУкраїно». Кн. 9).
- 63.Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Мюнхен, 1953. 320 с.
- 64.Москаль Р. Останній бій УПА. Тернопільщина, 1960 рік. URL: <http://www.istpravda.com.ua>.
- 65.Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр.) : монографія / Й. Е. Надольський; Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк: Вежа, 2008. 258с.
- 66.Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / [за ред. С. Кульчицького]. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 506 с.
- 67.Паньків М. Схрони, криївки і бункери ОУН-УПА: документи, спогади, короткі біографії: до 70-річчя УПА. Коломия: Вік, 2012. 192 с.
- 68.Патриляк І. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939–1960). К.: АФЕД Україна, 2020. 776 с.

69. Пенкалюк С. "Бандерівська столиця". Історія села Селище на Прикарпатті, яке знищила радянська влада. URL: <https://susplne.media/347232-banderivska-stolica-istoria-sela-selise-na-prikarpatti-ake-znisila-radanska-vlada/>.
70. Портяк В. Вибір Скорого. Івано-Франківськ: Брустури, 2021. 336 с.
71. Реабілітовані історією : у 27-ми т. Рівне : ВАТ "Рівнен. друк.", 2006. Рівненська область, Кн.1 / Ред. А. А. Жив'юк. 2006. 583 с.
72. Рогатинщина: адміністративне положення в мережі ОУН (30-50-ті роки ХХ ст.). URL: <http://rogatyn.info/?m0prm=40&showItem=114> (15.05.2015).
73. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури таспецбоївок НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Вид друге, допов. Київ: ППСергійчук М.І., 2006. 184 с.
74. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943–1949. Довідник другий. Нью-Йорк: Пролог, 1995. 294 с.
75. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943–1949. Довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. 199 с.
76. Томин Ю. Організаційна структура Української Повстанської Армії. Галичина. Всеукраїнський науковий і культурнопросвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 282–291.
77. Українська Повстанська Армія. Бойові дії УПА за 1943-1950 рр. Видання ЗЧ ОУН, 1960. Частина друга. 445 с. (серія «Бібліотека українського підпільника»).
78. Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 634–793.

Кваліфікаційні роботи

- 79.Безлудний І. Є. Тактичний відтинок «Чорний Ліс» Української Повстанської Армії: структура та діяльність (1945–1951): магістр / Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2021. 83 с.
- 80.Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944-1956): військовий аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2018. 294 с.

Методична література та нормативно-законодавчі акти

- 81.Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник / В. Ю. Кришмарел, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Т. О. Ремех. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 370 с.
- 82.Бех І. Д. Вибрані наукові праці Виховання особистості. Т. 2. Чернівці : Букрек, 2015. 640 с.
- 83.Виховання національно-патріотичних цінностей – пріоритетне завдання виховної системи ПТНЗ. Методичні рекомендації. Керницька Т. В.Дніпропетровськ. 2015. 36 с.
- 84.Вишняк М. Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури. Рідна школа. 2001. № 9. С. 25–28.
- 85.Історія України: Навчально-методичний комплекс. Частина IV / уклад. Романько І. І. Київ : КЛА НАУ, 2014. 208 с.
- 86.Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015. № 641.

- 87.Методика вивчення історичних постатей на уроках історії України.
URL: <http://referatss.com.ua/work/metodika-vivchennja-istorichnih-postatej-na-urokah-istorii-ukraini/>
- 88.Методичні рекомендації до викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 у навчальному році. Лист наказу Міністерства освіти і науки України від 12.09.2021 № 1/9-482. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/615/>
- 89.Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Міністерство освіти і науки України. Історія України. Всесвітня історія 10–11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 10.04.2022).
- 90.Національно-патріотичне виховання. Міністерство освіти і науки України. Веб-сайт. URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahistprav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>. (дата звернення 23.01.2023).
- 91.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення : 10.04.2022).
- 92.Петренко О. Дежнюк Г. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді . Позакласний час. 2005. № 3–4. С. 28–29.
- 93.Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
- 94.Указ Президента України. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей. Веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Стаття, подана до друку в журнал категорії «Б» «Південний архів
(історичні науки)»**

УДК 329.614:355.425.4:329.17(477.8)]94(47+57)”1940/1950”

МЕТОДИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ПРОТИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ НА СТАНІСЛАВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х РР.

Паска Богдан Валерійович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

bohdan.paska@pnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5452-5254>

Луцик Владислав Васильович, студент II курсу ОР «Магістр» за спеціальністю «Середня освіта (Історія)» факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

vladyslav.lucyk@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2399-0743>

*Метою дослідження є комплексний аналіз ключових методів боротьби радянських каральних органів проти українського націоналістичного підпілля на території Станіславської області в другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. **Методологічною основою статті** виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів.*

***Результати.** Радянські спецслужби використовували під час боротьби проти Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА) на території Станіславщини протягом першого*

повоєнного десятиліття цілий комплекс різноманітних методів. У контексті агентурно-оперативної розробки націоналістичного підпілля активно формувалася мережа інформаторів каральних органів, здійснювалося вербування діючих та заарештованих учасників руху спротиву із їх подальшим застосуванням, створювалися агентурно-бойові групи, які вчиняли злочини проти населення під виглядом бійців УПА. Особливо значну небезпеку для організованого підпілля становили сформовані працівниками Міністерства державної безпеки (МДБ) легендовані проводи, які функціонували практично по всій території Станіславської області, мали на меті виявлення та знешкодження справжніх учасників антирадянського опору. Активна радянська політична пропаганда серед місцевого населення підривала позиції бійців УПА, спричинила значне падіння морального духу та волі до боротьби в їх середовищі. Здійснювалася робота щодо виявлення учасників руху, що перебували на легальному становищі. Одним із найбільш підступних методів, використовуваних радянськими спецслужбами, був тиск на підпільників через їхніх родичів – в першу чергу дружин та дітей.

Висновки. До середини 1950-х рр. збройне націоналістичне підпілля на території Станіславської області зусиллями радянських окупантів було практично повністю придушене. Незважаючи на високу інтенсивність та різноманітність каральної роботи радянських спецслужб на теренах Станіславщини, український національно-визвольний рух продовжував активність протягом тривалого періоду часу, що свідчить про значний рівень героїзму та самопожертви серед повстанців.

Ключові слова: Українська повстанська армія (УПА), Організація українських націоналістів (ОУН), Міністерство державної безпеки (МДБ), радянський режим, агентурно-бойові групи, збройне підпілля.

THE METHODS OF STRUGGLE OF THE SOVIET SPECIAL SERVICES AGAINST THE NATIONALIST UNDERGROUND IN THE STANISLAV REGION IN THE SECOND HALF OF THE 1940S – THE FIRST HALF OF THE 1950S

Paska Bohdan Valeriyovych, Candidate of Historical Sciences, Senior lecturer of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

bohdan.paska@pnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5452-5254>

Lutsyk Vladyslav Vasyliovych, student of the II year of the Master's program, specialty "Secondary Education (History)", Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

vladyslav.lucyk@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2399-0743>

The purpose of the study is a comprehensive analysis of the key methods of the struggle of the Soviet penal authorities against the Ukrainian nationalist underground in the territory of the Stanislav region in the second half of the 1940s – the first half of the 1950s. The methodological basis of the article was the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a complex of general scientific and special-historical methods.

Results. During the struggle against the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA) in the territory of Stanislav region, the Soviet special services used a complex of various methods during the first post-war decade. In the context of the intelligence-operational development of the nationalist underground, a network of informants of penal authorities was actively formed; active and arrested members of the resistance movement were recruited with their further use; intelligence-combat groups were created, which committed crimes against the population under the guise of UPA fighters. A particularly significant danger for the organized underground was the fake leadership councils (provides) formed by the employees of the Ministry of State Security (MDB), which functioned practically throughout the territory of the Stanislav region, with the aim of identifying and neutralizing the real participants of the anti-Soviet resistance. Active Soviet political propaganda among the local population undermined the positions of UPA fighters, caused a significant drop in

morale and will to fight among them. Work was carried out to identify the participants of the movement who were in a legal position. One of the most insidious methods used by the Soviet special services was to put pressure on the underground through their relatives – primarily wives and children.

Conclusions. *By the mid-1950s, the armed nationalist underground in the Stanislav region was almost completely suppressed by the efforts of the Soviet occupiers. Despite the high intensity and diversity of the punitive work of the Soviet special services in the Stanislav region, the Ukrainian national liberation movement continued to be active for a long period of time, which indicates a significant level of heroism and self-sacrifice among the insurgents.*

Keywords: *Ukrainian Insurgent Army (UPA), Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ministry of State Security (MDB), Soviet regime, intelligence-combat groups, armed underground.*

Вступ. На завершальному етапі Другої світової війни в результаті наступу Червоної армії вся територія України знову опинилася під радянською окупацією. У західних областях Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) затятий спротив окупантам в середині 1940-х – першій половині 1950-х рр. чинила Українська повстанська армія (УПА); діяло досить розгалужене підпілля Організації українських націоналістів (ОУН), яке спиралося на значну підтримку з боку місцевого населення. На території відновленої Станіславської області ще протягом близько десяти років після вступу окупаційних військ тривала збройна боротьба проти радянської влади. Пануючий режим намагався придушити збройний спротив ОУН і УПА, використовуючи при цьому в першу чергу сили спеціальних служб, які виконували роль каральних органів – Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) (до 1946 р.) та Міністерства державної безпеки (МДБ) (1946–1954 рр.). З-поміж методів радянських спецслужб, які використовувалися проти українського підпілля на Станіславщині, варто виділити агентурно-оперативну розробку, створення

легендованих проводів, здійснення пропаганди серед місцевого населення, а також роботу із родичами підпільників.

Метою дослідження є комплексний аналіз ключових методів боротьби радянських каральних органів проти українського націоналістичного підпілля на території Станіславської області в другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. Зазначена мета передбачає реалізацію наступних завдань: вивчити особливості агентурно-оперативної розробки підпільників, розкрити процес створення легендованих проводів у їх середовищі, проаналізувати вплив радянської пропаганди на місцеве населення, а також роботу із родичами бійців УПА. Окремі аспекти даної теми представлені у роботах істориків Володимира Сергійчука (Сергійчук, 2006), Олександра Іщука (Іщук, 2008), Тамари Вронської (Вронська, 2009), Нестора Мизака (Мизак, 2011), Степана Лесіва (Лесів, 2013), Володимира В'ятровича (В'ятрович: 2017), Назарія Розлуцького (Розлуцький, 2018). Однак проблема вивчення методів боротьби проти українського підпілля повоєнної доби саме на теренах Станіславщини ще не стала предметом всебічного дослідження. Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів.

Агентурно-оперативна розробка. Агентурно-оперативна розробка займала чільне місце в роботі радянських репресивних органів у боротьбі проти українського націоналістичного підпілля в другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. Військові методи мали певний успіх, проте не давали можливості повністю ліквідувати збройний визвольний рух. Для цього було розгорнуто агентурно-оперативні та слідчі апарати, завданням яких було вивчення регіонів; вони мали знати, що відбувається у кожному селі, містечку та місті, особливо ретельно стежили за громадянами, що були більш активними в соціальному плані. Ефективним методом була також амністія для повстанців, оскільки менш вмотивовані бійці УПА на це досить часто погоджувалися (Розлуцький, 2018: 62).

Було організовано мережу інформаторів, які доповідали про все, що спостерігали в певному населеному пункті. Змушували до співпраці членів підпілля, що погодилися на амністію, а також підпільників, які вели тривалу боротьбу і виснажилися за цей період. Утративши віру в перемогу, вони, зрештою, часто йшли на співпрацю з владою. Також радянська влада шантажем змушувала працювати як інформаторів осіб, що здійснили будь-які інші порушення закону; їх називали «сексотами», «донощиками», «агентами». Масово арештовуючи людей, радянській владі вдалося завербувати значну кількість осіб, що були інформаторами.

21 січня 1947 р. за наказом союзних міністерств так звана «ліквідація бандитизму» передавалася в руки Міністерства державної безпеки (МДБ). Координацією цієї роботи займалося новоутворене управління 2-Н. Зокрема, серед завдань, що входили до компетенції цього органу, були наступні: 1) захоплення та ліквідація керівників підпілля та їх «оперативна» обробка; 2) агентурне проникнення в структуру УПА та ОУН; 3) знаходження каналів зв'язку, їх перехоплення і знищення; 4) руйнування морально-психологічного стану вояків за допомогою дій агентів і провокацій; 5) здійснення під виглядом вояків УПА оперативно-бойових дій. Відділ 2-Н займався створенням агентурної мережі інформаторів. Його співробітники намагалися вербувати як мінімум по двох селян на кожні 10 дворів. Для того, щоб розділити обов'язки між різними силовими структурами, 1 червня 1948 р. Політбюро ЦК КП(б)У видало постанову про те, що МДБ звільнялося від обов'язку несення служби охорони громадського порядку. У результаті в подальшому займалося наступальними операціями проти повстанців саме МДБ, а на Міністерство внутрішніх справ (МВС) покладалося завдання прикривати населені пункти (Розлуцький, 2018: 63).

Найбільш важливим для успіху радянських спецслужб у боротьбі проти національно-визвольного руху стало вербування діючих та щойно заарештованих членів підпілля. Для успішності ведення агентурної роботи для підпільників, що погодилися на співпрацю, придумували легенди, які

мали бути якнайбільше схожими на правду. Цих спецагентів відсилали у підпілля для проведення різної роботи: від збору інформації до ліквідації чи захоплення у полон певних осіб. Значна роль тут належала агентурно-бойовим групам (АБГ), що видавали себе за підпільників і чинили різноманітні злочини проти цивільного населення. Найбільші успіхи мали ті АБГ, до складу яких входили колишні підпільники, адже вони були ознайомлені зі специфікою діяльності націоналістів. Також такі групи часто захоплювали у полон підпільників, які не знали, що їхні колишні побратими вже працюють на окупаційну владу. На останніх етапах діяльності підпілля ОУН створювалися легендовані проводи, що проводили агентурну роботу в середовищі націоналістів.

Більшу частину успішних операцій МДБ проти підпілля було здійснено за допомогою вже завербованих учасників. Якщо підпільника схилили до співпраці, то працівники відповідного управління МДБ старалися використати його якнайшвидше, щоб психологічний стан не встиг стабілізуватися і підпільник не передумав. До прикладу, Станіславського надрайонного провідника «Шварна» було використано в операції проти підпілля вже на третій день після того, як він погодився на співпрацю. По суті, якщо підпільник мав на меті дати фіктивну згоду на співпрацю, щоб використати в майбутньому її для втечі, після здійснення ворожих дій проти своїх колишніх побратимів йому було набагато важче повернутися на нелегальне становище. Як свідчив «Сокіл», спецагентів утримували не у в'язницях, їх поселяли на околицях м. Станіслава (нині Івано-Франківськ) у цивільних квартирах, тобто можливість втекти і повернутися до підпільників була, але мало хто міг наважитися на це. Як підтвердження служать дані, що із 50-ти таких спецагентів тільки 13 змогли наважитися на втечу (Мельник, 2014: 259).

У Станіславській області станом на 20 лютого 1950 р. при відділах 2-Н було організовано 3 агентурно-бойові групи, загальна кількість учасників яких становила 20 осіб; це були групи «За радянську Україну» – 6 осіб,

«Верховинці» і «Відважні» – по 7 осіб (Мизак, 2011: 9–10). Нарком внутрішніх справ Василь Рясний повідомляв, що станом на червень 1945 р. на території області діяло 11 АБГ у складі 70-ти учасників. А з 1948 р. розпочалися перші спроби створення легендованих структур, серед яких варто виділити Тлумацький надрайонний провід (Сергійчук, 2006: 76).

Вкрай велику небезпеку для повстанців становили агенти-внутрішники на службі в радянських спецслужб, що проникали в середовище підпілля. Існував наступний поділ агентів за видом діяльності, яку вони мали виконувати: агенти-зв'язківці, що були вкрай цінними, бо завдяки їм бралися під контроль пошта та зв'язкові лінії ОУН; агенти-бойовики, що займалися убивствами, вербуванням тощо; агенти-інформатори, що повинні були збирати дані і передавати інформацію.

У ході операцій МДБ проти оунівців використовувалися також спеціальні препарати. Зокрема, 8 травня 1955 р. у с. Зелена (нині Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.) радянськими спецагентами «Верещаком» та «Горським» було підсипано в їжу підпільникам «Деркачу» і «Яркому» препарати, що мали тимчасову паралізуючу дію; зрештою, їх було взято в полон. У Станіславській області працівники Управління МБД захопили члена крайового проводу ОУН «Дзвінчука». Вони змусили його організувати зустріч із заступником керівника Солотвинського проводу ОУН «Вернигори» та референтом пропаганди Надвірнянського надрайонного проводу на псевдо «Промінь». Не знаючи про засідку, «Промінь» прийшов на зустріч і був взятий у полон агентурно-бойовою групою разом зі своїм охоронцем «Буком» (Мизак, 2011: 11).

Легендовані проводи. Коли підпілля зазнало значних втрат, розпочалося створення працівниками МДБ легендованих проводів. Серед завдань, що лягали на їхні плечі, можна виділити вистежування осіб, які симпатизували ОУН, членів підпілля та місця їхнього перебування, учасників молодіжних націоналістичних організацій, структур легальної мережі ОУН, «націоналістично налаштованої» інтелігенції, греко-католицьких священників.

Також вони мали виявляти, хто залишався членом ОУН у середовищі депортованих переселенців.

Працівники МДБ змогли встановити оперативний зв'язок у жовтні 1951 р. з Калуським надрайонним провідником «Шумом», який погодився на співпрацю. Розпочалася агентурна справа «Розгром», що була ключовим етапом щодо знищення підпілля в окрузі. Завдяки даним, які надав «Шум», 13 грудня цього ж року було вбито окружного провідника «Вира», а також крайового провідника на псевдо «Байрак» у с. Сваричів. Далі вже у січні 1952 р. каральні органи знайшли криївку у с. Новошин (нині обидва Калуського р-ну Івано-Франківської обл.), де у бою загинули надрайонний референт Служби безпеки (СБ) Долинщини «Боян» та окружний референт СБ «Сторож». Завдяки діям спецагентів «Гая» та «Гаврила», колишніх кур'єрів Центрального проводу ОУН, було ліквідовано окружну референтуру пропаганди (Іщук, 2008: 29).

Значні втрати у структурі підпілля дали можливість для МБД створення легендованого проводу на Калущині. Вже у березні 1952 р. було розроблено план, згідно з яким потрібно було вивести на контакт підпільників округу. Легендований провід очолював «Іван Гаврилович» (кодове ім'я надрайонного провідника «Шума»), керівником СБ став «Петро Іванович», що до вербування був референтом СБ Городенківського надрайонного проводу ОУН. У процесі створювалися нові структури: Калуський, Долинський, Перегінський, Надвірнянський, Войнилівський, Надвірнянський районні так звані проводи та окружна референтура СБ. 22 квітня цього ж року було захоплено «Гамалія», який був районним провідником, а він у свою чергу дав свідчення на двох підпільників – «Хруща» та «Ведмедя» – які у свою чергу були залучені до оперативної роботи як спецагенти «Южний» та «Северний». Вони допомогли знищити інших членів районного проводу та референта СБ Калуського надрайону (Лесів, 2013: 190).

У подальшому проводилися ліквідація членів Перегінського та Рожнятівського проводів, у процесі було завербованого та вбито охоронця «Шпака», що був Перегінським районним провідником. Із Калуської округи, що налічувала 188 осіб на серпень 1951 р., зрештою 109 осіб були вбиті, 69 – захоплені у полон, 14 – стали спецагентами, 7 – прийшли з повинною (Лесів, 2013: 186).

Розгром мережі Станіславського округу підпілля ОУН розпочався з моменту захоплення окружного референта пропаганди Михайла Козакевича («Байденка») і залучення його до роботи як агента. Після того, як підпільник погодився на співробітництво, у складі АБГ він допоміг захопити керівників, що були підлеглі округу районів та надрайонів, які в свою чергу теж змушені були погодитися на співпрацю. Зрештою, в такий спосіб активності підпілля Станіславського округу прийшов кінець (Мельник, 2014: 190).

На чолі легендарного Войнилівського районного проводу ОУН було поставлено спецагента МДБ «Гаврила» та двох агентів-бойовиків «Гая» і «Михайла», що повинні були виявляти членів ОУН у своєму регіоні. На Долинщині такий же фальшивий провід було доручено спецагентам «Відважному» і його напарнику «Стефану». «Відважний» був членом ОУН і знав багато цінної інформації, зокрема про інших учасників підпілля. Група діяла в Болехівському районі. Легендований районний провід у селищі Вигода (нині Калуського р-ну) очолили спецагент «Данило» та агенти-бойовики «Коваль» і «Петро». Вони намагалися вийти на полковника УПА, командира воєнної округи «Говерла» Миколу Твердохліба («Грома»). Перегінський легендарний районний провід віддавався під керівництво спецагентів «Зенка» та «Якова»; вони обоє були колишніми підпільниками, підтримували контакт із групою крайового проводу ОУН «Яркою» і це, зрештою, було використано, щоб вийти на «Грома». Легендований провід у м. Надвірна був відданий під керівництво спецагенту «Любомиру» та бойовику «Іванку». «Любомир» був до 1951 р. членом підпілля і очолював виробничо-пропагандивну дільняність Надвірнянського надрайонного

проводу. Він був особисто знайомим із «Громом», «Соколом» та іншими провідниками УПА (Мизак, 2011: 80).

Пропаганда серед населення. Важливим методом боротьби проти підпілля була пропаганда серед населення. У січні 1945 р. Станіславським обласним комітетом КП(б)У було направлено у райони області для проведення політичної роботи серед населення бл. 300 членів партії. За 2 місяці було проведено 314 мітингів, 1 284 зібрань, 8 227 індивідуальних співбесід, у загальному було охоплено місцеве населення в кількості 472 800 осіб. Радянські джерела вказують, що в результаті здійсненої пропаганди з повинною з'явилося з 20 січня по 20 лютого 1945 р. бл. 8,7 тис. членів підпілля (Махов, 1966: 127–128).

У навчальному посібнику для працівників радянських секретних служб його автор підполковник Махов наводить приклад дієвості пропаганди. У с. Озеряни Станіславської області місцевий житель з прізвищем Міцний звернувся у місцевий відділ НКВС із такими словами: «Мій син, Міцний Василь – бандит, прийдіть і заберіть його. Я йому кілька раз казав, щоб він явився з повинною. Мені це набридло, час покінчити з бандитами і жити спокійно» (Махов, 1966: 129).

Радянські органи спецпризначення також проводили роботу щодо виявлення членів національно-визвольного руху, що проживали легально і не вели підпільного способу життя. У 1949 р. працівниками каральних органів було виявлено одну з таких груп, що складалася з оунівців, які жили легально у м. Станіслав. Інформацію радянській владі надала агентурна мережа, яка повідомила, що ці особи пов'язані з підпільником на псевдо «Марко». Була розроблена спецоперація, у результаті якої «Марка» було взято в полон живим. Вже під час допиту оунівець повідомив, що він спочатку керував пропагандою надрайонного проводу ОУН, а згодом очолив і міську організацію. Він говорив, що йому вдалося дістати типографічний шрифт, викрадений в редакції обласної газети «Прикарпатська правда». Працюючи на локомотиворемонтному заводі слюсарем, він виробив типографічний

станок, який був встановлений у підземному укритті в садибі підпільника Гуцуляка. Зброєю їх забезпечував член ОУН Габрутя, що перебував на посаді дільничного міліції Станіславського району; він також надавав свою квартиру в якості укриття. За допомогою цієї інформації працівники МДБ виявили таємну схованку і захопили так званих «бандитів». У результаті дій, проведених каральними органами в рамках справи, було заарештовано 40 осіб, а 7 оунівців, що чинили спротив, були вбиті. Слідство встановило, що «Марко» збирав детальні дані щодо членів партії для їхньої ліквідації у майбутньому, допомагав йому в цьому такий собі Трач, що також був членом ОУН і працював у гаражі обласного комітету партії на посаді бухгалтера. Трача в результаті також було арештовано (Бурдин та ін., 1955: 82–84).

Тиск через родичів. Радянська репресивна система здійснювала тиск на підпільників за допомогою родинних зв'язків. Це міг бути тиск через дітей, дружину, чоловіка, батьків чи інших родичів та близьких людей. Використовувалися в цьому контексті різні методи: вербування, арешти, використання шантажу, депортація осіб, що мали певні зв'язки з підпільником. Для описання цього явища використовують термін сімейне заручництво. Першочерговим об'єктом репресій були дружини керівників підпілля. І тут йде мова не тільки про вербування, шантаж життям і здоров'ям дітей чи арешти, адже було чимало випадків вбивств жінок працівниками радянських каральних органів.

Дуже важливим напрямом політики, яку проводили радянські репресивні органи щодо повстанців, було також вербування членів родини і подальший вплив через них на повстанців. Щоправда, така тактика була малоефективною, бо вкрай невелика кількість родичів погоджувалась на таку співпрацю. Навіть якщо хтось і погоджувався, то такі люди з великою долею ймовірності за першої зручної нагоди втікали у підпілля. Саме через таку тактику радянських спецслужб у проводу руху спротиву були значні застереження щодо зустрічей з сім'ями і рідними, які були на легальному становищі. Для радянських органів стеження за сім'ями повстанців було

загальноприйнятною стратегією виявлення бійців УПА та схилення їх до задачі або вербування. У справах на повстанців, особливо їх керівного складу, мала обов'язково міститися інформація про місце проживання, всі родинні зв'язки; також встановлювалися родичі, що вже були репресованими, і яких можна було використати для будівництва агентури.

Показовим прикладом є Роман Тучак («Клим»), що був референтом Коломийської СБ ОУН. Його дружину Надію Кульчицьку в 1951 р. захопили в полон під час однієї з акцій МДБ. Радянські силовики вирішили схилити до співпраці повстанця саме через дружину. За два тижні після того, як Надія потрапила в полон, «Клим» написав листа полковнику МДБ Захарову. Він повідомив, що знає про те, що одна із захоплених жінок жива; якщо це його дружина – то він готовий до співпраці. Щоб переконати Захарова, він погодився видати одного з керівників націоналістичного підпілля у терені. Після того, як лист потрапив за призначенням, почалася операція під назвою «Перехоплення». Цією операцією керував особисто міністр державної безпеки УРСР Микола Ковальчук, а участь у ній приймали очільники МДБ СРСР. Між Романом та Надією відбувалося листування, яке контролювали працівники МДБ, але в міру, щоб «Клим» не запідозрив підступності. Дружина описувала йому, як вони проводили час, потім як їх оточили і своє потрапляння у полон, писала, що хоче звичайного і спокійного життя: «Мені згадується наше щасливе, хоч і бідне життя... Чому ми не можемо жити далі разом, як колись щасливо...». В іншому листі вона тиснула на батьківські почуття Романа: «Ти ж батько маленької дитини, яка залишилася беззахисною... Не залишай мене в такому становищі, я вірю, що ти все ж мене послухаєш. Зроби це для мене, зроби це для маленької дитини». Листи Р. Тучака до дружини були наповнені схожим емоційним забарвленням (В'ятрович, 2017: 331–334).

Територію, на якій працював Р. Тучак, було довірено досвідченим агентам МДБ. Першими за допомогою «Клима» було вбито провідників «Сірого» та «Кошового». У звітах МДБ вказується, що завдяки «Тарасу

Степановичу» (радянське кодове ім'я Р. Тучака) було знищено Коломийський окружний, надрайонний і районний проводи ОУН, у результаті агент сам очолив підпілля на Коломийщині. Із часом Романа почали підозрювати його охоронці – «Когут» та «Голуб». Зрадник організував на них засідку: «Голуба» було вбито, а «Когут» втік і надав СБ ОУН інформацію, що кидала тінь на «Клима». Найбільші результати Р. Тучак приніс для радянських спецслужб у 1952 р. За літній період було вбито і захоплено 52 підпільників, ліквідовано районні проводи – Яблунівський, Вижницький, Буковинський, Кутський, Буковинський, Жаб'ївський, Косівський; 5 кущових груп і 5 сільських груп ОУН. Всього протягом 1952 р. було ліквідовано або взято у полон 85 членів підпілля. Операція «Перехоплення» тривала до 1953 р., і зрештою її було припинено через допущені окремі помилки з боку МДБ і Р. Тучака. Від початку операції і до кінця 1952 р. було захоплено або вбито 172 учасників національно-визвольного руху. Згодом Р. Тучак та Н. Кульчицька отримали квартиру на проспекті Перемоги у Києві; він працював на заводі і дожив до 2000 р. (В'ятрович, 2017: 335).

Найчастіше в контексті впливу на повстанців через сім'ю використовувалися батьківські почуття повстанців. Розшукуючи Миколу Твердохліба («Грома»), радянські силовики змогли дізнатися, що Ольга Герасимович, яка була його дружиною, із переходом у підпілля залишила власного чотирирічного сина Ярему на виховання сестрі Іванні Герасимович. Останню в 1949 р. через контакти з повстанським рухом виселили в Хабаровський край, а сина «Грома» відправили до дитячого будинку в м. Рогатин. Там син був сфотографований з різних ракурсів. Фото було відправлено «Грому» разом із листом, написаним почерком сина вчителем. У такий спосіб радянські силовики прагнули схилити його до співпраці. Варто зауважити, що «Грім» планував викрасти сина з дитячого будинку. Схожою доля була і в дітей повстанців В. Лівого («Йордана») та Дарії Цимбаліст («Олі»). «Йордан» дав наказ Ярославу Томиному («Віктору»), що був

референтом Надвірнянського надрайонного проводу СБ ОУН, визволити дітей, які знаходились у дитячому будинку м. Станіслава. Однак ця акція не мала успіху. Як бачимо, у боротьбі з УПА радянська влада використовувала будь-які доступні їй методи, включаючи репресії проти сімей підпільників. Це були як арешти, так і виселення людей, що були пов'язані з повстанцями. Широко розповсюдженим було явище використання рідних і близьких вояків в агентурно-розвідувальних цілях (Вронська, 2009: 346).

Висновки. Радянські спецслужби використовували під час боротьби проти ОУН і УПА на території Станіславщини протягом першого повоєнного десятиліття цілий комплекс різноманітних методів. У контексті агентурно-оперативної розробки націоналістичного підпілля активно формувалася мережа інформаторів каральних органів, здійснювалося вербування діючих та заарештованих учасників руху спротиву із їх подальшим застосуванням, створювалися агентурно-бойові групи, які здійснювали злочини проти населення під виглядом бійців УПА. Особливо значну небезпеку для організованого підпілля становили сформовані працівниками МДБ легендовані проводи, які функціонували практично по всій території Станіславської області та мали на меті виявлення та знешкодження справжніх учасників антирадянського опору. Активна радянська політична пропаганда серед місцевого населення підривала позиції бійців УПА та спричинила значне падіння морального духу та волі до боротьби в їх середовищі. Здійснювалася робота щодо виявлення учасників руху, що перебували на легальному становищі. Одним із найбільш підступних методів, використовуваних радянськими спецслужбами, був тиск на підпільників через їхніх родичів – в першу чергу дружин та дітей. Незважаючи на високу інтенсивність та різноманітність каральної роботи радянських спецслужб на території Станіславщини, український національно-визвольний рух продовжував активність протягом тривалого періоду часу, що свідчить про значний рівень героїзму та самопожертви серед повстанців.

Література:

1. Бурдин Л., Хамазюк И., Прудько С., Кулешов Н. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов против СССР и борьба с ними органов государственной безопасности. М., 1955. 162 с.
2. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно». Харків : КСД, 2017. 512 с.
3. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). К. : Інститут історії України НАН України, 2009. 486 с.
4. Іщук О. Розшук органами Державної Безпеки УРСР керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федуна у 1944–1951 рр. Київ, 2008. 66 с.
5. Лесів С. Заходи МДБ щодо ліквідації підпілля ОУН на теренах Калуської округи в 1951–1952 рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2013. Ч. 24. С. 185–195.
6. Махов. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов и борьба с ними органов государственной безопасности Украинской ССР в период Великой отечественной войны. К., 1966. 168 с.
7. Мельник П. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943–1945). Калусь : Карпатський акцент, 2014. 272 с.
8. Мизак Н. Поцілунок Юди. Агентурна робота МДБ, МВС проти ОУН, УПА. Чернівці : Прут, 2011. 222 с.
9. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944–1956 рр.): військовий аспект. 2018. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Rozlutskyi_Nazarii/Borotba_radianskoho_rezhymu_protvy_ukrainskoho_vyzvolnoho_rukhu_na_terytorii_Stanislavskoi_oblasti_19/ (дата звернення 25.10.2023).

10. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. К : ПП Сергійчук М. І., 2006. 181 с.

References:

1. Burdin, L., Khamazyuk, I., Prudko, S., Kuleshov, N. (1955). Podrivnaya deyatelnost ukrainskikh burzhuaznikh natsionalistov protiv SSSR i borba s nimi organov gosudarstvennoi bezopasnosti [Subversive activities of Ukrainian bourgeois nationalists against the USSR and the fight against them by state security agencies]. Moscow. 162 p. [in Russian].
2. Viatrovych, V. (2017). Ukraina. Istoriia z hryfom «Sekretno» [Ukraine. History with the label "Secretly"]. Kharkiv : KSD. 512 p. [in Ukrainian].
3. Vronska, T. (2009). Zaruchnyky totalitarnoho rezhymu: represii proty rodyn «vorohiv narodu» v Ukraini (1917–1953 rr.) [Hostages of the totalitarian regime: repression against the families of "enemies of the people" in Ukraine (1917–1953)]. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 486 p. [in Ukrainian].
4. Ishchuk, O. (2008). Rozshuk orhanamy Derzhavnoi Bezpeky URSS kerivnyka Holovnoho oseredku propahandy OUN(b) Petra Feduna u 1944–1951 rr. [The search by the State Security of the Ukrainian SSR for the head of the Main Propaganda Center of the OUN(b) Petro Fedun in 1944–1951]. Kyiv. 66 p. [in Ukrainian].
5. Lesiv, S. (2013). Zakhody MDB shchodo likvidatsii pidpillia OUN na terenakh Kaluskoi okruhy v 1951–1952 rr. [Measures of the Ministry of Internal Affairs to eliminate the underground of the OUN in the territory of the Kalush district in 1951–1952]. *Galicja: Scientific, Cultural and Educative, Local Lore Periodical*, P. 24, pp. 185–195. [in Ukrainian].
6. Makhov. (1966). Podrivnaya deyatelnost ukrainskikh burzhuaznikh natsionalistov i borba s nimi organov gosudarstvennoi bezopasnosti Ukrainskoi SSR v period Velikoi otechestvennoi voini [Subversive activities of Ukrainian bourgeois nationalists and the fight against them by the state security agencies of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War]. Kyiv. 168 p. [in Russian].

7. Melnyk, P. (2014). V ohni povstannia. UPA na vidtynku Chornoho Lisu (1943–1945) [In the fires of the rebel. UPA in the area of the Black Forest (1943–1945)]. Kalush : Karpatskyi aktsent. 272 p. [in Ukrainian].

8. Myzak, N. (2011). Potsilunok Yudy. Ahenturna robota MDB, MVS proty OUN, UPA [Yudas' kiss. Agent work of MDB, MVS against OUN, UPA]. Chernivtsi : Prut, 2011. 222 p. [in Ukrainian].

9. Rozlutskyi, N. (2018). Borotba radianskoho rezhymu proty ukrainskoho vyzvolnoho rukhu na terytorii Stanislavskoi oblasti (1944–1956 rr.): viiskovyi aspekt [The struggle of the Soviet regime against the Ukrainian liberation movement on the territory of the Stanislav region (1944–1956): military aspect]. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Rozlutskyi_Nazarii/Borotba_radianskoho_rezhymu_prot_y_ukrainskoho_vyzvolnoho_rukhu_na_terytorii_stanislavskoi_oblasti_19/

(last accessed 25.10.2023). [in Ukrainian].

10. Serhiichuk, V. (2006). Tavruichy vyzvolnyi prapor. Diialnist ahentury ta spetsboivok NKVS-NKDB pid vyhliadom OUN-UPA [Dishonoring the liberation flag. Activities of agents and special forces of the NKVD-NKGB under the guise of OUN-UPA]. Kyiv : PP Serhiichuk M. I. 181 p. [in Ukrainian].

ДВІ АНОНІМНІ РЕЦЕНЗІЇ НА СТАТТЮ

Форма для рецензентів

Шановний експерт, будь ласка, дайте коментарі щодо оригінальності, інноваційності, наукового та технічного рівня запропонованої статті.

Номер статті: ID		
Назва статті: МЕТОДИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ПРОТИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ НА СТАНІСЛАВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х РР.		
Будь ласка, дайте відповідь на кожне запитання в таблиці, яка наведена нижче, позначивши відповідні поля «+». Детальні зауваження щодо поданої роботи мають бути написані у розділі, що йде за таблицею. Ви також можете зробити додаткові коментарі та запропонувати виправлення у самій статті, яку ви отримали в електронному вигляді, використовуючи інструмент Microsoft Word з головного меню (опція Вставити / коментувати). Ця форма (і будь-який інший коментар рецензента, який залишається анонімним) буде надіслано авторам.		
	Так	Ні
Стаття була написана відповідно до технічних вимог, зазначених в інформаційному листі.	+	
Чи чітко і достатньо відображає назва статті її зміст?	+	
Чи відповідає стаття основним науковим стандартам?	+	
Чи існує відповідність між посиланнями, згаданими фондами, прізвищами дослідників і т.п. та наведеною в кінці статті історіографією?	+	
Чи були пропущені відповідні посилання з тексту та бібліографії?		+
Чи потребує англійська версія статті подальшої корекції?		+
Чи правильно позначені, оформлені та коректно підписані зображення, таблиці та цитати?	+	
Чи вносили Ви виправлення безпосередньо в тексті статті?		+

Статтю можна кваліфікувати як:		Виберіть лише один із наступних варіантів	
1. Інноваційний науковий текст (Дослідження, в якому публікується оригінальні, авторські, наукові результати роботи).			
2. Оригінальний текст (Дослідження містить оригінальну, детальну та критичну оцінку досліджуваної проблеми / галузі, в яку автор уже зробив свій внесок і в якому вже опублікована інформація зібрана, проаналізована та обговорена).		+	
3. Текст, який потребує значного доопрацювання (стаття містить один або кілька нових пунктів наукової інформації, але не є достатньо ґрунтовною для розкриття конкретної наукової проблеми).			
4. Науковий аналіз, рецензія або огляд (стаття в якій запропоновано огляд, аналіз, коментарі та примітки до раніше неопублікованих, або вже опублікованих праць/наукових проблем, конференцій та інших наукових заходів).			
5. Стаття не відповідає вимогам, які висуваються до наукових публікацій.			
Рекомендація редакторам			
	Відхилити	Можливе прийняття у разі доопрацювання згідно зауважень	Прийняти
Рекомендації			+
Коментарі (не менше 100 слів)			
<p>Нагадування: Редакційна колегія журналу «Південний архів (історичні науки)» застосовує подвійне сліпе експертне рецензування всіх поданих до редакції робіт.</p> <p>Анонімність авторів та рецензентів забезпечується.</p>			

Номер статті: ID		
Назва статті: МЕТОДИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ПРОТИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ НА СТАНІСЛАВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х РР.		
Будь ласка, дайте відповідь на кожне запитання в таблиці, яка наведена нижче, позначивши відповідні поля «+». Детальні зауваження щодо поданої роботи мають бути написані у розділі, що йде за таблицею. Ви також можете зробити додаткові коментарі та запропонувати виправлення у самій статті, яку ви отримали в електронному вигляді, використовуючи інструмент Microsoft Word з головного меню (опція Вставити / коментувати). Ця форма (і будь-який інший коментар рецензента, який залишається анонімним) буде надіслано авторам.		
	Так	Ні
Стаття була написана відповідно до технічних вимог, зазначених в інформаційному листі.	+	
Чи чітко і достатньо відображає назва статті її зміст?	+	
Чи відповідає стаття основним науковим стандартам?	+	
Чи існує відповідність між посиланнями, згаданими фондами, прізвищами дослідників і т.п. та наведеною в кінці статті історіографією?	+	
Чи були пропущені відповідні посилання з тексту та бібліографії?		+
Чи потребує англійська версія статті подальшої корекції?		+
Чи правильно позначені, оформлені та коректно підписані зображення, таблиці та цитати?	+	
Чи вносили Ви виправлення безпосередньо в тексті статті?		+
Статтю можна кваліфікувати як:	Виберіть лише один із наступних варіантів	
1. Інноваційний науковий текст (Дослідження, в якому публікується оригінальні, авторські, наукові результати роботи).		
2. Оригінальний текст (Дослідження містить оригінальну, детальну та критичну оцінку досліджуваної проблеми / галузі, в яку автор уже зробив свій внесок і в якому вже опублікована інформація зібрана,	+	

проаналізована та обговорена).			
3. Текст, який потребує значного доопрацювання (стаття містить один або кілька нових пунктів наукової інформації, але не є достатньо ґрунтовною для розкриття конкретної наукової проблеми).			
4. Науковий аналіз, рецензія або огляд (стаття в якій запропоновано огляд, аналіз, коментарі та примітки до раніше неопублікованих, або вже опублікованих праць/наукових проблем, конференцій та інших наукових заходів).			
5. Стаття не відповідає вимогам, які висуваються до наукових публікацій.			
Рекомендація редакторам			
	Відхилити	Можливе прийняття у разі доопрацювання згідно зауважень	Прийняти
Рекомендації			+
Коментарі (не менше 100 слів)			
<p>У запропонованій для рецензування статті автором/авторами розкривається актуальне для сьогодення дослідження історії боротьби радянських спецслужб проти підрозділів українського національного спротиву в західних регіонах УРСР у повоєнний період.</p> <p>У тексті на основі джерельного матеріалу та попередніх досліджень до розкриті різноманітні методи та форми боротьби радянського МДБ проти українського підпілля на території сучасної Івано-Франківської області, які деталізують і відображають сутність підходу радянського тоталітарного режиму до вирішення національного питання</p> <p>Автором/авторами добре аргументовані актуальність дослідження, прослідковується чітка відповідність головних положень статті поставленим меті та завданням. Застосована методологія дозволила достатньо відобразити головні напрями роботи, обґрунтувати отримані результати та досягти поставленої мети. Це дозволяє зауважити, що стаття є оригінальним дослідженням, яка відповідає вимогам, які висуваються до наукових публікацій.</p>			

Нагадування: Редакційна колегія журналу «Південний архів (історичні науки)» застосовує подвійне сліпе експертне рецензування всіх поданих до редакції робіт.

Анонімність авторів та рецензентів забезпечується.

ДОДАТОК В

Опублікувані тези Луцика В. з XIV Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції (м. Чернівці, 27–28 жовтня 2023 р.)»

Рис. В. 1. Обкладинка виданих статей

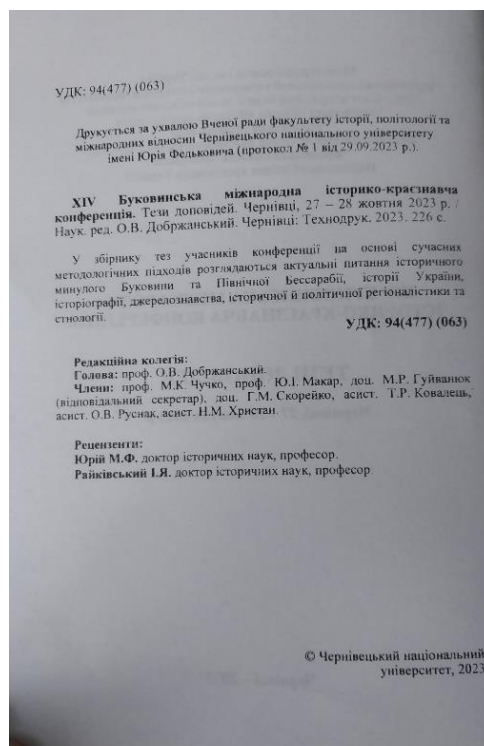

Рис. В. 2. Титульний лист

Лудик Владислав Методи боротьби радянської агентури проти націоналістичного підпілля на Станіславщині у другій половині 1940-х рр. – першій половині 1950-х рр.	122
Паска Богдан «Справа педагогів»: розправа радянського режиму над прикарпатськими вчителями-патріотами наприкінці 1950-х рр.	126
Ципуга Андрій Взаємини Олгаса Заливахи із київськими шістдесятниками в першій половині 1960-х рр.	128
Філіпович Мирослава Становище церкви на Волині (1960 – 1980 рр.)	130
Прилуок Василь Охорона культурної спадщини українсько-польського порубіжжя початку 90-х рр. XX ст. (на прикладі церковної архітектури)	133
Пятницькова Ірина Знищення Росією історико-культурної спадщини Бахмута	135
Пуцько Алла Шовковичний парк – краса міста Слов'янськ	138
Мігальчан Ірина Дівоча коса як елемент духовного багатства українців	140
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ	
Трубчанинов Сергій, Кравчук Володимир Маловідоме англomовне джерело до історії України кінця XVI ст.	144
Федорук Андрій Битва під Віднем (1683 р.) у висвітленні «Літопису Самовидця»	146
Христан Назарій Regis Russiae в історичній концепції Михайла Грушевського	149
Глібішук Микола Перспективи вивчення міської історії для українських дослідників Першої світової війни	151
Кушнір Микола Статути єврейських товариств другої половини XIX – початку XX ст. як історичне джерело	154
Rus Dorin-Ioan Nachlass Raimund Friedrich Kaindl des Universitätsarchivs Graz	156
Gorzelana Joanna Pole tematyczne historii w opowiadaniach «Gwarili na Bukowinie» Zygfrida Seula	159
6 XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція	

Рис. В. 3. Зміст тез доповідей

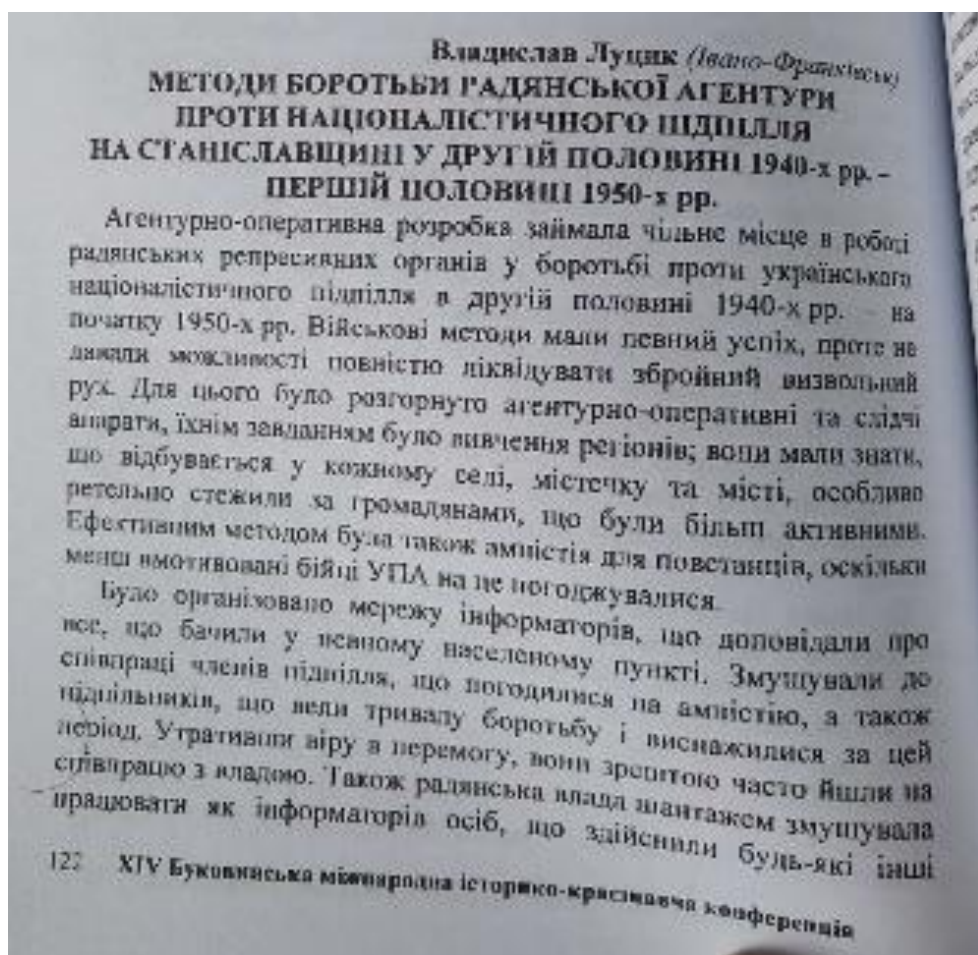

Рис. В. 1. 122 ст

порушення закону, їх називали «сексотами», «донощиками», «агентами». Масово арештовуючи людей, радянській владі вдалося завербувати значну кількість осіб, що були інформаторами.

Найбільш важливим для успіху радянських спецслужб у боротьбі проти національно-визвольного руху було вербування діючих та щойно заарештованих членів підпілля. Для успішності ведення агентурної роботи для підпільників, що погодилися на співпрацю, придумували легенди, які мали бути якнайбільше схожими на правду. Цих спецагентів відсилали у підпілля для проведення різної роботи: від збору інформації до ліквідації чи захоплення у полон певних осіб. Значна роль тут належала агентурно-бойовим групам (АБГ), що видавали себе за підпільників і чинили різноманітні злочини проти цивільного населення. Найбільші успіхи мали ті АБГ, до складу яких входили колишні підпільники, адже вони були ознайомлені зі специфікою діяльності націоналістів. Також такі групи часто захоплювали у полон підпільників, які не знали, що колишні їхні побратими вже працюють на радянську владу. На останніх етапах діяльності підпілля ОУН створювалися легендовані проводи, що проводили агентурну роботу у середовищі націоналістів. Більшу частину успішних операцій Міністерства державної безпеки (МБД) проти підпілля було здійснено за допомогою вже завербованих учасників. Також ті учасники не могли вже повернутися у підпілля, оскільки фактично вони вже брали участь у спецопераціях проти оунівців і відповідно були скомпрометовані серед колишніх побратимів.

Вкрай велику небезпеку представляли агенти-внутрішники на службі в радянських спецслужбах, що проникали в середовище підпілля. Був наступний поділ агентів за роботою, яку вони мали виконувати: агенти зв'язківці, що були вкрай цінними, бо завдяки їм бралися під контроль пошта та зв'язкові лінії ОУН; агенти-бойовики, що займалися убивствами, вербуванням тощо; агенти-інформатори, що повинні були збирати дані і передавати інформацію.

У ході операцій МДБ проти оунівців використовувалися також спеціальні препарати. Зокрема, 8 травня 1955 р. у с. Зелена (нині Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.) радянськими

Рис. В. 2. 123 сторінка

спецагентами «Верещаком» та «Горським» було підсипано в їжу підпільникам «Держачу» і «Яркому» препарати, що мали тимчасову паралізуючу дію, завдяки чому їх і було взято у полон.

Коли підпілля зазнало значних втрат, почалося створення легендованих проводів. Серед завдань, що лягали на їхні плечі, можна виділити вистежування осіб, що симпатизували ОУН, членів ОУН та місця їхнього перебування, учасників молодіжних організацій ОУН, структур легальної мережі ОУН, інтелігенції, що мала так звані «націоналістичні нахили», греко-католицьких священників. Також вони мали виявляти, хто залишався членом ОУН у середовищі депортованих переселенців.

Радянська репресивна система здійснювала тиск на підпільників за допомогою родинних зв'язків. Це міг бути тиск через дітей, дружину, чоловіка, батьків чи інших родичів та близьких людей. Використовувалися в цьому контексті різні методи: вербування, арешти, використання шантажу, депортація осіб, що мали певні зв'язки з підпільником. Для описання цього явища використовують термін сімейне заручництво. Першочерговим об'єктом репресій були дружини керівників підпілля, власне тому їм було найважче. І тут йде мова не тільки про вербування, шантаж життям і здоров'ям дітей, арешти. Було чимало випадків вбивств жінок.

Дуже важливим напрямом політики, яку проводили радянські репресивні органи щодо повстанців було також вербування членів родини і подальший вплив через них на повстанців. Але така тактика була малоєфективною, бо вкрай невелика кількість родичів погоджувалась на таку співпрацю. Навіть якщо хтось погоджувався, то такі люди з великою долею ймовірності за першої зручної нагоди самі переходили у підпілля. Саме через таку тактику була у проводу підпілля були значні застереження щодо зустрічей з сім'ями і рідними, які були на легальному становищі. Для радянських органів стеження за сім'ями повстанців було загальноприйнятною стратегією виявлення упівців та схилення їх до здачі або вербування. У справах на повстанців, особливо їх керівного складу, мала обов'язково міститися інформація про місце проживання, всі родинні зв'язки; також встановлювалися родичі, що вже були репресованими і яких можна було використати для будівництва агентури.

Рис. В. 3. 124 сторінка

Найчастіше у таких випадках використовувалися батьківські почуття повстанців. Розшукуючи Миколу Твердохліба («Грома»), радянські силовики змогли дізнатися, що Ольга Герасимович, яка була його дружиною, із переходом у підпілля залишила власного чотирирічного сина Ярему на виховання сестрі Іванні Герасимович. Останню в 1949 р. через контакти з повстанським рухом виселили в Хабаровський край, а сина «Грома» відправили до дитячого будинку в м. Рогатин. Там син був сфотографований з різних ракурсів. Фото було відправлено «Грому» разом із листом, написаним почерком сина вчителем. У такий спосіб радянські силовими прагнули схилити його до співпраці. Варто зауважити, що «Гром» планував викрасти сина з дитячого будинку. Схожою доля була і в дітей повстанців В. Лівого («Йордана») та Дарії Цимбаліст («Олі»). «Йордан» дав наказ Ярославу Томину («Віктору»), що був референтом Надвірнянського надрайонного проводу Служби безпеки (СБ) ОУН, визволити дітей, які знаходились у дитячому будинку м. Станіслава (нині Івано-Франківськ). Однак ця акція не мала успіху. Як бачимо, у боротьбі з УПА радянська влада використовувала будь-які доступні їй методи, включаючи репресії проти сімей підпільників. Це були як врешті, так і виселення людей, пов'язаних з повстанцями. Широко розповсюдженим було явище використання рідних і близьких вояків в агентурно-розвідувальних цілях.

Весь трагізм і полягає в тому, що жертвами були не безпосередні учасники УПА, а їхні близькі. Фактично проти місцевого населення центральною владою здійснювалась терористична політика. Агентурна робота радянських спецслужб проти націоналістичного підпілля була дуже різноманітною і системною. Незважаючи на це, національно-визвольний рух продовжував активність протягом тривалого періоду часу, що свідчить про значний рівень героїзму та самопожертви серед повстанців.

План-конспект до уроку по темі наукової роботи

Конспект уроку з історії України

11.09.2023 р.

Урок №3
– 11

Клас

Тема уроку: «Депортації українців. Національно-визвольний рух»

Мета.

Навчальна :

- систематизувати знання учнів по темі: «Національно-визвольний рух»;
- ознайомити учнів з метою та перебігом депортації;
- проаналізувати політику Польщі та СРСР щодо переселеного населення;
- в'яснити передумови зародження національного руху;
- визначити причини та аналізувати методи боротьби з українським підпіллям;
- надати достатній рівень знань термінів, дат та історичних особистостей визначених до теми;

Розвивальна:

- розвивати вміння критично та логічно мислити в процесі аналізу теми;
- розвивати в учнів вміння аналізу тексту в підручнику §2;
- розвивати в учнів вміння працювати із історичними джерелами на прикладі постанови Президії ЦК КПРС від 26 травня 1953 р.;
- розвивати вміння в учнів робити порівняння;
- розвивати вміння порівнювати історичні події та явища;
- розвивати вміння складати синхроністичні таблиці та схеми;
- розвивати вміння в учнів встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

Виховна:

- виховувати комунікативні якості учнів;
- виховувати в учнів аналізувати та висловлювати свою думку, вміння чітко аргументувати;
- виховувати в учнів самостійність роботи з інформацією;
- виховувати толерантне ставлення до думки свої друзів;
- сприяти вихованню навичок рефлексії і самоконтролю в учнів;
- виховувати в учнів розуміння важливості здобуття незалежної держави.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма уроку: комбінована.

Обладнання: Підручник для 11 класу : В.Власов, С. Кульчицький. Історія України. К. : 2018., роздатковий матеріал, карта післявоєнного періоду України.

Основні терміни: акція «Вісла», депортації, українське підпілля, УПА, ОУН, Операція «Захід».

Основні дати та події: 9 вересня 1944 р. - між прорадянським Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР було підписано угоду про обмін населенням; 28 квітня 1947 р. – розпочалася операція «Вісла».

Головні постаті: Р.Шухевич, С.Бандера.

Ча с	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність учителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітка
1 хв.	Організаційний етап	Привітання учнів, перевірка присутності та готовності учнів до уроку (черговий учень відзначає відсутніх).	Черговий учень відзначає відсутніх	Мовленнєва
3 хв	Етап перевірки домашнього завдання	Гра «Підтвердь або спростуй» - Вихід УРСР на міжнародну арену відбувся за наполяганням й особистим контролем Й. Сталіна. - УРСР залишалася частиною Радянського Союзу, тому автоматично була втягнута в «холодну війну» - Україна мала вагомим значення на політичній світовій арені після війни, тому що витримала тягар окупаційної влади нацистів	Метод «Мікрофон»	Логічна Аксіологічна Мовленнєва
3 хв	Етап актуалізації знань	Робота з картою: - Які територіальні зміни відбулися в перші повоєнні території з УРСР? - Які наслідки мали територіальні зміни УРСР?	Робота з картою «Україна в період повоєнної відбудови (1944 – 1953 рр.)»	Просторова Логічна Мовленнєва
2 хв	Етап мотивації	Робота з карикатурами <i>Інформаційна довідка:</i> Задля високої явки, органи влади примусово залучили до пропагандистської кампанії західноукраїнську інтелігенцію. УПА у відповідь поширювала серед населення заклики до бойкоту виборів, нищили документацію виборчих комісій, здійснювали напади на виборчі дільниці.	Робота з карикатурами (додаток А) - наскільки ефективною була пропаганда? - Оберіть карикатуру, яка не відповідає до теми уроку. Чому?	Інформаційна Аксіологічна Логічна Мовленнєва

25 хв	Етап вивчення нового матеріалу	<p>1.Обмін населенням між Польщею й УРСР. Масові депортації (1944-1946)</p> <ul style="list-style-type: none"> - 9 вересня 1944 р. в Любліні між прорадянським Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР було підписано угоду про обмін населенням - українців з території Польщі й поляків з території УРСР - Поляки переселялися охоче, щоб уникнути колгоспного рабства. Однак далеко не всі українці прагнули переселитися в Радянський Союз. - український народ не має жодних національно-політичних, релігійних, ні соціальних людських прав 	<p>Аналіз джерела (додаток Б):</p> <p>Постанова Президії ЦК КПРС «Про політичний і господарський стан західних областей Української РСР» від 26 травня 1953 р.</p> <p>- Про що свідчать наведені цифри в джерелі?</p>	Інформаційна Аксіологічна Логічна Мовленнєва
		<p>2. Акція «Вісла»</p> <p>Робота з відео: https://youtu.be/HQpIImYju_k?si=9dIJtExG9VM0ko2</p> <ul style="list-style-type: none"> - Поміркуйте, чому Варшава прагнула виправдатися перед Заходом за акцію депортації <p>Робота з термінами:</p> <p><i>Етнічна чистка</i> - усунення насильницькими методами з визначених територій представників «небажаних» етнічних груп.</p> <p><i>Депортація</i> (від латин. deportatio - вигнання) - примусове виселення з місць постійного проживання окремих осіб чи цілих народів за наказом органів влади із застосуванням сили.</p>	<p>Мозковий штурм:</p> <ul style="list-style-type: none"> - З'ясуйте, як польська влада офіційно визначила мету акції «Вісла» - Яке місце в операції належало діям проти УПА? 	Інформаційна Логічна Аксіологічна Мовленнєва

		<p>3. Український визвольний рух у західних областях</p> <ul style="list-style-type: none"> - підпілля ОУН та УПА здійснило 6600 акцій супротиву - радянські органи безпеки протиставили 39 773 каральні операції - Кремль розгорнув акцію «Великої блокади» - Роман Шухевич видав наказ, згідно з яким підрозділи і штаби УПА припиняли свою діяльність як бойові одиниці та органи управління 	<p>Гра «Так/Ні»</p> <p>(з допомогою «Колеса фортуни» http://surl.li/nlhwy)</p>	<p>Інформаційна</p> <p>Аксіологічна</p> <p>Логічна</p> <p>Просторова</p> <p>Мовленнєва</p>
5 хв	Етап узагальнення та перевірки знань	<p>Міні тестування в форматі онлайн-гри:</p> <p>https://www.classtools.net/asteroid/202311_6VYXjj</p>	<p>Гра «Боротьба з українським підпіллям»</p> <p>https://www.classtools.net/asteroid/202311_6VYXjj</p>	<p>Інформаційна</p> <p>Аксіологічна</p> <p>Логічна</p> <p>Мовленнєва</p>
4 хв	Підсумки уроку	<p>Установіть хронологічну послідовність подій повоєнних років:</p> <p>А) Акція «Вісла»</p> <p>Б) Останній обмін територіями УРСР з Польщею</p> <p>В) Заснування ООН, державою-засновницею якої була й Україна</p> <p>Г) Операція «Захід».</p>	<p>Робота в парах (на швидкість)</p>	<p>Логічна</p> <p>Мовленнєва</p>

1 хв	Домашнє завдання	<ul style="list-style-type: none">- Створити довільну карикатуру по темі;- Скласти схему «Основні методи боротьби з націоналістичним підпіллям».	Робота в парах/міні групах	Логічна Аксіологічна
---------	---------------------	---	-----------------------------------	-------------------------

1.1. Постанова Президії ЦК КПРС «Про політичний і господарський стан західних областей Української РСР» від 26 травня 1953 р.

«... Від 1944 до 1952 рр.: репресовано державою до 500 тис. осіб, з-поміж них заарештовано 134 тис., убито 153 тис., вислано довічно з України 203 тис. осіб.»

1.2. Проект організації операції «Схід» від 1947 р., квітня 16, Варшава.

«Цілком таємно.

I. Завдання: остаточне розв'язання української проблеми в Польщі. З цією метою: а) У порозумінні з Державним репатріаційним управлінням провести евакуацію всіх осіб української національності з південної та східної прикордонної смуги на північно-західні землі, розселяючи їх там за принципом якомога більшої розпорошеності.

б) Евакуацією будуть охоплені всі групи української національності з лемками включно, а також мішані польсько-українські сім'ї.

в) У районі головного розсадника банд, на південно-східному виступі держави (район Сянока), має бути проведена повна евакуація, яка захопить також польське цивільне населення, без огляду на професійну, соціальну чи партійну належність. Цей район буде в майбутньому заселений військовими колоністами

г) З огляду на необхідність проведення посівних робіт новими осадниками в районах нового поселення, евакуаційна акція має бути проведена в максимально короткий строк (якщо можливо, протягом 4 тижнів).

д) Одночасно з акцією виселення має бути проведена акція активної ліквідації банд УПА, які повинні бути нещадно знищені після завершення евакуації».

ЛИСТИ ЧЛЕНІВ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ

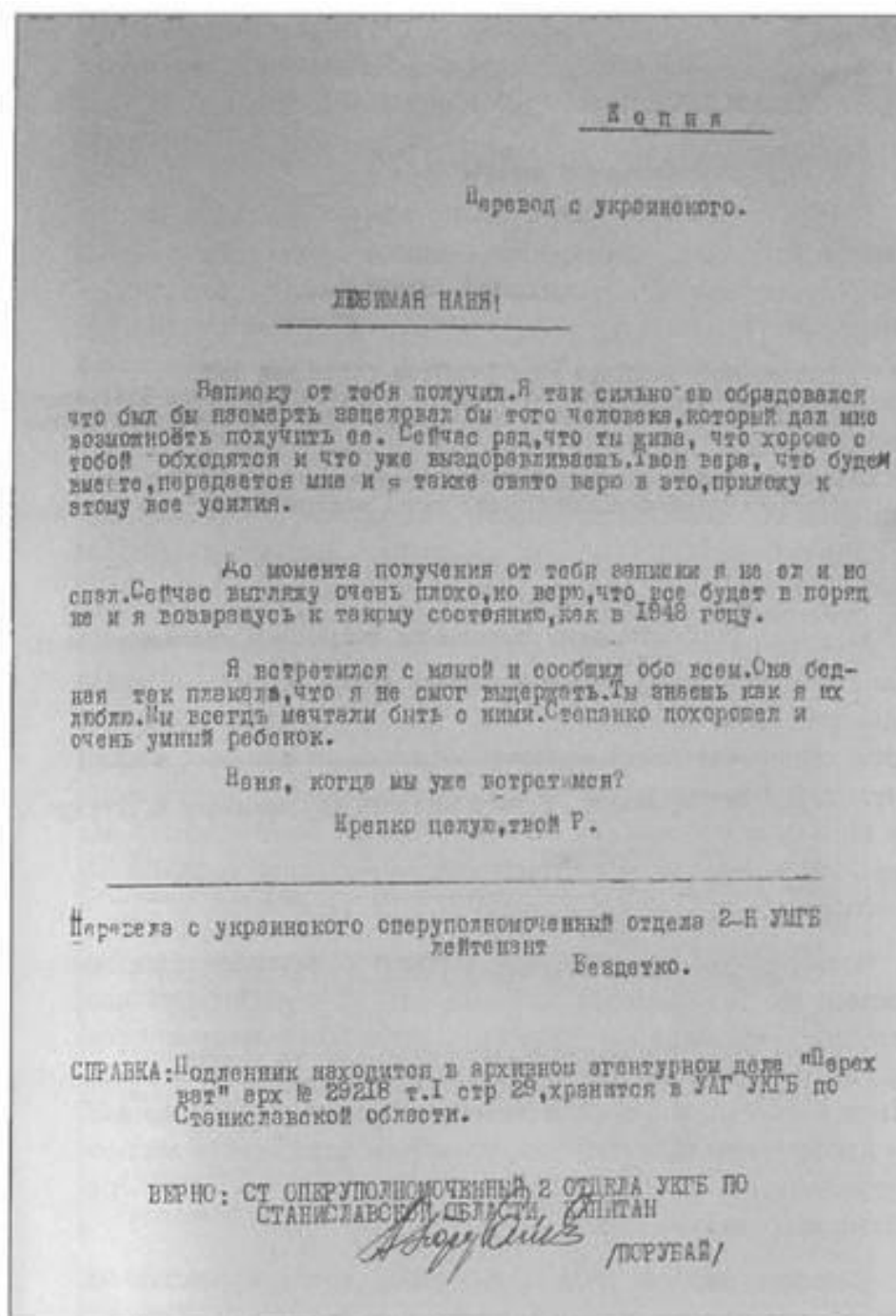

Рис. Г. 1. Лист Романа Тучака до Надії Кульчицької

Джерело: <https://uahistory.co/book/ukraine-history-with-the-stamp-secret-kgb-archives-new-plots/16.php> (дата звернення: 12.10.2023)

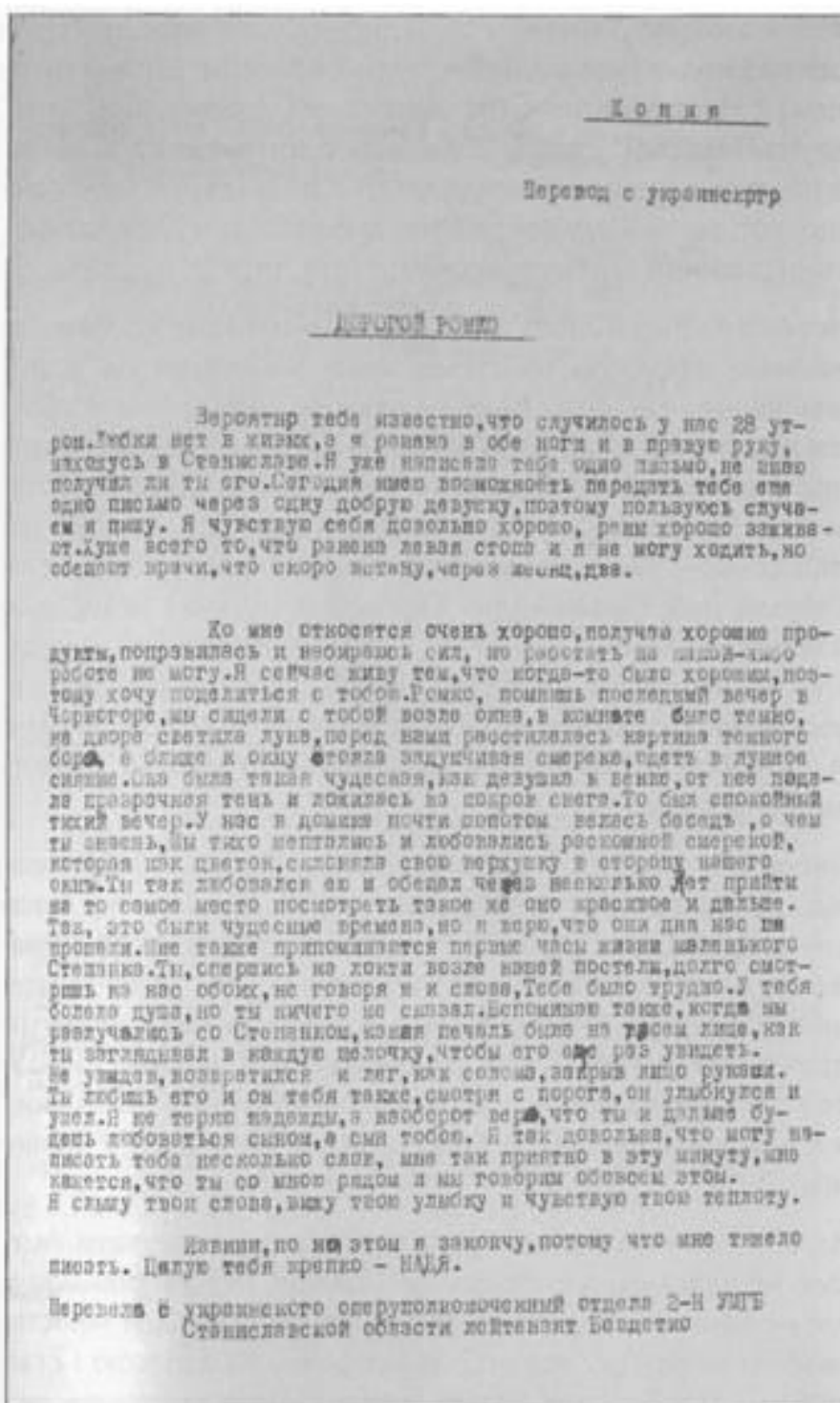

Рис. Г. 2. Лист Надії Кульчицької до Романа Гучака

Джерело: <https://uahistory.co/book/ukraine-history-with-the-stamp-secret-kgb-archives-new-plots/16.php> (дата звернення: 12.10.2023)

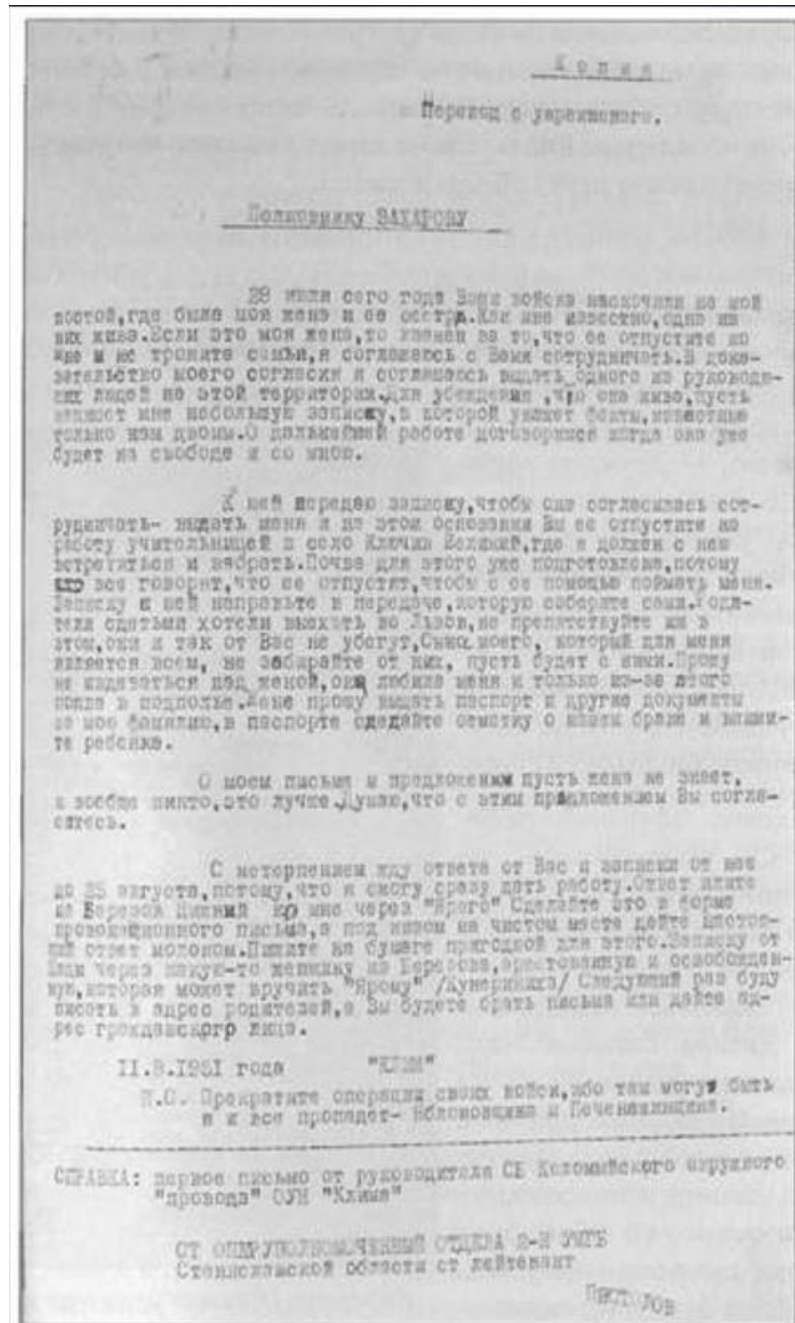

Рис. Г. 3. Лист, який став початком операції «Перехоплення».

Джерело: <https://uahistory.co/book/ukraine-history-with-the-stamp-secret-kgb-archives-new-plots/16.php> (дата звернення: 12.10.2023)

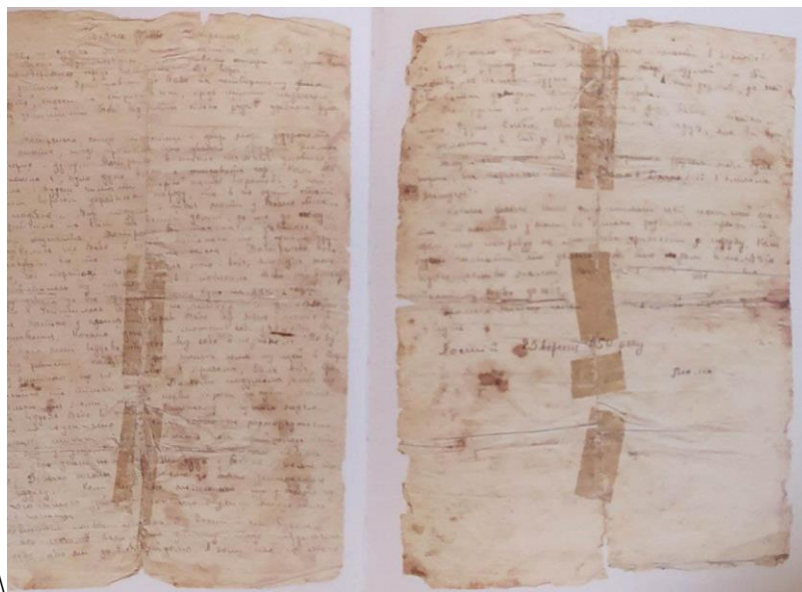

Рис. Г. 4. Лист Григорія Вацеби своїй доньці Ганні-Мотрі на прощання

Джерело: фото автора

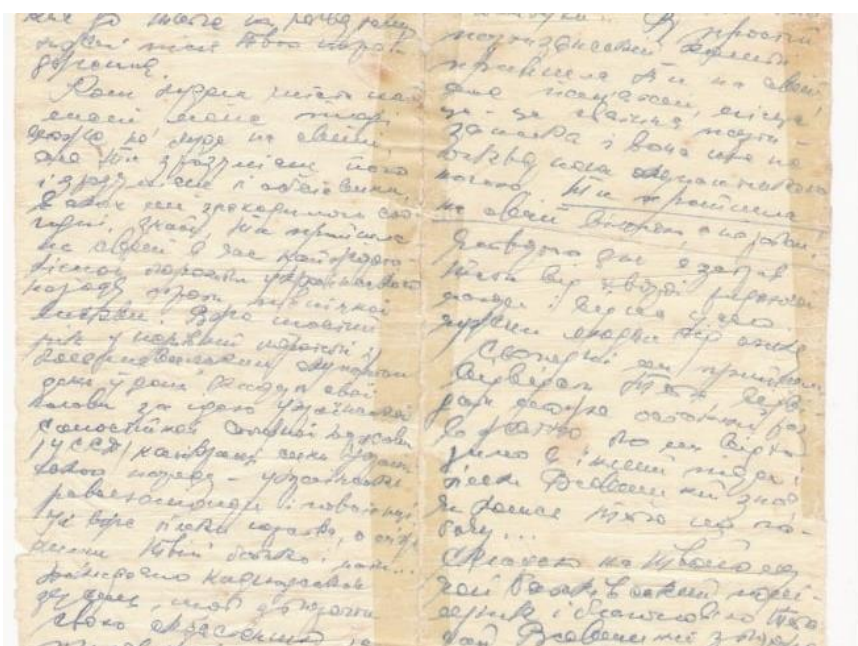

Рис. Г. 5. Лист Марії Бабінчук своїй доньці Ганні-Мотрі на прощання

Джерело: фото автора

ДОДАТОК Д
ФОТО ЧЛЕНІВ ПІДПІЛЛЯ ТА ЇХ БЛИЗЬКИХ

Рис. Д. 1. Микола Твердохліб – «Грім», командир Воєнної округи-4
«Говерля», 1945–1949 рр., Карпати.

Джерело: [31, с. 89]

Рис. Д. 2. Роман Тучак «Клим» працює на заводі

Джерело: <https://uahistory.co/book/ukraine-history-with-the-stamp-secret-kgb-archives-new-plots/16.php> (дата звернення: 07.10.2023)

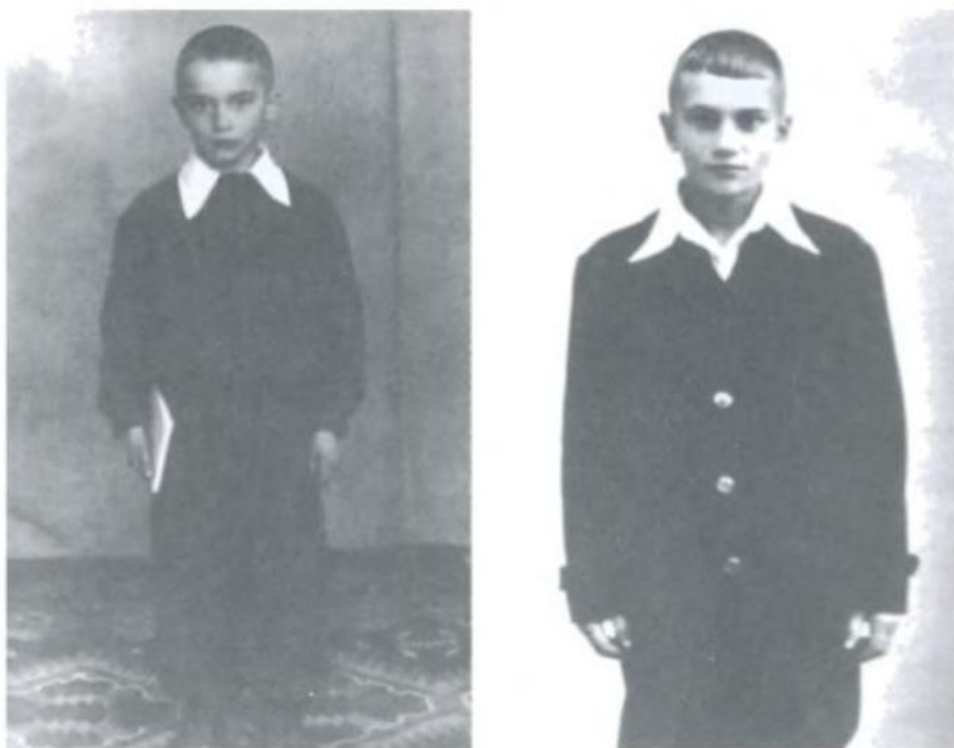

Рис. Д. 3. Василько Андрусак. Перше фото ще до того як його повернули Євгенії, друге фото, син вже в Україні

Джерело [5, с. 113]

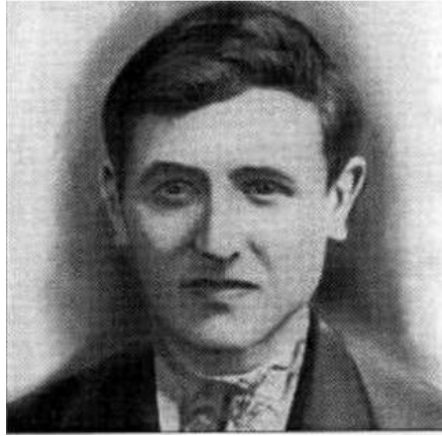

Рис. Д. 4. Василь Васильович Андрусяк – командир сотні УНС «Змії», курінний куреня «Скажені», керівник бою на горі Лопата з німцями, командир Станіславського ТВ-22 «Чорний ліс», полковник УПА. Лицар Золотого Хреста Бойової Заслуги 2-го кл. та Золотого Хреста Бойової Заслуги 1-го кл.

Джерело [5, с. 107]

Рис. Д. 5. Яцків Богдан Васильович – референт СБ Калуського окружного проводу ОУН (весна 1945 — літо 1948). Заступник референта СБ (08.1948-12.1948) Володимира Лівого «Митаря», референт СБ (12.1948-03.1949) Карпатського крайового проводу ОУН.

Джерело: <https://www.upa-pereginsk.if.ua/?p=3110> (дата звернення: 17.10.2023)

Рис. Д. 6. Ярослав Миколайович Мельник "Роберт" – український політичний і військовий діяч, майор-політвиховник УПА, крайовий провідник ОУН Карпатського краю.

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 18.10.2023)

Рис. Д. 7. Віра Мельник – донька Ярослава «Робрта» Мельника, що вижила

Джерело: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2013/08/27/14182/view> (дата звернення: 18.10.2023)

Рис. Д. 8. Володимир Лівий («Митар», «Йордан», «Роман», «Орлів», «Суворов», – український військовик, майор УПА, референт Служби Безпеки Карпатського крайового проводу ОУН.

Джерело: <https://www.upa-pereginsk.if.ua/?p=2751> (дата звернення: 21.10.2023)